

**T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

HİTİTLER'DE OCAK KÜLTÜ

Yüksek Lisans

Aslı ÇİZİKÇİ

Çorum 2019

HİTİTLER'DE OCAK KÜLTÜ

Aslı ÇİZİKÇİ

Sosyal Bilimleri Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. İlknur TAŞ

KABUL VE ONAY

Aslı ARSLAN tarafından hazırlanan *Hititler'de Ocak Kültü* başlıklı bu çalışma, 06/09/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği / oyçokluğu ile başarılı bulunarak yüksek lisans / doktora / sanatta yeterlilik tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Prof. Dr. Turgut YİĞİT (Başkan)

İmza

Prof. Dr. İlknur TAŞ (Danışman)

İmza

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali BOZKUŞ

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

İmza

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Mehmet EVKURAN
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yaptığımı beyan ederim. (06/09/2019)

Aslı ÇİZİKÇİ

ÖZET

ÇİZİKÇİ, Aslı. *Hititler'de Ocak Kültü*, (Yüksek Lisans), Çorum, 2019.

Ateş ve onu kontrol altına almak amacıyla kurulan ocak; bir taraftan, insanın yemek pişirme, ısınma gibi temel ihtiyaçlarını karşılarken, diğer yandan yakma ve yok etme niteliği ile ona karşı korkuyla karışık saygı duyulmasına, ocağın kutsal bir güç olarak görülmesine neden olmuştur.

Anadolu'da ocağın kutsiyetini gösteren somut verileri, Neolitik Çağ'dan günümüze kadar olan geniş süreçte takip edebilmekteyiz. Çatalhöyük'ün Geç Neolitik Çağ (M.Ö. 6500-6000) tabakasında görülen, boğa başlarıyla çevrili aynı zamanda duvar resimleriyle süslü mekânlarda bulunan sabit ocaklar, insanoğlunun inanç sisteminde önemli bir rol oynamıştır. Erken Tunç Çağ'ında özenle hazırlanmış ve kültüsel birer obje olarak nitelendirilebileceğimiz, antropomorfik ve zoomorfik ikonlarla bezenmiş taşınabilir ve sabit ocaklar da; bu inancın Erken Tunç Çağı'nda ki temsilcisi konumundadır. Bu tip ocakların etrafında gerçekleştirilen kültüsel seremonilerin izlerini, Bronz Çağı'nın önemli uygarlıklarından biri olan Hititler'e ait çivi yazılı belgeler aracılığıyla takip edebilmekteyiz.

Ocak kavramı; aile, ev ve devleti temsil etmektedir. Hititçe çivi yazılı belgelerde devleti temsil eden en önemli güç olan kralın varlığı ve gücünün devamlılığı, ocağın içerisinde ateşin yanması ve sönmesi gibi ifadelerle vurgulanmıştır. İncelediğimiz kurban törenleri, bayramlar, mitolojiler, büyü ve fal uygulamaları ve çeşitli ritüelleri anlatan Hititçe çivi yazılı belgeler, ocağın kültüsel boyutunu ön plana çıkarmaktadır. Bu belgelere göre etrafında ve içerisinde kült pratiklerinin uygulandığı ocak, tanrılara ulaşmak için kullanılan kutsal bir araçtır. Ocağın etrafında veya içerisinde gerçekleştirilen kurban eylemleri, Tanrıça veya Tanrı ile iletişim kurmanın en kısa yoludur. İçerisine atılan nesnelere yakıp yok etmesi ile istenmeyen durumun ortadan kalkmasını sağlayan, büyü malzemesi olarak kullanılan kutsal bir yapıdır. Bunun yanında, ocağa atılan obje ile hastalığın yok olacağı inancı ile ocağın iyileştirici özelliği ortaya çıkmaktadır. Ocak Tanrısı olan *Kamruşepa*'nın sağlık tanrısı olarak da adlandırılması bu görüşü desteklemektedir. Hititçe çivi yazılı belgelerde geçen isimli ocak tanrılarının varlığı, ocak kavramının Hitit inanç sistemindeki önemini göstermektedir.

Hitit dnyasnda hayatn her safhasnda karşımıza çıkan ocak kültünün izlerini, birleştirici coğrafya ve jeokültürel bellek esasında geleneksel Anadolu kültürüne ait bazı pratiklerde de takip etmek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: *Ateş, Ocak, Hitiler, Klt, Atalar Klt.*

ABSTRACT

ÇİZİKÇİ, Aslı. *Hittite Hearth Cult* (Master Thesis), Çorum, 2019.

While fire and the hearth, built to control fire, met the basic needs of human beings such as cooking and heating; on the other side, with the qualification of burning and destroying anything, it gained reputation, respect and caused to be seen as a holy power.

We can trace concrete evidences that shows the holiness of hearth in Anatolia in a wide period from Neolithic Era up to now. The stable hearth, seen in the Late Neolithic Era in Catalhoyuk (BCE 6500-6000) and not only covered with bukranium but also found in places adorned with wall paintings, played an important role on human-beings' belief system. The portable and stable hearth which is considered as a cult object in the early Bronze Age, adorned with antropomorphic and zoomorphic icons, was the representative of this belief in the early Bronze Age. We can trace some cult ceremonies around these kinds of hearths through cuneiform written documents belongs to the Hittites which was one of the important civilization in Bronze Age.

The hearth term represents family, home and the government. In the cuneiform written documents of Hittites, the existence of a king and the permanence of his strenght was emphasized by the fire built or put out in the hearth. The sacrificial rites, eids, mythologies, magic, fortunetelling and some variety of rituals found in the cuneiform written documents belongs to the Hittites highlights the cult side of the hearth. According to these documents, the hearth was a holy tool to reach the Gods. The sacrificial rites held in or around the hearth was the shortest way to communicate with the Gods or Goddesses. Burning out the objects thrown inside and getting rid of the unintended situations made the hearth a holy structure used for magic. Besides, by throwing an object inside the hearth a belief of healing also came out. Having named the hearth Goddess *Kamrusepas* as a healer Goddess supports this belief as well. Hearth Gods exist in the cuneiform written documents belongs to the Hittites shows the importance of hearth term in the Hittites belief system.

It's also possible to follow the traces of hearth cult in the Hittites era in many fields of their lives within some practices based on the geographical and geocultural memory of traditional Anatolian Culture.

Key Words: *Fire, Hearth, Hittites, Cult, Ancestor Cult.*

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR.....	vi
TRANSKRİPSİYON'DA KULLANILAN BAZI İŞARETLER.....	viii
EK1.....	x
EK-2.....	xii
ÖN SÖZ.....	xiii
GİRİŞ.....	1
1. HİTİTÇE ÇİVİ YAZILI BELGELERDE GEÇEN “OCAK” KELİMESİNİN ETİMOLOJİSİ.....	1
2. OCAK KÜLTÜ KAVRAMI.....	2

BİRİNCİ BÖLÜM HİTİTLER'DEN ÖNCE ANADOLU'DA OCAK

1. 1. TARİHSEL SÜREÇTE ANADOLU'DA OCAĞIN ANLAMI VE GELİŞİMİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME.....	7
1. 1. 1. Neolitik Dönemde Ocak (M.Ö. 8500/8300-4500).....	9
1. 1. 2. Kalkolitik Dönemde Ocak (M.Ö. 4500-3000).....	10
1. 1. 3. Erken Tunç Çağ'ında Ocak (M.Ö. 3000-2000).....	14
1. 2. ASUR TİCARET KOLONİLERİ DÖNEMİ'NDE OCAK (M.Ö. 2000/1900- 1600/1450).....	17

İKİNCİ BÖLÜM HİTİTLERDE OCAK KÜLTÜ

2. 1. HİTİTÇE ÇİVİ YAZILI BELGELERDE OCAK.....	20
2. 1. 1. Kurban Törenlerinde Ocak.....	20
2. 1. 2. Bayram Belgelerinde Ocak.....	25
2. 1. 3. Mitolojik Belgelerde Ocak.....	31

2. 1. 4. Büyü ve Fal Belgelerinde Ocak.....	33
2. 1. 5. Tıbbi Belgelerde Ocak.....	40
2. 1. 6. Ritüel Metinlerinde Ocak.....	43
2. 1. 7. Ocağın Atalar Kültüyle Olan İlişkisi.....	46
2. 2. OCAK KÜLTÜ İLE İLGİLİ TANRIÇA VE TANRILAR.....	49
2. 2. 1. Bazı Belgelerde Adı Ocakla Birlikte Geçen Tanrıça ve Tanrılar.....	53
2. 3. HİTİT MİMARİSİNDE OCAK.....	55
2. 4. HİTİT MADENCİLİĞİNDE OCAK.....	60

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM BİRLEŞTİRİCİ COĞRAFYA VE JEOKÜLTÜREL BELLEK ESASINDA HİTİT OCAK KÜLTÜNÜN GELENEKSEL ANADOLU KÜLTÜRÜNE YANSIMALARI	62
---	-----------

SONUÇ.....	70
KAYNAKÇA.....	75
EKLER.....	85
EK-1.....	85
EK-2.....	101

KISALTMALAR

ArAn	:Archivum Anatolicum (Ankara).
AnSt	:Anatolien Studies. Journal of the British Institute of Archaeology at Ankara.
A.Ü.D.T.C.F.	:Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi (Ankara).
Bk.	:Bakınız.
Bo	:Inventory numbers of Boğazköy tablets excavated 1906-1912.
c.	:Cilt.
CDA	:A Concise Dictionary of Akkadian.
CTH	:E.Laroche, Catalogues des Textes Tittites (Études et Commentaires 75, Paris, 1971).
D.T.C.F.	:Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (Ankara).
Der	:Derleyen.
dn.	:Dipnot.
ed.	:Editör.
hk.	:Hakkında.
IBOT	:İstanbul Arkeoloji Müzelerinde Bulunan Boğazköy Tabletlerinden Seçme Metinler. I, 1944; II, 1947; III, 1954.
KBo	:Keilschrift texte aus Boğazköi. :Leipzig/Berlin, 1919 vd. XIII.
KUB	:Keilschrift urkunden aus Boghazköi, Berlin 1921 vd.
M.Ö.	:Milattan önce.
Num.	:Numara.
S.	:Sayı.
ss.	:Sayfa Sayısı.
vb.	:Ve benzeri.
vd.	:Ve devamındaki.

Vol.

TDK

TTKY

:Volume.

:Türk Dil Kurumu.

:Türk Tarih Kurumu Yayınları.

TRANSKRİPSİYON'DA KULLANILAN BAZI İŞARETLER

[]	:Tabletin o kısmının tahrip edilmiş olduğunu gösterir.
L J	:İşaretlerin yarısının tahrip edilmiş olduğunu gösterir.
[()]	:Metnin tahrip edilmiş kısımlarının, duplikatyada :paralel metinler aracılığıyla tamamlandığına işaret eder.
< >	:Metni yazan kâtip tarafından unutulmuş olan muhtemel işaretleri belirtir.
()	:Tercümenin daha iyi anlaşılabilmesi için yapılan ilaveyi gösterir.
x	:Belgede okunamayan işaret veya işaretleri gösterir.
x+1	:Metnin ilk satır sayısında bulunur. Tabletın baş kısmının tam olmadığını, buyüzdenden numaralamanın görülen bu ilk satırdan başlatıldığına işaret eder.
.	:Sümerce sözcüklerin transkripsyonlarında hece arasına konur.
-	:Hititce ve Akadca sözcüklerin transkripsyonlarında hece arasına konur. XIX
'	:Satır numarası üzerine (4', 5', 14' gibi) konulan bu işaret, tabletin baş kısmının tam olmadığını, numaralamanın görülen ilk satırdan başladığını belirtir.
.	:Sesli harfler altında ilgili işaretin tahrip edilmiş olduğunu gösterir.
..	:Sesli harfler altında ilgili işaretin çok tahrip edilmiş olduğunu gösterir.

//	:Birbirine paralel metinlerin kısaltmaları arasına konur.
+	:Direkt olarak birleştirilebilen, aynı tablete ait fragmanları gösterir.
(+)	:Direkt olarak birleştirilemeyen, aynı tablete ait fragmanları gösterir.
?	:Kendinden önce gelen işaretin okunuşunun kesin olmadığını gösterir.
!	:Kendinden önce gelen işaretin anormal olduğunu gösterir.
:	:Tabletin paragraf ayrımını gösterir.

EK-1

Resim	Sayfa
Resim E1.1 : Çatalhöyük Boğa başları ile süslenmiş ocak (Hodder, 2010, s.50)....	90
Resim E1.2 : Ulucak Höyük V. 47 No'lu Yuvarlak Mekânı'ndan gelen ocak (Çevik ve Vuruşkan 2015, Res.11.)	90
Resim E2.1 : Aşağı Pınar Höyük VI. tabaka, Ocaklar (Özdoğan 2007a, 131).....	91
Resim E2.2 : Aşağı Pınar VI. Tabaka Kült Kapları, (Özdoğan 2007b, 427.)	91
Resim E3.1 : Höyücek TD 5 Nolu yapısında bulunan ocak başı andiron parçası (Duru ve Umurtak 2005, Lev. 26).....	92
Resim E3.2 : Kuruçay Höyük, VIA tabakasına ait Tapınağın güneybatı köşesindeki bulunan ocak. (Duru, 1996, Lev.15).....	92
Resim E4.1 : Hacılar IIA, Yanmış Tapınak yapısı doğusunda duvara bitişik yer alan ocak ve fırın yapısı yer alır. (Mellaart, 1970, s. 35).....	93
Resim E4.2 : Hacılar IIA, Yerleşmenin doğusunda yer alan ocak ve fırın. (Mellaart,1970, s. 33).....	93
Resim E5.1 : Aşağı Pınar, II. tabakaya ait mekânın orta kesiminde yer alan ocak. (Özdoğan, Parzinger, Karul 1999, Res.4)	94
Resim E5.2 : Cinis Höyük, antropomorfik ocak. (Ceylan, 2001, Çiz. 6).....	94
Resim E6.1 : Güzelova Höyüğü antropomorfik ocaklar (Koşay ve Vary; 1967: Lev. XIII-XIV).....	95
Resim E6.2 : Transkafkasya'da bulunana Karaz Kültürüne ait antropomorfik ve zoomorfik ocaklar (Miroshedji, 2000, s. 276)	95
Resim E7.1 : Pulus Sakyol X. Tabakaya ait 79 ve 80 no'lu odalarda bulunan antropomorfik ocaklar (Koşay, 1976, s. 37).....	96
Resim E7.2 : Pulus Sakyol Kazı heyetinin antropomorfik ocağı buluş anları (Koşay, 1976, s. 21).....	96
Resim E8.1 : Pulus-Sakyol kutsal ocak (Koşay, 1976, s. 38).....	97
Resim E8.2 : Tabara el-Akrad kazılarında çıkan antropomorfik ocak. (Hood, 1951, Plt. I).....	98

Resim E9.1	: Bakla Tepe, Erken Tunç Çağı I dönemi tarihlenen mekân içerisindeki ocak. (Erkanal, Özkan 1995, Res.1).....	99
Resim E9.2	: Troya, Megaron A'da yer alan sahip ocak (Sazcı, 2002, s. 386).....	99
Resim E10.1	: Kusura, B evresi, alan 5 ve 6 (Lamb, 1937, s. 227).....	101
Resim E10-2	: Seyitömer Höyük, boynuz biçimli ocak ve çevresindeki buluntuları (Bilgen vd., 2015, Fig.167).....	101
Resim E11-1	: Seyitömer Höyük, Saray Yapısında yer alan boynuzlu ocak (Bilgen vd., 2015, Fig 155).....	102
Resim E11.2	: Beycesultan, XVI. tabakaya ait tapınak planı ve odalar içerisindeki ocak yapıları (Lloyd ve Mellaart, 1962, s. 37).....	102
Resim E12.1	: Beycesultan, XVI. tabakaya ait ikiz tapınakta yer alan ocak (Lloyd ve Mellaart, 1962, Lev. 7).....	103
Resim E12.2	: Alishar Höyük'te ele geçen antropomorfik ocak parçası (von der Osten, 1937, s.270, Fig. 278).....	103
Resim E13.1	: Yozgat il sınırları içinde bulunan Mercimektepe Höyük'ten antropomorfik ocak (Taş, özel arşivi).....	104
Resim E13.2	: İkiztepe Erken Tunç Çağ II'ye tarihlendirilen antropomorfik ocak (Bilgi, 2012, s.160-161).....	104
Resim E14.1	: Suluca Karahöyük Erken Tunç Çağ II'ye tarihlendirilen antropomorfik ve zoomorfik portatif ocaklar (Çizikci, 2018, Res. 9-11).....	105
Resim E14.2	: Çayyolu Höyük Erken Tunç Çağ III dönemine tarihlenen antropomorfik ocak (Arslan, Bertram, vd. 2013, 150, Res.12/1).....	105
Resim E15.1	: Konya Karahöyük'te üzerinde çok sayıda mühür vurulmuş ocak/altar (Alp, 1994, s. 247).....	106
Resim E15.2	: Konya Karahöyük'te çıkmış, üzerinde çok sayıda mühür vurulmuş ocak/altarın detayı (Alp, 1994, s. 247).....	107
Resim E16.1	: Hüseyindede vazosu, siyah giyimli figür elindeki ocak (Çorum Arkeoloji ve Etnografya Müzesi).....	108

EK-2

Tablo

Sayfa

Tablo E1.1 : “*Ocak*” ile ilgili Hititçe çivi yazılı belgelerin sınıflandırıldığı tablo. 106

ÖN SÖZ

Günlük hayatta aileyi bir arada toplayan, yemek pişirilen mekân olan ocak yapısı; zaman zaman etrafında dini ve majik pratiklerin gerçekleştirildiği, kültürel alan olarak da karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu çalışmada, Hititçe çivi yazılı belgelerden elde edilen veriler ışığında Hititler’de ocak kültürü ele alınmıştır.

Çalışmanın giriş kısmında, ocak kelimesinin etimolojisi üzerinde durulmuştur. Genel anlamda Eskiçağ’da ocak kültürü kavramı değerlendirilmiştir. İlk bölümde, tarihsel süreçte Anadolu’da ocağın gelişimi ve inanç sistemleri ile olan olası ilişkisi ve Neolitik Çağ’dan Orta Tunç Çağ’ına kadar ocak yapısının önemi hususunda bilgi verilmiştir. Bu bölümün devamında; Hititler’den önceki dönemde ocağın pişirme ve ısınma özelliğinin dışında, kültürel işlevinin olup olmadığı hususunda bilim insanlarının yaptığı çalışmalar değerlendirilmiştir. İkinci bölümde ise; ocak ögesinin bulunduğu Hititçe çivi yazılı belgeler sistematik bir şekilde tasnif edilmiş ve ocağın önemine değinilmiştir. Hitit merkezlerinde tespit edilen arkeolojik veriler ve Hititçe çivi yazılı belgelerden elde edilen veriler ışığında ocak kültürü kavramı; kurban, bayram, mitoloji, büyü, fal, tıp, ritüel ve atalar kültürü kapsamında incelenmiştir. Ayrıca, Hititler’in ocakla ilgili dini inançlarında ocağın ne şekilde yer ettiği ocak kültürüyle ilgili tanrıça ve tanrılar bölümünde anlatılmıştır. Son bölümde ise, Hititçe çivi yazılı belgelerde geçen ocak kültürünün, birleştirici coğrafya ve jeokültürel bellek esasında, Hitit ocak kültürünün geleneksel Anadolu kültürüne yansımaları değerlendirilmiştir.

Öncelikle tezin başlangıcından bitimine kadar olan süreçte bana bilimsel olarak katkı sağlayan, çalışmamın tamamlanabilmesi için her zaman yol gösteren, yaşadığım zorluklar da bana destek olan ve bu zorlukları aşabilmem konusunda sonsuz bir sabırla yaklaşan saygıdeğer hocam ve tez danışmanım Sayın Prof. Dr. İlknur TAŞ’ a teşekkürü bir borç bilirim.

Sadece bu tez çalışmam sırasında değil, tüm hayatım boyunca bana destek olan, aileme de sonsuz sevgilerimle birlikte çok teşekkür ediyorum.

GİRİŞ

1. HİTİTÇE ÇİVİ YAZILI BELGELERDE GEÇEN “OCAK” KELİMESİNİN ETİMOLOJİSİ

Hitit çivi yazılı metinlerde ocak, *GUNNI* Sümerce ideogramı ile belirtilirken, Hititçesi ise *ḥašša*, Akadca *KINUNU* olarak ifade edilmiştir (Friedrich 1952; Ünal, 2007; Alp, 1983, s. 39; Puhvel 1991, s. 218-221; Black-George-Postgate 2000, s. 159; Taş, 2011, s.8). *Ḥašša* sözcüğü, normal çekimlenmiş olup, çivi yazılı tabletlerde *ḥa-a-aš-ša-ša-an* (sg. Akk.) dışında sözcük *ḥa-aša-ša-a-aš* (nom. ve Gen.), *ḥa-aš-ša-a* (yönelme), *ḥa-ša-ši-i* (datif) olarak geçmektedir. Eski Hitit çağına ait belgelerde ise, *ḥa-aš-ša-a-aš* şeklinde yazılmış formuyla karşılaşmak mümkündür (Popko, 1978, s. 85). Goetze, Friedrich ve Popko, *ḥašša* “ocak yeri” sözcüğünün, *ḥaš(š)-* “kül” sözcüğünden türetilmiş olduğunu belirtmişlerdir. Popko, bu düşünceden yola çıkarak söz konusu kelimenin, temel anlamının “kül ocağı” olabileceğini ifade etmiştir (Popko, 1978, s. 85-90). Luvicede, *ḥaššaniti/GUNNI*-ti “ocak yeri” ifadesinin kullanıldığı bilinmektedir (Popko, 1978, s. 85-90). Ocak yerini tanımlamak için kullanılan Hattice sözcük ise *ku(z)zan* “ateş” sözcüğünden türetilmiş olup, belgelerde *ku(z)zanišu* şeklinde kullanılmıştır (Popko, 1978, s. 85-90; Soysal, 2003, s. 292-314; Soysal, 2018, s. 168-169). Bazı metinlerde bu kullanım, *muḥ*, *muḥal* olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun dışında ki belgelerde, demirci ocağı anlamına gelen *tetekuzzan* ifadesine rastlanmaktadır (Soysal, 2003, s. 292-314; Soysal, 2018, s. 168-169). *Ḥašša* kelimesi Latince ‘ara’, eski Latince *asa* “sunak”; eski Almancadaki *essa* “baca, ocak”, ve *as* “yakmak” anlamlarına gelmektedir (Taş, 2011, s. 8).

Hititçe çivi yazılı belgelerde, ayinlerde kullanılan ocaklar; yanına, sağına-soluna kurban parçaları konan, libasyon yapılan önemli bir nesnedir. Ateşin ve ocağın insanların temel ihtiyaçlarını karşılamasından dolayı, Hititler’de ateş hem kutsaldır hem de tanrısallaştırılmıştır (Popko, 1978, s. 85-90; Yıldırım, 2014, s. 39).

Gerek sosyal hayat içerisinde gerekse siyasi hayatta Hitit Devleti’nde ocak kavramına rastlamak mümkündür. Bunun en güzel örneklerinden, Hitit Devleti’ne ait siyasi bir ferman olan KBo III 27 15-23 (CTH 5) numaralı belgede ilgili kısım şöyledir:

“Saray halkı onun sözünü bo[zar.] Kim saray halkına karşı gelirse [onun boğazı ke]silmeli ve onun kapısında [asılmalı] Eğer söz[lerimi] korur[sanız] ülkem [memnun olacaktır. Eğer] ocaktaki ateşi körüklerseniz sözlerim sizi incitmeyecektir. E[ğer] ocaktaki [ate]şi körüklemesenz, sana gelecek, Ha[ttuşa]’yı yılan saracak.” (Yiğit, 2007, s. 4).

İlgili belgenin *I. Hattuşili* tarafından yazdırılmış olduğu düşünülmektedir (Yiğit, 2007, s. 4). *I. Hattuşili*, ülkenin geleceği için isteklerinin yerine getirilmesini emretmekte, eğer istekleri yerine getirilmemesi durumunda lanette bulunarak, ülkeyi tehdit etmektedir. Tehditte bulunurken ocak ve ateş kavramlarını, Hitit Devleti ile karşılaştırarak anlamın birbirinden ayrılmaz birer parça olduğunu vurgulamaktadır. Ocak ve ateş ile ilgili benzer metaforlar, Hitit sosyal yaşantısı içerisinde, kurban törenlerinde, bayram merasimlerinde, atalar kültüründe, mitolojide, büyü ritüellerinde, yemin ve tıbbi metinleri içeren çivi yazılı belgelerde izlerine rastlamaktayız.

2. OCAK KÜLTÜ KAVRAMI

İnsanoğlunun yaratılışından bu yana, doğa olaylarına, kendisinden bağımsız gelişen durumlara karşı bir destek, güç ve teslimiyet olgusu arayışı içerisine girmiştir. Doğada bulunan çeşitli metaforlara hayranlık ve inanç beslemiştir. Bu hayranlığın sonucunda, insan aklının algılayabildiği ölçüde doğada gördüğü objeleri metalaştırmış ve metalaştırdığı bu olay ve kavramlara ilk inanç tohumlarını serpmiştir. İnançla birlikte ortaya çıkan olgunun memnun edilmesi adına da birtakım pratikler gerçekleştirmişlerdir. Tanrı adına yapılan eylemlerin yürütülmesinde izlenmesi gereken yolların doğru biçimlerinin neler olduğu hakkında uzmanlık bilgisine sahip, yetenekli kimselerce belirli zamanlarda, değişmez biçimde yerine getirilen eylemler sistemine “ritüel” ismi verilmiştir (Hooke, 2002, s. 14). Uygulanan ritüeller ise, genel anlamda “kült” olarak ifade edilmektedir. Kült kelimesinin kullanım alanı ise, batı dilleri ile aynı söyleyiş ve anlamı ifade etmektedir. “*Tapma, tapınma, din, dini tören, ayin*” anlamlarını içeren olgu ve eylemlerin tanımında kullanılmaktadır. Bir başka tanımda ise kendi kuralları, törenleri olan belli inançsal tapınım biçimi olarak ifade edilmiştir (Saltuk, 1997, s. 107). Etnoloji sözlüğünde ise kült kelimesi “*Yüce ve kutsal olarak bilinen varlıklara karşı gösterilen saygı, onlara tapınış olarak geçmektedir. Bu saygı ve tapınış duayı, kurbanı, belli ritüelleri gerektirmektedir. Tapınaklar, toplantı evleri, kutsal olarak bilinen alanlar, tepeler, mağaralar, nehirler kült yerleri olarak kullanılır; kült*

için bayram ve tören gibi belli zamanlar seçilir; kült araçları bulundurulur; en önemlisi de bu amaçla toplanmış bir cemaat ile cemaati yöneten bir lider gereklidir” şeklinde tanımlanmıştır (Örnek, 1971, s. 147-148). Bu tanımla ile içerisinde tanrıya bağlılığın gösterildiği inanç ve uygulamaların yapıldığı mekân, merkez olarak anlamlandırılabilir. Bu uygulama, kutsal olarak atfedilen varlıklar etrafında gerçekleştirilmiş saygı, tapınma, dua, kurban ritüellerinde, bayram törenlerinde, özel yer ve zamanlarda, kült araçları eşliğinde kült lideriyle beraber gerçekleştirilen inanç ve tapınış olarak da ifade edilebilir. Ağaç, taş, fallus, hayvan, ayı, su, arınma, verimlilik, doğurganlık, ocak, gibi pek çok alanda, insan yaşamında önemli konumda olan temaları içeren pratiklere, Orta Asya’dan-Anadolu’ya, Güney Hindistan, Amerika, Afrika, kuzey kuşağı ülkelerini de içine alan çok sayıda uygarlıkta, rastlanmak mümkündür. (Emiroğlu ve Aydın, 2003, s. 519).

Hititler’de de kült kavramı büyük önem arz etmektedir. Hitit dininde bir ateş tanrısının varlığı, ocağın kutsal sayıldığı ritüel metinlerinden bilinmektedir. Hitit metinlerinde geçen *Dhašša*, *DINGIR^{MEŠ} KI.NE* “ocak tanrıları” anlamına gelmektedir (Darga, 1985, s. 151; Uhri, 2000, s. 29). Hitit dini ritüellerinde ocak önemli bir yere sahiptir. Ocağa sunu yapıldığını ve tapınakta olasılıkla tapınağın en kutsal odasında bulunan ocak, kapı, pencere ve tahtın kutsal eşyalar arasında sayıldığını çivi yazılı metinlerden bilmekteyiz. Hitit metinlerinde adı geçen ocakların taşınabilir olduğu düşünülmekte ve tören sırasında tanrıların huzuruna getirildiği varsayılmaktadır (Darga, 1985, s. 153). Kutsal yerlerde bu törenlerde sunu eğer sıvıysa ilk kez ocağa sunulmakta ancak ateşin sönmemesi için ocağın kenarına dökülmektedir (Ünal, 1999, s. 85). Hitit çivi yazılı belgelerde ocak kadar fırınların etrafında da seremoniler gerçekleştirildiği bilinmektedir. Bu konu ilgili KBo XX 10 I 3 (CTH 669) numaralı çivi yazılı belgede şöyle ifade edilmektedir “*Fırtına Tanrısı rahibi, fırında (kült törenini) icra eder.*” Söz konusu bölgede, Hattili tanrılar, Güneş Tanrısı, Tanrıça *Mezulla*, *Zippalanda* şehrinin Fırtına Tanrısı ve daha başka tanrıların adları da zikredilmekte ve söz konusu tanrılara kurbanlar sunulurken, *Neša*’lı oyuncular bir ritüel sergilemektedir (Darga, 1985, s. 156; Uhri, 2000, s. 29). İlgili çivi yazılı belgeden yola çıkarak, Hitit inanç sistemi içerisinde ocak ve fırın yapılarının önemli bir yerinin olduğu ve bazı kültik uygulamaları da özünde barındığı anlaşılmaktadır.

Hititler haricinde Anadolu ve Anadolu’ya komşu bölgelerde ateş kültü son derece yaygın bir inanış olarak karşımıza çıkmaktadır. Ateş ve Ocak kültü,

Anadolu'da Neolitik dönemden beri süre gelen bir inanç biçimidir. Bununla birlikte Anadolu'ya komşu bölgelerde de ateş ve ocak kültürünü yansıtan yerleşim yerleri ve uygarlıklar vardır. Girit Adası'ndaki Minos Uygarlığında, ateşin ve ocağın arındırıcı ve kutsal bir güç olarak görüldüğü bilinmektedir. Minos Uygarlığının İlk Saraylar Çağı (M.Ö. 2700-2000), Anadolu kronolojisine göre Erken Tunç Çağı'na karşılık gelirken; Girit ve Kiklat Adalarının termilojisine göre, Erken Hellas olarak adlandırılmaktadır. İlk Saraylar Çağı olarak bilinen bu dönemde ocak ve ateş kültürü inancının varlığı saptanabilmektedir. Yaz ve kış gün dönümlerinde, kutsal dağ doruklarında büyük ateşler yakma geleneği bulunmaktadır. Bu ateşlerin içine, pişmiş topraktan yapılmış kadın ve erkek figürünler ile kollar ve bacaklar gibi vücut uzuvlarından oluşan çeşitli adak eşyaları atılmakta olduğunu bilmekteyiz (Alexiou, 1991, s. 95).

Hititler'in yıkılışında etkin bir rol oynayan ve "Deniz Kavimleri" olarak bilinen toplulukların, Anadolu'ya yerleşmesi sonucu yeni dini anlayışlar gelişmeye başlamıştır. Merkezi sistemin kalmadığı ve özellikle yazısının sustuğu bu süreç "Karanlık Devir" olarak adlandırılmaktadır. Hititler'den sonraki süreçte, Hitit çekirdek bölgesine yerleşen uygarlık Friglerdir. Frigler'in inanç sistemi içerisinde ateş ve ocağın nasıl bir rol aldığı tam olarak bilinmemektedir. Fakat, cenazelerini yakma geleneğinin olması (Akurgal, 1995, s. 7), ocağın veya ateşin kutsal olarak sayılabileceğini göstermektedir.

Klasik Yunan Mitolojisinde ise *Hestia* ocak tanrıçası olarak bilinmektedir. *Hestia* kültürü, mekânla, soyun devamlılığıyla ve dolayısıyla devletin sürekliliği ile bire bir bağlantılıdır. Yunan dünyasında her tapınakta ve her evde *Hestia*'ya adanmış sunağın varlığı bilinmektedir. Ocak, tanrıların da, insanların da konutlarında dinsel bir merkez sayılırdı (Erhat, 2012, s. 144-145). *Hestia* Kültü mekânla, soyun devamlılığıyla ve dolayısıyla devletin devamlılığı ile birebir bağlantılıdır (Uhri, 2000, s.31).

Ateşin ve ocağın kutsal olduğunu bildiğimiz bir diğer uygarlık ise Perslerdir. Perslerin Mazdeizm olarak adlandırdığı dinde, tapınmanın merkezinde ateş yer almaktadır. Perslerin ateş tapınakları, Dar-ı Maher (Mitra'nın Kapısı) veya Ateş Behram olarak adlandırılmakta ve bu tapınak tanrı Ahura Mazda'ya adanmaktaydı (Friedell, 1999, s. 157). Anadolu'da yakın tarihe kadar bu inancın izlerini saptamak çok güçtü. Fakat Dönmez başkanlığında yürütülen Amasya Oluz Höyük kazılarında bu inancın izlerine rastlamak mümkün olmuştur (Dönmez, 2013, s. 103-106).

Roma inanç sisteminde de, ocağın kutsallığı devam etmektedir. Aile kutsallığının ve ev içindeki yanan ateşin koruyucusu ise, tanrıça *Vesta*'dır. *Vesta*'nın Roma inanç sisteminin en eski ve kutsal parçalarından biri olduğu düşünülmektedir (Çapar, 1978, s. 169).

Ateş ve ocağın yok etme özelliği zaman zaman insanoğlu tarafından ölümle özdeşleştirilmiştir. Bu özelliğinden dolayı yakarak gömme yani kremasyon geleneği kadim uygarlıklardan günümüze kadar birçok toplum tarafından benimsenmiştir. Bunun yanı sıra, dolaylı olarak da ölü kültürle ilişkilendirebileceğimiz mezarlıklarda yenen ölü yemeği ve bunun için kurulan ocaklarıdır. Ölünün yakılması yani kremasyon uygulaması, Alacahöyük mezarlarında, Hitilerde, Maikop, Myken, Urartu ve Frig medeniyetlerinde de görmektediriz (Akurgal, 1995, s. 7; Alexiou, 1991, s. 143).

İnsanoğlu eski tarihlerden itibaren içinde yaşadığı dünyayı, çevresindeki varlıkların ana maddesi ve onun nasıl ortaya çıktığını merak etmiştir. Bu merakı bazen mensup olduğu dini öğretilere göre, bazen de felsefi bazı düşünceleri benimseyerek o doğrultuda anlamlandırmaya çalışmıştır. Doğa bilimleri ile ilgilenenler filozoflardır. Filozofların öncüleri ise Antik Yunan filozoflarıdır. Doğa üzerine yaptıkları çalışmalar sonucu, hayatın dört element üzerine kurulduğu düşünülmüştür. Bunlar ateş, su, toprak ve havadır. Antik Yunan filozoflarından etkilenen İslam filozofları bu kavramı Anâsır-ı Erbaa olarak tanımlamışlardır (Karataş, 2014, s.104). Aynı temel taşlar üzerine oturan bu düşünce akımına göre hayat dört şeyden oluşmaktadır; bunlar toprak, hava, ateş ve sudur. İnsan için gerekli olan dört şey, insanoğlunun ilk karşılaştığı maddeler olmakla birlikte bu maddeler için her çağda ve toplumda farklı algılamalar vardır. Toplumların bu maddelere ve tabiata bakışını, onların eski destanlarında, masallarında ve mitolojilerinde görüyoruz. Her ne kadar farklı toplumlarda ve dönemlerde dört elementten biri olarak kabul edilen ateş ve ateşe bağlı gelişen ocağa gösterilen saygı farklı boyutlarda algılansa da, değişmeyen tek şey ocağa gösterilen saygı ve itibardır. Kumartaşlıoğlu'nun Türk kültüründe ateş ve ocak kültürü üzerine yaptığı doktora çalışmasından ateş ve ocak kavramını şöyle tanımlamıştır.

“Ateşe olan ihtiyaç ve ateşten duyulan korku, bu varlığa karşı korkuyla karışık saygıyı oluşturmuştur. Bunların dışında ateş, insan hayatında arındırıcı, şifa veren, güç-kuvvet sağlayan, bereket dağıtan, yardım eden, koruyan yönleriyle yer almıştır. Bu özelliklerinden dolayı ateş, kutsal bir varlık konumunda olmuş ve etrafında birtakım inanış ve uygulamalar oluşarak bir kült haline gelmiştir.” (Kumartaşlıoğlu, 2012, vii).

İnsanlık tarihi kadar geçmişe giden ocak ve ateşe duyulan saygı, günümüze kadar birçok medeniyette inancın temel taşlarından biri olarak kendini göstermiştir. Çağlar boyunca farklı uygarlıklarda, farklı inanç sistemleri içerisinde varlığını takip edebildiğimiz ocak ve ateş kültürü, hep kendinden bir önceki toplumdan etkilenerek devam etmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

HİTİTLER'DEN ÖNCE ANADOLU'DA OCAK

1. 1. TARİHSEL SÜREÇTE ANADOLU'DA OCAĞIN ANLAMI VE GELİŞİMİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

İnsanoğlu doğa karşısında aciz olarak yaratılmıştır. Bu acizliğini giderebilmek için bazı temel ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlüdür. Ünlü Amerikalı psikolog Abraham Maslow'un, "Maslow teorisi" olarak da bilinen Maslow'un gereksinimleri hiyerarşisi adlı prizmasının en altında ve en geniş tabanında, yani en öncelikli ihtiyaç statüsünde "Fizyolojik ve biyolojik" ihtiyaçlar (açlık, susuzluk, cinsellik, oksijen, barınma, ısınma gibi temel ihtiyaçlar) yer almaktadır. İnsanoğlu sadece bu ihtiyaçlarını giderebildiğinde, bir diğer ihtiyaç düzeyini karşılamaya yönelebiliyordu. Bu ihtiyaçlarının başında da ısınma ve ateş gibi temel ihtiyaçları yer almaktadır. Prizmanın temel ihtiyaçların bir üst sekmendinde ise, insanın güvenlik ve aidiyet duygusu ile sosyalleştiği, kendini bir topluma ait olduğu hissetmeye başladığı bildirilmektedir (Maslow, 2000, s. 48). Bu durum da bize, insanın temel ihtiyacı olan ısınma ve barınma işini hallettikten sonra sosyalleşebileceği, dolayısıyla ateşin insanları birleştirmede bir aracı rol oynamış olabileceğini göstermektedir. Sosyalleşme ile birlikte insanoğlu kültürel basamakları çok hızlı bir şekilde atlamaya başlamıştır. Bu gelişimde, temel ihtiyaçların başında ateşin ve ısınmanın yer aldığını söyleyebiliriz.

Bu kısımda ateş ve ocak kavramlarını tarihsel gelişimini kısaca inceleyeceğiz. Çünkü ocağın varlığı ateş ile mümkündür. Ateş, insanoğlu için vazgeçilmez bir unsurdur. Ateşin sağladığı yaşamsal kolaylık, insanoğlunun doğaya karşı direncini artırmasında yardımcı olmuştur. Ateş, insanoğlunun temel ihtiyaçları olan ısınma, ısıtma, aydınlatma, yakma, pişirme, avlama, ayrıştırma, birleştirme, haberleşme gibi pek çok temel işlevi bulunmaktadır. Bu temel işlevlerinin yanı sıra ayrıca alet yapma, barınma, sosyalleşme, ölü gömme, alet yapma, korunma gibi birçok sosyo-kültürel alanda da insanoğluna yardımcı olmaktadır (Uhri, 2000, s. 25).

Ateşin, insanoğlu tarafından ilk kontrol altına alındığı tarih yaklaşık olarak günümüzden 500.000-400.000 yıl öncesine dayanmaktadır (Weels, 1972, s. 15; Güvenç, 1979, s. 204). Ateşin ilk kontrol edildiğine dair arkeolojik bulgular, Çin'in *Chou-K'ou-Tien* Mağarası'ndan gelmektedir. Mağaradaki buluntular, Pekin Adamı olarak

adlandırılan Homo Erectus'a aittir. 1988 yılında Güney Afrika'da *Swartkrans Mağarası'nda* yapılan keşifte, günümüzden 1.500.000 yıl öncesine tarihlenen yanmış hayvan kemiklerinin tespit edilmesi, Pekin Adamı'ndan daha eski bir zaman aralığına gidebileceğini göstermektedir (Renfrew-Bahn, 1997, s. 240). 2012 yılında Güney Afrika'nin *Wonderwerk Mağarası'nda* keşfedilen yanmış kemik ve kül kanıtlarının karbon tarihlendirme sonuçlarına göre bu zaman aralığının 300 bin yıl daha geri çekilmesi gerektiği bilim adamları tarafından belirtilmiştir¹. Anadolu'da ise, kontrollü ateşin ilk izlerine Paleolitik Çağ'dan itibaren görebiliyoruz. Antalya ili sınırları içinde yer alan Karain Mağarası'nda Paleolitik Çağ'a tarihlendirilen ve Karain'de yaşamış insanların beslenme biçimlerine ait kanıtlar ele geçmiştir. Kemik parçaları arasında çok sayıda yanmış çakmak taşların da bulunmuş olması; Orta Paleolitik Çağ'da, Karain Mağarası'nda yaşamış insanların ateşi kontrol edebilmek için ocağa ilişkin bazı düzenlemeler yapmış olabileceklerini bize göstermektedir (Yalçınkaya, 1987, s. 19; Yalçınkaya, 1988, s. 21).

Ateşin ilk kontrolünden sonraki süreç, ateşin korunma altına alınma ihtiyacıdır. Ateşin korunması için basit düzeyde hazırlanan ocaklarla başlayan sürecin, ilerleyen aşamalarda karmaşık bir hal aldığı gözlemlenebilmektedir. İnsanoğlunun doğa koşullarına karşı en büyük silahlarından biri de gözlem yeteneğidir. Bu gözlem yeteneği, birikerek artan bilgisi sayesinde sorunların üstesinden gelme becerisini tetiklemektedir. Bunu da kimi düşünürler insanoğlunun *Doğal Tarihi Zekası* olarak adlandırmaktadır (Mithen, 1999, s. 143). Diğer yandan ise, ateşin doğal bir canlı gibi korunması ve sönmemesi için ateşin beslenmesi üzerine durulmuştur. İnsanoğlunun sosyal bir varlık oluşu ve doğal tarihi zekâsı birleştiğinde, bilinen ilk ocaklarında temeli de atılmış olmalıdır. Muhtemelen ilk ocakların yapısı son derece sadeydi. Yapı bakımından belki bir dizi taşla çevrilmiş, rüzgârdan ve diğer doğal etkilerden korunmuş piknik ateşi gibi olmalıydı (Uhri, 2000, s. 27). Daha sonraki süreçte, bu basitlik daha karmaşık bir hal almaya başlamıştır. Böylelikle bilinen ilk kült ocakların temelleri atılmıştır. Anadolu'da yapılan arkeolojik kazılar vasıtası ile, söz konusu kült ocakların izlerini, Neolitik Çağ'dan itibaren takip edebilmekteyiz.

¹ https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/04/120403_firstfire

1. 1. 1. Neolitik Dönemde Ocak (M.Ö. 8500/8300-4500)

Paleolitik Çağ'da insanların temel geçim kaynağı avcılık ve toplayıcılıktı. Toplayıcılıkla geçirilen uzun bir süre sonucunda doğayı yakından tanıma fırsatı bulan insanoğlu, ona yön ve şekil vermeye başladığı andan itibaren yeni bir sürecin içinde kendini bulmuştur. İnsanoğlunun tanıdıkları bitki ve tohumları ıslah edip, ekip biçtiği bu sürece Neolitik Devir² ismi verilmiştir. Bu süreç dâhilinde, yerleşik düzene geçilmiştir. İnsanoğlunun yerleşik yaşama geçmesi sosyal, ekonomik, siyasal alanda pek çok değişimi beraberinde getirmiştir. Neolitik Çağ ile başlayan bu değişimlerden inanç olgusunun bir parçası olan ocakta etkilenmiştir.

Anadolu'da insanların ilk kez organize bir şekilde, yerleşik hayata geçmesiyle birlikte evlerin merkezinde konumlanan ocağın işlevi değişmiştir. Bu değişimle birlikte ocak kavramı sadece ısınma ve beslenmenin önemli bir parçası olmaktan çıkmış, bazı kültürel motifleri özüne alarak farklı yorumlamalara açık bir hal almıştır. Bu sürecin en dikkat çekici merkezi, Çatalhöyük'tür. J. Mellart, Hodder tarafından yapılan çalışmalar neticesinde Çatalhöyük'te çok sayıda günlük kullanım amacıyla yapılmış ocak ve kutsal birtakım özellikleri bulunan daha ayrıcalıklı ocak yapılarıyla karşılaşılmıştır. Ocaklar genellikle mekânların güney köşelerine dayanacak şekilde inşa edilmiştir (Mellaart, 2003, s. 38). Çatalhöyük'te bazı mekânlar tapınak olarak adlandırılmıştır. Bu mekânların duvarlarında çeşitli resimler yapılmış olup, mekân içerisindeki şekillerin üzerinde yer alan, kare formlu ocaklar arkeolojik kazılar sonucu ele geçmiştir (Resim E1-1). Bu ocakların tanrılara sunu yapabilmek amacıyla inşa edildiği düşünülmektedir. II numaralı tapınak binasındaki ocağın, hemen arkasında bulunan sıvaların arasında kömürleşmiş tahıllar bulunmuştur. Bu tahılların, kurban edilen hayvanların uzuvları ile birlikte ocaklarda yakılmış olabileceği ile ilgili varsayımlar bulunmaktadır (Mellaart, 2003, s. 53-54; Hodder, 2006, s. 109).

Batı Anadolu'da Neolitik Çağ sürecinde, birçok merkezde kült özelliği olduğu düşünülen çok sayıda ocak yapılarıyla karşılaşılmaktadır. Ulucak Höyük'ün VI-IV tabakalarını kapsayan Erken Neolitik Çağ'dan, Geç Neolitik-Kalkolitik Çağ süresince mekânların içlerine ocak ve fırın yapılarının yapıldığı tespit edilmiştir (Resim E1-2). Ulucak Höyük VI. tabakaya ait ocak veya fırın tabanlarının altında, biri batı kesit önünde

² Neolitik Devrim sözü, Gordon Childe'in ortaya attığı bir kavram olup, insanlığın gelişim safhalarını ortaya koymaya çalışmıştır (Childe, 1988).

diğer ise güney kesit önünde olmak üzere iki adet bebek gömüsü tespit edilmiştir (Çevik ve Vuruşkan, 2015, s. 593).

Göller Bölgesi'nde yer alan Höyücek'in Geç Neolitik Çağ tabakası "Tapınaklar Dönemi" olarak adlandırılmaktadır. Bu tabakaya ait 5 numaralı mekân içerisinde yuvarlak planlı bir ocak ve ocağın hemen yanında çıkmış insan yüzlü bir andron (Resim E3-1) bulunmuştur (Duru ve Umurtak, 2005, s. 12-13). Aynı tabakaya ait 4 numaralı odanın içerisinden sembolik olarak yapılmış bir merdiven çıkartılmıştır. Bu merdivenin etrafında ve üzerinde aşık kemikleri, mermer bir çanak, ayak biçimli bir riton, sileks dilgi, ana tanrıça figürünü ve çok sayıda hayvan kemiği insitü olarak bulunmuştur. Aynı zamanda bu mekân içerisinde duvara bitişik nizamda inşa edilmiş yarım yuvarlak yalaklı üzeri açık ocakta bulunmaktadır (Duru ve Umurtak 2005, s.13-14. Duru 1993, s.148).

Aşağı Pınar'ın VI. tabakasına karşılık gelen Neolitik Çağ tabakasında doğu-batı istikametinde birbirine bitişik nizamda inşa edilmiş yapı kompleksi ortaya çıkartılmış, bu kompleksin en doğu ucunda ki mekânda ise yedi adet altar ve altar parçaları ele geçirilmiştir (Resim E2-1/2). Ayrıca bu kompleks içerisinde tam bir koyuna ait iskelet, çok sayıda kült kabı ve ocak yapıları da ortaya çıkartılmıştır (Özdoğan vd. 2008, s. 44-45).

Anadolu'da ateş ve ateşin kontrolünü sağlayan ocak yapılarını, Orta Paleolitik Çağ'dan itibaren takip edebilmekteyiz. Neolitik Çağ süresince insanların yerleşik yaşama geçmesi ve bu sürecin sosyal yaşama etkisi, mekânların içlerinde yapılan ve kutsal olarak adlandırılan ocak yapıların gelişmesine yardımcı olmuştur. Böylece "Ocak Kültü" kavramının ilk tohumunun Neolitik Çağ'da atıldığı düşünülebilir.

1. 1. 2. Kalkolitik Dönemde Ocak (M.Ö. 4500-3000)

Neolitik Çağ sonrasında Anadolu ve Mezopotamya'da ara bir dönem yaşanmıştır. Gelişmiş köyler ve metalürjinin insanoğlunun hayatına girmeye başladığı bu sürece Kalkolitik Dönem ismi verilmektedir. Bu dönemde Anadolu'da kült ocakların en yoğun olarak görüldüğü ve şekil bakımından en gelişmişleri, Güneydoğu Anadolu, Doğu Anadolu ve Göller Bölgesi'nde bulunmuştur.

Göller Bölgesi'nde yer alan Kuruçay'ın Erken Kalkolitik Dönemi'ne tarihlenen VIA tabakasında bulunan 8 numaralı mekân, hafirler tarafından "Tapınak" olarak

adlandırılmaktadır. Özel olarak tasarlandığı anlaşılan mekânın zemini hasır kaplıdır. Mekânın orta kesiminde, yuvarlak yalağı ve kerpiç steli bulunan yarım daire biçimli sunak/ocak yapısının hemen arkasında fırın ve ocak yapısıyla birlikte “kutsal masa” ve basit bir çukur bulunmaktadır (Resim E3-2). R. Duru; bu mekânın “*Sadece din adamlarının girebildiği, tapınağın en kutsal yeri olduğu, tapınım olayının ise, stelli ocak/sunak önünde boş alanlarda yapılmış olabileceğini*” söylemiştir. Kutsal ocağın hemen yanında yer alan, kilden yapılmış yükselti; muhtemelen tören sırasında adakların hazırlandığı veya adakların yerleştirildiği alan olarak kullanılmış olabilir. Bununla birlikte ocağın yanında yer alan çukur ise “Libasyon Çukuru” özelliği gösterdiğinden, sıvı akıtma ritüelleri sırasında kullanılmış olabileceği düşünülmektedir. Bu tabakaya ait diğer mekânlarda da benzer tarzda yapılmış olabileceği düşünülen sunak/ocak mekânları bulunmaktadır (Duru, 1996, s.1 2-16). Bu mekânlar da bulunan sunak/ocakların arkasında yer alan, iki adet kalın ağaç dikme yeri dikkat çekicidir. Söz konusu çukurlar ile, ocak yapıları ve ağaç dikmeleri arasındaki alanda kutsal tören sırasında bir ritüelin gerçekleştirilmiş olduğu düşünülmektedir (Duru, 1996, s. 19).

Göller Bölgesi'nin diğer önemli bir yerleşimi olan Hacıların, Erken Kalkolitik Çağ'a ait II. yapı katında bulunan ve hafirleri tarafından “Tapınak” olarak adlandırılan mekânın (Q2-Q4) odasının girişine yakın bir konumda, duvara bitişik nizamda ocak ve fırın bulunmuştur (Resim E4-1). Bu ocağın yakınında yer alan bölmede boyalı figürler, başsız figürler, kil mühür, boncuk ve taş kaplar gibi diğer mekânlardan elde edilemeyen nitelikte buluntularla karşılaşmıştır. Tapınağın ana mekânında ise dikdörtgen biçimli ocak yapısı bulunmuştur. Ocağın arkasında yer alan çukurların, direk çukuru mu yoksa libasyon amaçlı açılmış çukur mu olduğu netlik kazanmamıştır (Mellaart, 1970, s. 29-30). Tapınak alanının dışındaki avluda, taşlarla çevrili kuyunun hemen yanında dikdörtgen biçimli bir ocak da yer almaktadır (Resim E4-2). Mekânda, dinsel törenlerin yapıldığını gösteren somut verilerin yanında kuyunun da bulunması hafirler tarafından, mekanın dinsel ve ekonomik faaliyetlerden sorumlu yerel otoritenin denetiminde olabileceğinin düşünülmesi gerektiği önerilmiştir (Mellaart, 1970, s. 35-36).

Aşağı Pınar Höyüğü'nün V-II. tabakaları, Erken ve Orta Kalkolitik Çağ olarak tanımlanmaktadır. Höyüğün II. yapı katına ait mekân içerisinde mekânın güney kesiminde yükseltilmiş platform üzerinde, her iki yanı da kerpiç ile yükseltilmiş bir ocak tespit edilmiştir (Resim E5-1). Bu ocağın kuzeybatısında, antropomorfik bir eser bulunmuştur. Bu kap, iskemleye oturur durumda olan bir insanı betimlemektedir. Bu

mekânın, güney ucunda yer alan bir diğer ocağın arkasında ise, üçgen biçimde yapılmış yüzü, göğüsleri ve karnında birleşen kolları kabartmalı olarak betimlenen kadın biçimli kap bulunmuştur. Söz konusu ocak yapıları, buluntu kontekstlerine bağlantılı olarak özel amaçlı kullanılmış olabilir (Özdoğan vd. 1999, s. 143-144).

Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde de kült amaçlı üretildiği düşünülen ocaklar bulunmuştur. Ocak yapıları, iklim ve yaşam şartlarına bağlı olarak taşınabilir (portatif) ya da sabit olarak üretilmiştir. Yaylalı, ilk defa taşınabilir at nalı biçimli ocakların Doğu Anadolu Bölgesi'nde M.Ö. 4 bin yılın etkin kültürü olan Karaz (Traskafkasya) Kültüründe görüldüğünü belirtmiştir. Karaz Kültürü'nü temsil eden taşınabilir ocaklar saç ayakları insan, hayvan ve prizma şeklinde oluşturulmuştur. Bu sembollerden dolayı, bu tarzda yapılmış eserlerin ritüel amaçlı kullanıldığı düşünülmektedir (Yaylalı, 2007, s.174). Koşay, Güzelova ve Pulur-Sakyol'da ele geçen eserlerden yola çıkarak ocakların ölü hediyesi, yakacakları istifleme ve yağ yakmak için birer fitil işlevi gördüğünü ve bu sebeple bu eserlerin kültürel işlevi olabileceğini söylemiştir (Koşay ve Vary, 1967, s. 9; Koşay, 1984, s. 30-31). Takaoğlu, bu tip ocakların ev içi kutsal alanlar olduğunu bu uygulamanın da, Çatalhöyük'ten beri gelen inanç sistemi içinde değerlendirilmesi gerektiğini söylemektedir (Takaoğlu, 2000, s. 11). Taşınabilir at nalı biçimli bazı ocakların, ana tanrıça sembolüyle ilişkilendirilmesi bu eserlerin ev içi kültürel işlevi olduğunu da düşündürmektedir (Diamant ve Rutter, 1969, s. 155-164).

Karaz Kültürü olarak adlandırdığımız bu kültür dalgası, Kafkaslardan başlayarak Suriye-Filistin hattına kadar uzanmaktadır. Bu kültür dalgasının geniş bir alanı kapsamaması, göçebe halkın dağınık bir şekilde çok geniş bir alanı etkilemesinden kaynaklanmaktadır. Saç ayaklarında insan ve hayvan betimlemeleri bulunan at nalı şekilde ki taşınabilir ocaklar, birçok merkezde bulunmuştur. Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan Cinis Höyük'te, Karaz Kültürüne ait bir insanın bütün fizyolojik özelliklerini üzerinde barındıran taşınabilir at nalı biçimli ocak (Resim E5-2) bulunmuştur (Ceylan, 2001, Res. 9-12). Cinis Höyük'te bulunan kültürel ocağın benzer formlarda veya daha stilize özellikte olanları, Transkafkasya ve Doğu Anadolu Bölgesinde birçok merkez de bulunmuştur. Erzurum ovasında yer alan Karaz Kültürü'ne ismini veren Karaz Höyük'te (Işıklı, 2005, Lev. 21, 49, 57, 77), aynı bölgede yer alan Güzelova Höyük'te (Resim E6-1), (Koşay ve Vary; 1967, Lev. XIII-XIV), Sos Höyük'te (Sagona, vd. , 1996, s. 43) de benzer formlarda yapılmış taşınabilir ocaklar çıkmıştır. A. T. Ökse,

Sivas bölgesinde yaptığı yüzey araştırması sırasında da bir adet antropomorfik ocak parçası bulmuştur (Ökse, 1993, s.135).

Kafkaslarda bu kültürü temsil eden Kvatsçelebi, Şengavit, Amiranis Gora gibi merkezlerde de insan ve hayvan biçimli taşınabilir ocak (Resim E6-2)ve ocak parçaları bulunmuştur (Sagona, 1984, s.36-56; Kushnareva, 1997; Yaylalı, 2007, s.179; Miroschedji, 2000, s. 276).

Malatya-Elazığ bölgesinde yer alan, Pulur-Sakyol Höyüğü'nde çıkan sabit antropomorfik ocaklar ve taşınabilir at nalı biçimli ocaklardan anlaşılacağı üzere, ocaktaki kutsiyet farklı formdaki eserlerde de gözlenmektedir. Koşay, birbirine bitişik nizamda yapılmış, iki odanın tam merkezine konuşlandırılmış antropomorfik ocaklardan dolayı, bu mekânların “tapınak veya ibadethane” olabileceğini önermiştir (Resim E7-1/2, 8-1). Bununla birlikte, antropomorfik sabit ocakların mekânların kapı girişlerinde bulunan daha vasıfsız ocaklardan ayrıldığını ve bu ocakların konumlarının kapı girişlerine paralel bir biçimde yerleştirildiğini bundan dolayı da, ocağın kutsiyetini arttırmaya yönelik bir çalışma olduğunu eklemektedir (Koşay, 1976, s.37; Koşay, 1976a, Lev.42). Malatya- Elazığ hattında bulunan diğer höyük olan Korucutepe (von Loon, 1971, s.49), Tepecik (Esin, 1972, s.143), Han İbrahim Şah (Ertem, 1974, s.63; Ertem, 1982, s.13-23), Değirmentepe (Duru, 1979, s. 17), Norşuntepe'te de (Hauptmann, 1976, s. 59) benzer formlarda taşınabilir ocaklar da bulunmuştur.

Karaz Kültürünün etkisi altında kalan Amik ovasındaki Yumuktepe (Garstang, 1953), Tabara el-Akrad (Resim E8-2) (Takaoglu, 2000, s. 13; Hood, 1951, s. 139), Tell el-Judeideh, Tell Tayinat ve Tell Dahab (Braidwood ve Braidwood, 1960, s. 371-376) gibi merkezlerde de insan yüzlü ocak ve ocak parçaları ele geçmiştir.

Suriye-Filistin hattında ise Tepe-Gawra'nın XII- IX tabakalarında çıkmış boynuz biçimli taşınabilir ocaklar ele geçmiştir (Tobler, 1950, Plt: CLVII/69). Karaz Kültürü bu bölgede, Khirbet Kerak Kültürü olarak bilinmektedir ve BethYerah, Beth Shan'da, Doğu Anadolu ve Amik ovası buluntularına benzer formdaki eseler bulunmaktadır (Amiran, 1952, s. 89-103).

Anadolu'da Kalkolitik Çağ sürecinde, ocak ve ocağa karşı atfedilen misyonun geliştiği ve karmaşıklaştığı görülmektedir. Anadolu'nun hemen hemen her bölgesinde kendine has kültürlerin geliştiği ve bu kültürler içerisinde ocak ve ocağa bağlı yapıların bulunduğu söylenebilir. Kalkolitik Çağ süresinde ocakların, saç ayaklarına basit bir şekilde işlenmiş, insan ve hayvan yüzleriyle bezemeler yapıldığı görülmektedir.

Ocakların etrafında bulunan ve hafirleri tarafından “kutsal masa” veya libasyon çukuru olarak adlandırılan alanların veya buluntuların bulunuyor olması, ocağa birtakım seremonilerin de yapılmış olabileceğini göstermektedir.

1. 1. 3. Erken Tunç Çağ’ında Ocak (M.Ö. 3000-2000)

Erken Tunç Çağ’ında Anadolu bölgesinde taşınabilir ve sabit ocaklar tipolojik farklılıklar gösterse de insan ve hayvan biçimli ocak geleneği devam etmektedir. Bununla birlikte buluntu kontekstlerinden dolayı, kült ocağı olabileceği düşünülen yapılarla da karşılaşılmaktadır. Baklatepe’nin Erken Tunç Çağ’ı II dönemine tarihlendirilen 3. yapı katında “Merkezi Kompleks” olarak adlandırılan bir yapıyla karşılaşılmıştır. Yapının büyük salonunun kuzeybatı köşesinde, tabanı kireç ve keramik parçalarla doldurulmuş ocak yapısı bulunmuştur (Resim E9-1). Mekân içinde yapılan çalışmalar sonucu elde edilen buluntular arasında phallus örnekleri (birinin baş kısmı maymun şeklinde işlenmiş), mermer ve kil idoller ve boğa ritonu, yeşil bir renge sahip bir taştan yapılan çan biçimli yuvarlak baskı mühür gibi kült eşyalardan yola çıkarak; buranın günlük işlerden ziyade, yönetsel ve dini işlerin yürütüldüğü bir alan olduğu hafirleri tarafından söylenmektedir (Şahoğlu, 2008, s. 489; Erkanal, 1998, s. 384-386).

Batı Anadolu’nun en önemli yerleşim yerlerinden biri olan Troya’nın, Erken Tunç Çağ’ına ait IIC tabaksına tarihlendirilen “Megaron A” yapısının tam ortasında bir adet ocak bulunmuştur (Resim E9-2). Ocağın ebatları ve boyutlarına bakıldığında, Miken’de bilinen anıtsal kült ocakların benzemle birlikte ve hafirler tarafından kült amaçlı kullanılabileceği önerisi getirilmiştir (Blegen vd. 1950, s. 244; Ünlüsoy, 2006, s.140; Blegen 1963, s. 66; Naumann 1975, s. 191).

Afyon il sınırları içinde yer alan Kusura’da, Erken Tunç Çağ tabakaları A ve B evresi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Kusura’nın B evresi olarak kabul edilen tabakasinda 7 numaralı mekânın güneybatı köşesinde bir ocak bulunmuştur (Resim E10-1). Odanın duvarlarının beyaz renk ile sıvalı olup payandalarla desteklenmiştir. Duvarlarında niş yerleri yapılmış ve bir platform oluşturulmuştur. Platformun dinsel birtakım seremonilerde kullanıp kullanılmadığı hakkında, hafiri tarafından maalesef bir öneri getirilmemiştir (Lamb, 1937, s. 223).

Anadolu ve Balkan ilişkilerini göstermesi bakımından önemli bir merkez olan Kırklareli il sınırları içinde bulunan Kanlıgeçit’te Troya’dan iyi bilinen megaron

tarzında yapılar yerleşim yerinin akropolis alanında bulunmuştur. Erken Tunç Çağı III dönemine tarihlendirilen diğer megaronlara göre daha büyük boyutlardaki iki megaronun içerisinde, büyük boyutlarda “ateş yerleri” tespit edilmiştir. Güney megaronunun içindeki ateş yerinin içerisinde, ocak sunaklar ele geçirilmiştir (Özdoğan, Parzinger, vd., 1998, s. 130-131). Bu mekânların büyüklüğü ve ocak sunakların bulunması, bu mekânların dinsel amaçlı yapılmış kült binaları veya tapınak olabileceği akla getirmektedir.

Kütahya il sınırları içerisinde yer alan Seyitömer Höyüğü Erken Tunç Çağı III döneminde yoğun iskâna maruz kalması özelliğiyle dikkat çekicidir. Erken Tunç Çağı III dönemi hafirleri tarafından “V” olarak numaralandırılmakta ve bu tabaka kendi içinde üç alt tabakaya ayrılmaktadır. Bu tabakada hafirleri tarafından “Saray Kompleksi” ve “Tapınak Yapısı” olarak adlandırılan mekânlarında çok sayıda ocak yapısı (Resim E10-2/ 11-2) açığa çıkartılmıştır (Bilgen vd., s. 2015). Seyitömer’in, merkezinde inşa edilmiş, megaron tarzında yapılmış ve hafirleri tarafından tapınak olarak adlandırılan yapının ana odasında, boynuz şeklinde çıkıntı yapan kesimleri tahrip olmuş yuvarlak planlı bir ocak yapısı bulunmaktadır. Ocağın hemen yanında çıkarılan, altı adet kap hafirleri tarafından ünik olarak nitelendirilmekte ve tapınağın en kutsal alanının bu mekân olduğu söylenmektedir (Bilgen vd. 2015, Fig. 167a). Höyüğün Vb evresinde “Saray Kompleksi” bulunmaktadır. Saray kompleksinin en tepe noktasında ise boynuz çıkıntılı ocak yapısı tespit edilmiştir. Ocağın etrafında bulunan ve yönetici erkin varlığını gösteren silindir mühür, hançer, metal eserler ve ünik çanak/çömlekler in situ halde bulunmuştur. Hafirleri tarafından mekândan çıkartılan buluntuların, niteliği ve özelliğinden dolayı söz konusu alanın yönetici erkin bulunduğu ve dinsel birtakım seremonilerin gerçekleştirildiği bir alan olarak yorumlanmıştır (Bilgen vd. 2012, s. 244-245; Bilgen vd. 2015, s.141-142). Seyitömer’den çıkartılan boynuz çıkıntılı ocakların, günlük kullanım amacıyla üretilmesinin yanında ibadethane olarak da kullanılmış olabileceği düşünülmektedir (Bilgen vd. 2011, 548-549; Bilgen, 2013, 96-97; Ünan, 2014, s.75,78,80-81; Bilgen vd. 2015, s. 153).

Batı Anadolu’da belki de en çarpıcı ocak yapılarıyla karşılaştığımız merkez Beycesultan’dır. Beycesultan, uzun süreli ve sistematik kazılar sonucu tabakaları net olarak oluşturulmuş önemli bir merkezdir. Söz konusu merkezdeki Erken Tunç Çağı’na ait ilk dini yapı, hafiri tarafından XVII. tabakaya tarihlendirilmektedir. Yapı içerisinde oluşturulmuş seki karşısında yuvarlak pişirme fırını ve kül ocakları bulunmuştur (Lloyd

ve Mellaart, 1962, s.39). Erken Tunç Çağı II'ye tarihlendirilen, XVI. tabakaya ait bitişik nizamlı iki adet mekân ise "Tapınak A ve B" olarak adlandırılmıştır (Resim E11-2). Eşit ölçülerde yapıldığı anlaşılan iki mekânın da girişlerinin hemen önünde altar bulunmaktadır. Altarın hemen arkasında yer alan kısım hafirleri tarafından "Rahip odası" olarak tanımlanmaktadır. Altarların bulunduğu mekânda da, kilden yapılmış ikiz stel bulunmaktadır. Stellerin yanında, sıvı libasyonu için hazırlanmış hazneler açılmıştır. Stellerin hemen ön kısmında "boynuz" yer almaktadır (Resim E12-1). Mekânlarda bulunan tahıl depoları ve genelde rahip odasında bulunan fırın ve ocakların yardımı ile bazı kutsal yemeklerinde yapılmış olabileceği düşünülmüştür (Yakar 1974, s. 152-154). Tapınak A yapısının XIV. tabakada da işlevini sürdürdüğü tespit edilmiştir. Tapınak A yapısının 2 numaralı odası, kutsal eşyaların tutulduğu alan ya da rahip odası olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca mekân içerisinde yuvarlak planlı bir ocak, ocak etrafını saran çok sayıda çanak çömlek ve kül çukurları da bulunmaktadır. Tapınak yapısı aynı tabakaya ait bir yangın sonucu tahrip olmuşsa da, Erken Tunç Çağı'nın son evresi olan XIII. tabakada da tekrar inşa edildiği anlaşılmıştır. Fakat mimari ve buluntu konteksti bakımından zayıf oluşu, mekânın işlevi hakkında fikir yürütmeyi güçleştirmektedir (Lloyd ve Mellaart, 1962, s. 53-54).

Kuruçay'ın, Neolitik ve Kalkolitik Çağı'na karşılık gelen tabakalarında görülen ocak/sunak yapıları, Erken Tunç Çağ safhalarında da varlığını devam ettirmiştir. Erken Tunç Çağı I ve II tabakalarının mimarisi çok tahrip olmasına karşın, I. yapı katına ait F/6 plan karesinde dikdörtgen bir forma sahip platform ile sunak yapısı ve kuzey tarafında kerpiç stel bulunmaktadır. Kuruçay'ın önceki dönemlerinde görüldüğü gibi bu mekânlarda yakılan ateşin tesiri nedeniyle, sunak etrafının zeminin sertleştiği tespit edilmiştir. Bu nedenle, ocak yapılarının sadece günlük kullanım amaçlı olmadığı, bunun yanısıra kültürel bazı aktivitelerinde mekân içinde gerçekleştirilmiş olabileceği önerisi getirilmiştir (Duru, 1996, s. 65-66).

Hititlerin çekirdek bölgesi olarak kabul edebileceğimiz Kızılırmak kavsi içerisindeki merkezlerde de insan yüzlü ocak ve ocak parçalarıyla karşılaşmıştır. Antropomorfik ocaklara, Yozgat ili sınırları içersin de yer alan Alışar Höyük ve Mercimektepe Höyük'de karşılaşmaktayız. Alışar Höyük'ün Erken Tunç Çağ'ına tarihlendirilen ve hafirleri tarafından büyük bir idolün baş kısmı olabileceği gibi bir andronun baş kısmı da olabileceği (Resim E12-2) düşünülen bir parça bulunmuştur (Von der Osten, 1937, s. 270, Fig. 278). Mercimektepe'nin Erken Tunç Çağı II

dönemine tarihlendirilen at nalı biçimli ocaklar bulunmuştur. At nalı biçimli ocakların, saçayakları kısmında insan tasvirleri tespit edilmiştir (Özcan, 1993, s. 379, Res. 9). Kızılırmak'ın Karadeniz'e döküldüğü alanda yer alan İkiztepe'de, benzer tarzda ocak ve ocak parçaları bulunmuştur (Resim E13-2). İkiztepe'nin Erken Tunç Çağı II dönemine tarihlendirilen antropomorfik ocakların en yakın benzerlerinin, hafiri tarafından Doğu Anadolu Bölgesi'nde yaygın kültürü olan Karaz Kültürü içerisinde değerlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir (Bilgi, 2012, s.160-161). Kızılırmak kavsinin güney ucunda yer alan Suluca Karahöyük'ün Erken Tunç Çağı II. dönemine tarihlendirilen antropomorfik at nalı biçimli ve zoomorfik ocakların ise (Resim E14-1) kült amaçlı üretilmiş olabileceği belirtilmiştir (Çizikci, 2018, Res. 9-11). Ankara il sınırları içerisinde yer alan Çayyolu Höyüğü'nün Erken Tunç Çağı III safhasının Orta Tunç Çağı'na geçiş tabakasına karşılık gelen II. tabakasında da insan yüzlü bir ocağın (Resim E14-2), sadece saçayaklarından biri ele geçmiştir (Arslan, Bertram, vd. 2013, 150, Res.12/1).

1. 2. ASUR TİCARET KOLONİLERİ DÖNEMİ'NDE OCAK (M.Ö. 2000/1900-1600/1450)

Anadolu'da Erken Tunç Çağı sürecinde gelişen maden teknolojisi ve akabinde gelişen ticaret, kentlerin gelişmesine ivme kazandırmıştır. Anadolu'nun kalbi konumunda yer alan Kapadokya Bölgesi'ndeki çok sayıdaki merkezin, ticaret ile zenginleştiği ve bu olumlu ortamın yerel yönetimlerin güçlenmesine yardımcı olduğu görülmektedir.

Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nın en önemli yeniliği Orta Anadolu'da büyük şehirlerin kurulmuş olmasıdır. Bu büyük şehir uygarlıklarını başta Kültepe olmak üzere, Acmhöyük, Alishar, Boğazköy ve Konya Karahöyük temsil etmektedir. Bu şehirler müstahkem yukarı ve aşağı şehirleriyle, saray ve tapınaklarıyla donatılmış olarak karşımıza çıkmaktadır (Özgüç, 2005, s. 51). Kültepe, Alishar ve Boğazköy'ün birbirine çok benzeyen aşağı şehirlerini; yan yana sık olarak inşa edilmiş evlerden oluşmuş düzenli mahalleler, istikametleri belli sokaklar ve meydanlar şekillendirmiştir. Bunlar çağın şehircilik anlayışı hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlamıştır. Bu yapı tarzı ve şehirleşme düzeni bu çağı izleyen Hitit mimarisinin de esasını oluşturmuştur (Özgüç, 2005, s. 52). Anadolu'da Hititler'in ilk izlerine Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nın merkez kenti olan Kültepe'de rastlamaktayız. Kültepe'nin aşağı şehri olarak adlandırılan

kısmına Karum adı verilmiştir. Karum'un sonuncu yapı katı olan Ia ve Ib katının tahribi ile, Eski Hitit Devleti'nin kuruluşu arasında kısa bir süre varlığını korumuş evreyi yansıtır. Henüz hiçbir kanıt bulunmamasına ve mimari kalıntıların yetersizliğine karşın Ia katı buluntuları Hitit kültürünün doğuşuna işaret eder. Özellikle bu katın mezarlarından toplanan veriler bu kattaki yerleşimin sona ermesiyle Eski Hitit Krallığı Dönemi'nin başlangıcı arasında çok kısa bir zaman aralığının olduğunu gösterir (Kulakoğlu, 2011, s. 49). Ayrıca Ia ve Ib yapı katlarında Eski Hitit Dönemi'nin çok tipik olan ilk seramik örneklerine de rastlanmıştır (Özgüç, 2005, s. 52).

Asur Ticaret Kolonileri ve Hitit Çağı tabakalarının birbirine çok yakın olması ve hangi tabakanın hangi medeniyeti takip ettiğini ayırmak oldukça güçtür. Bu yüzden Hititler'de ki ocak yapılarını incelerken Karum'un II. yapı katından itibaren incelemek gereklidir. Kaniş Karum'una ait bina kalıntıları incelendiğinde ocaklar genellikle evlerin ortalarında bulunmakla beraber, taşınabilir ocaklara da rastlanmaktadır (Özgüç, 1986, s. 3- 11). Karum'un II. yapı katında hemen hemen her evde at nalı biçimli ocak veya farklı formlarda ocaklar bulunmaktadır (Özgüç, 1959, s. 24-30). Büyüklükleri farklılık göstermekte olup, bazı büyük ocakların yanında küçük kapların da kullanımını kolaylaştırmak adına küçük ocaklara da rastlanmıştır. Küçük ocakların bazıları sabit bazıları portatiftir (Özgüç, 1959, s.40, Lev. XX/2, Lev. XIX/4). Karum II. yapı katındaki halkın yaşamlarının büyük çoğunluğu ocağın yer aldığı odalarda geçmektedir. Özgüç, bu ocakların etrafında herhangi bir kültüsel objenin bulunmamasından dolayı, bu ocakların kült kullanımının olmadığını belirtmiştir (Özgüç, 1959, s. 22). Kimi evlerde mutfak tabanı ve ocak civarı farklı boyutlarda kap ve küpler de mevcuttur (Özgüç, 1959, s.30, Lev. XXI/2 XXII/ 2, XXIII/ 3). Karum'un Ib yapı katına gelindiğinde ocak yapılarının da değiştiği saptanmıştır. Bu yapı katında iri kum tanelerinden yapılan çift başlı ocaklar görülürken, II. katta böyle bir üslup söz konusu değildir (Özgüç, 1959, Lev. XXXI/ 1).

Karum'un Ia ve Ib yapı katlarında mutfaklarda konumlanan günlük kullanıma yönelik yapılmış ev içi ocaklar (Özgüç, 1959, s. 4) haricinde, ışık amacıyla kullanılmış atölyelerde de at nalı biçimli ocaklara rastlanmamıştır (Özgüç, 1986, s. 37). Bu ocakların etrafında bulunan malzemelerden yola çıkarak, maden işleme ve döküm atölyesi olduğu önerilmiştir. Atölyelerin bir kısmında fırın ve ocakların tabanının altına sanduka mezarlarında bulunduğu tespit edilmiştir (Özgüç, 1986, Lev. 82/2). Ocağın etrafında çok sayıda pişmiş ya da pişmemiş çanak, testi, hamlaç ve atölye için gerekli

malzemelerde bulunmuştur. Atölyenin birinde ise, diğer atölyelerden farklı olarak ilk defa tanrı heykelciği kalıbına rastlanmıştır. (Özgüç, 1986, s. 40).

Orta Anadolu Bölgesi'nin Asur Ticaret Kolonileri Çağ'ına tarihlendirilen bir diğer önemli merkezi ise, Aksaray İli sınırları içinde yer alan Acemhöyük'tür. Acemhöyük'te gerçekleştirilen uzun soluklu kazılar sonucu, ocak ve fırın yapılarıyla karşılaşılmıştır. Acemhöyük'te çıkartılan ocak ve fırın yapıları, Kültepe'den çıkartılan ocak ve fırın yapılarıyla oldukça benzerdir. Höyük üzerinde bulunan dört tepeden biri olan ve köylüler tarafından "Hatipler Tepesi" olarak adlandırılan Hatipler Saray'ının IV. ve III. yapı katında sıkıştırılmış toprak tabanlı evlerin avlularında, genellikle etrafi taşlarla çevrili ocaklar yer almaktadır. Odaların çoğunda da dikdörtgen biçimli fırınlar tespit edilmiştir. Acemhöyük'ün en zengin dönemi olarak adlandırılan III. yapı katında, ocak ve fırınların haricinde taşınabilir ocak ayakları bulunmuştur (Öztan, 1995, s. 190-191; Öztan, 1996, s. 209). Acemhöyük'ün III. yapı katında açığa çıkartılan dar ve düzensiz sokaklarla ayrılan mahallelerde yer alan evlerde ise kilden yapılmış boynuz biçimli ocaklar bulunmaktadır (Ekmen, 2012, s. 27). Bu ocakların benzerleri, Kültepe'nin II. yapı katında çıkartılan ocak yapılarıyla büyük benzerlik göstermektedir (Özgüç, 1968, s. 8-9).

Konya Karahöyük'te yapılan kazılar neticesinde açığa çıkartılan ocak/altarlar üç ana gruba ayrılmıştır. Bunlar; sabit ocaklar, taşınabilir ateş yerleri veya mangallar ve taşınabilir destekler olarak sınıflandırılmaktadır. S. Alp, Konya Karahöyük'ten çıkartılan ocakların üstünde çok sayıdaki mühür baskısı bulunduğunu belirtmiştir (Resim E15-1/2). Bu baskıların Kusura'da çıkartılan örneklere oldukça yakın olduğunu eklemiştir. Konya Karahöyük sabit ocaklarının büyük bir çoğunluğu, höyüğün I. yapı katından çıkmıştır. Ocakların konumları genellikle duvara önünde veya kısa bir mesafe bırakılacak şekilde yapılmıştır. Ocakların ön kısmında normal olarak taş veya kerpiçten yapılmış dikdörtgen biçiminde bir platform tespit edilmiştir. Ocakların üstünde konsantrik daire biçiminde yapılmış mühür baskıları bulunmaktadır. S. Alp bu baskıların tıpkı Kusura örneklerinde olduğu gibi ayrıcalıklı bir konumunun olabileceğini önermiştir (Alp, 1994, s. 102-103). S. Alp, Lamp'ın düşündüğü ocak-altar önerisinin (Lamp, 1937) bu ocaklar içinde geçerli olabileceğini eklemekle birlikte; bu sembollerin güneşe benzerliğinden dolayı ateş kültürüyle bir ilişkisinin olabileceğinin altını çizmiştir (Alp, 1994, s. 102-103).

İKİNCİ BÖLÜM

HİTİTLERDE OCAK KÜLTÜ

2. 1. HİTİTÇE ÇİVİ YAZILI BELGELERDE OCAK

2. 1. 1. Kurban Törenlerinde OcaK

İnsanlık tarihi boyunca bütün dinlerde kurban uygulaması mevcut olmakla birlikte, Hitit çivi yazılı metinlerinde “*šipant-*” (kurban sunmak, libasyon yapmak) gibi anlamlarda birçok isim türetilmiştir (Coşkun, 1969, s. 5). Fakat Hitit çivi yazılı belgelerde kurban karşılık gelebilecek bir isme rastlanılmaz (Sevinç, 2007, s. 29). M.Ö. 2. binin ortalarından itibaren Kuzey Suriye ve Anadolu’da yakma kurbanlar *am-* “*yakmak*” fiilinden yapılmış ve kurbanın yakılmasını ritüelini ve kurbanın yapıldığı yer anlamına gelen Hurrice *ambašši* ile ifade edilmiştir (Ünal, 2007, s. 24; Taş, 2011a, s. 9; Taş, 2011b, s. 15).

Kurban sunmadaki temel amaç tanrı veya tanrıçaların beslenmesidir. İnsanlar ancak tanrıları beslerse onların gücünden yararlanabilir ya da bu gücün korkunç etkilerinden korunabilir (Haas, 1994, s. 640 vd.; Sevinç, 2007, s. 19). Tanrılarında insanlar gibi yeme içmeye ihtiyaçları vardır. Tanrılar ihtiyaçlarını insanlardan talep ederler. İnsanlarla tanrılar arasındaki ilişki köle ile efendi arasındaki ilişki gibidir (Süel, 1985, s. 149; Süel, 2010, s. 35). Bu nedenle insan tanrılara hizmet etmekle mükelleftir. Tanrıları memnun ettiği sürece doğal felaketlerden ve düşmanlarından korunacak, yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan besinleri ancak bu şekilde karşılayabilecektir.

Hititler’deki kurban uygulamaları da aynı mantığa dayanmaktadır. Bununla birlikte Hititler’de kurban sunuluş biçimi, bünyesinde barındığı farklı topluluklar nedeni ile değişiklik göstermektedir (Sevinç, 2007, s. 19). Hititler’de kurban ayinleri, açık alanlarda, ormanlık arazilerde, akarsu kenarında ve yüksek yerlerde (dağlarda) yapılmaktaydı. Herhangi bir kutsal mekânda kurban ayinleri yapılırken, sadece ayin konusu olan tanrı(lar) için değil; genelde ayin açısından önem arz eden taht, üzerine tanrı heykeli koyulduğu kaide, ocaK (=sunak), pencere, tahta sürgü gibi tanrılaştırılan objeler için de yapılmaktaydı (Ardzinba, 2010, s. 85).

Hitit kurban ritüellerine baktığımızda, temelde üçe ayrıldığı bilinmektedir. Bunlar kanlı, kansız ve yakma kurbanlarıdır. Kansız kurbanlar genelde ekmek ve içki kurbanlarıdır. Kanlı kurbanlar ise ağırlıklı olarak yenilebilir evcil hayvanların yanında

köpek, at gibi hayvanların kurban edilmesidir. Diğer bir kurban biçimi de yakma kurbanlarıdır. Yakma yoluyla yapılan kurban törenlerinde ağırlıklı olarak kuşların kurban edildiği bilinmektedir (Sevinç, 2007, s. 12; Süel, 2010, s. 36). Tanrılara iletilmek istenilen arzu ve istekler göklere çıkabilen kuşa ya da başka bir hayvana yüklenmekte ve bu hayvan yakılarak dumanlarının gökyüzüne yükselmesi, istek ve arzularının bu şekilde gökyüzündeki tanrılara ulaştırıldığı düşünülmektedir (Süel, 2010, s. 36). İ. Taş, ocak kültürünün ana işlevi olan ateşle yakma eylemi ile yakarak kurban etmek eylemlerinin ilişkili olduğunu; fakat daha sonraki süreçte, ocağın kutsal bir nesne olarak algılanmaya başlamasından dolayı bu iki kavramın birbirinden uzaklaşarak daha az ilişkili olmaya başladığını bildirmiştir (Taş, 2011a, s. 9).

Kurban ayinleri en çok bayram metinlerinde yer almaktadır. Daha sonra ritüel metinlerinde, ölmüş olan kral için hazırlanan cenaze metinlerinde, tapınak görevlilerinin eğitimi ile ilgili metinlerde, kült envanterlerinde, mitolojik metinlerde, dualarda ve adak metinlerinde ve son olarak kehanet metinlerinde tanrılara sunulan kurbanlar hakkında bilgiler yer almaktadır (Sevinç, 2007, 22; Taş, 2011b, s. 12).

Anadolu’da ateş ve kurban ilişkisi gösteren en erken kanıtlardan biri Hatay ili sınırları içerisinde ki Amik Nehri vadisinde yer alan Alalah (Tell Achana) çıkarılan çivi yazılı metinde görmekteyiz. Yamhad Kralı (M.Ö. 1700), Yarım-Lim hükümdarlığına tarihlendirilen yemin metninde, *İštar* tapınağı önünde çok sayıdaki hayvanın yakılarak kurban edildiğinden bahsedilmektedir. Metin şöyledir:

“1200 kuş (ve) 6 keçi ateşe atılır. 12 tane huprišhi (tütsü kasesi) hazır edilir. Yükseklik tanrıları için bir koyun, bir koyun yeraltı tanrıları için (ve) bir tane de refah için sunulur. Eğer Azashum kurban ritüeli yaparsa, ustanın evinde refah olacaktır. Eğer Azashum kurban ritüeli yapmazsa, Tanrıça İštar merhametli olmayacaktır.” (Taş, 2011b, s. 12).

Belgede kurban edilen kuş, keçi ve koyunların yanında 12 adette *huprišhi* olarak adlandırılan tütsü kasesinin Tanrıça *İštar*’a sunulduğu anlaşılmaktadır. Kurbanın sonunda tanrıçadan evi için refah beklerken, yapmaması durumunda tanrıçanın kendisinden uzaklaşacağını ve merhametli olmayacağını söylemektedir. Bu belge, tanrı ve insan arasındaki çıkar ilişkisini göstermesi bakımından son derece önemlidir.

Çorum İline bağlı Ortaköy ilçesinde Hititler’in önemli bir şehri olan *Šapinuwa*’da; Ağılönü kutsal alanında bulunan adak çukurlarının tam ortasında yer alan

“H” alanında, çamurdan yapılmış bir ocak ve bu ocağın kuzeybatı kösesinde bitişik bir maltız da ele geçmiştir (Süel, 2010, s. 36 vd.).

Hititlerde ocak yerlerine sunulan kurbanlar, her zaman farklı tanrı ve tanrıçalara adanmakta ve ocağın çeşitli yerlerine bırakılmak suretiyle birtakım ritüeller gerçekleştirilmektedir. Hititlerde, kurban edilecek nesnenin ateşin içine veya yanına koymak suretiyle yapılan kurbanlar tanrıya ulaşmak için çok keskin ve kısa bir kurban şekliydi (Taş, 2011b, s. 10). Bununla ilgili KUB XLV 47 I 46 (CTH 494) numaralı belgede “*Büyük rahibi sedir ağacıyla, ağaç ve zeytinyağını alır ve onu tanrıların önünde ocak yerinin arkasına koyar*”. Ayrıca KBo XVII 15 Vs. 16 (CTH 767) numaralı belgede “*Bir havuzun içine akan su —tuħhişar bağlanmıştır — orada durur, ve Nergalin önünde ocağın (üzerinde) durur.*” (Popko, 1978, s. 85). Ocak ve ateş karşısında gerçekleştirilen kurban törenleri sırasında, ocağın bir nevi sunak (altar) görevi üslendiği anlaşılmaktadır. F. Sevinç-Erbaşı, sunağın önüne, arkasına ya da sağına-soluna konulan kurbanlık ve sunuların hiçbiri bizzat sunak için olmadığı, sadece sunağın tanrı adına kabul edebileceği bir yer olduğunu belirtmiştir (Sevinç-Erbaşı, 2014, 779). Ayrıca, ocağın üzerine konan kurban ilahi varlıklarla iletişimi duman yoluyla sağlamak amacı; yanına konan kurban ise bizzat ocağın kendisi tarafından tanrıya ulaştırma düşüncesi hâkimdir (Sevinç, 2007, s. 166). Bu suretle ateş, kurban ve ocak üçlemesinin birbirleri ile sıkı sıkıya bağlı olduğunu anlıyoruz. Eylem sonucu ortaya çıkan duman ise tanrıya gönderilecek istek ve arzuların aracısı konumuna gelmektedir (Taş, 2011b, s. 10).

Hititler’de diğer önemli kurban ritüeli, kansız kurbanlar olarak adlandırılan sunum şeklidir. Kansız kurbanlar, tanrı ve tanrıçaların beslenmesi amacıyla sunulmaktadır. Sunumların ilk sırasında içki ve ekmek kurbanları ön plana çıkmaktadır. Bu tip kurbanlar genellikle bayram ya da ritüel ziyafetlerinde yapıldığı bilinmektedir. Ritüel sırasında katılımcıların yiyip, içtikleri en kaliteli ekmek ve içkinin tanrıya takdim edildiği görülmektedir. Bu eylemin altında yatan amaç, tanrı ile paylaşılan gıda vasıtası ile yakınlık kurulmaya çalışılmasıdır (Sevinç, 2007, s. 31).

Sıvı ritüeli sırasında tanrılara ağırlıklı olarak şarap ve çeşitli bira türleri taktım edilmektedir (Popko, 1994, s. 61). Tören sırasında zemine veya belirli bir noktaya dökülmesi tanrıya yapılan içki kurbanı anlamına gelmektedir. Bu eylem Latince libare fiilinden türemiş olan libasyon sözüyle ifade edilmektedir (Kabağağaç ve Alova, 1995, s. 343; Sevinç, 2007, s. 32). “Libasyon yapmak” İmparatorluk Dönemi Hitit metinlerinde

šipant-fiiliyle gösterilir. Fiilin Eski Hititçe'deki kullanımını *išpant-* 'dır (Coşkun, 1969, s.1-5). *Hattuša*'da kötü durumlar yaşandığında yapılacak bir ritüeli konu alan ölü ritüellerinde ocağın içerisinde libasyon yapılmak suretiyle, kötülüklerden korunmaya çalışıldığını göstermektedir. Söz konusu belge şöyledir:

KUB XXXIV 66 + KUB XXXIX 7+ KBo XXXIV 57+ KBo XXXVIII 173+ KBo XXXIX 148+ KBo XL 22- III 56-61(CTH 450)

56 Ölünü[(n ruhunu içtikleri)] zaman

57 [(1 saki)] ocağın [(yan tarafında)] aşağı (doğru) [(durur)]

58 [(1 saki)] diğer tara[(fin)]d[(a)] [(durur)];

59 onlar [(şa)]r[(ap)] testilerini tutarlar. [(O ölünün)]

60-61 ruhunu içer[(ken)] saki[(ler! bir taraftan (biri) [(ve diğ)]er taraftan (biri) ocağın içine [(li)]basyon yaparla[(r)]. (Taş, 2011a, s. 10; Sevinç, 2013, s. 316-317)

Törenler sırasında yapılan libasyon; ocağı kişileştirip, ruhani bir varlık statüsüne çıkarmaktadır. Ölü ritüelleri sırasında sıklıkla bu tip libasyonların yapıldığını çivi yazılı belgelerden anlamaktayız.

Ay, Kader Tanrıçaları ve Tanrıça *Maliya*'nın gerçekleştirdiği, üç kurban ayininden oluşan bir kurban seremonisi kapsamında, ocak etrafında birtakım seremoniler gerçekleştirilmektedir. Haas, KBo 11. 32 (CTH 641) numaralı çivi yazılı belgede seremoninin nasıl gerçekleştiği sırasıyla şöyle ifade edilmiştir: İlk olarak siyah bir kuzu o sırada eklips (tutulma) halinde olan aya, bunun hemen ardından ise sırasıyla beyaz bir kuzu kader tanrıçalarına ve bir teke *Maliya* ve onun “eril tanrıları”na adanarak kurban edilir. Kral ocağa ayağını basar, “Gece Ayı”nın önünde reverans yapar ve ona siyah bir kuzu sunar. Bunun ardından ocağa ritüele uygun şekilde takdim edilerek ocağa adaklar sunulur. Kralın yerine başrahip bir çeşit takvim kurbanı icra eder, bunlar: On iki (ay-) ayına karşılık olarak o on iki *tuhurai*- hamur işini kırar ve onları ayın 30 güne karşılık olarak, ateşin kenarına ve içine koyduğu 30 sepetin içine doldurur. Festivale iştirak eden kimseler ocağın çevresinde koşarken, baş rahip ateşin içine yağ döker. İkinci seremoni “Ocağın ritüeli” olarak adlandırılmıştır. Söz konusu etkinlik çerçevesinde bu kez beyaz bir kuzunun Kader Tanrıçalarına sunulduğu bir kurban seremonisi eşlik etmektedir. Ocağa bir kez daha ritüele uygun şekilde takdim edilir ve sunu sunulur. Baş rahip iki ekmeği kırar ve ateşin içine yağ ve hububat döker ve damdan

halentuwa-evinin iç odasının penceresine yerleştirdiği bir tepsiyi aşağı indirir. Daha sonra o “Eril Tanrılara” kurban sunar. Fakat kral damın üzerine çıkar. “Ocağın yanında / Ocakta” olarak tanımlanan üçüncü seremoninin odak noktasında kralın önünde diz çöktüğü “eril tanrılar”ın heykelleri ve *Maliya* bulunmaktadır. Bir dansçı çatı oluğunun önünde bir çam kozalağı, bir rahip rafine edilmiş yağ ve üzüm salkımlarıyla meşgul olur. Tekenin boynuzları yağla yağlanır ve onu “eril tanrılar” ve *Maliya*’ya adar. Bir kez daha “Onlar, ocağa ritüele uygun bir şekilde takdim eder”. Belirsiz bir ilişki çerçevesinde çatı oluğunun çevresine koyulan on iki ekmek daha kırılır. Daha sonra biri tanrıları isimleriyle çağırır: ilk olarak kozmik tanrılar “*Gökyüzünün Fırtına Tanrısı*” ve onunla birlikte “*Anne Yeryüzü, Güneş Tanrıçası (ve) Mezzulla*”; hemen ardından, Evin ruhu, yani *Ninurta, Ziraat tanrısı, Ürün Tanrısı Halki, Ay, Kapının koruyucu tanrısı, Ocak, Sarayın koyucu tanrısı, “Malaya’nın Eril Tanrıları”, Malaya, Waşkuwatta ve Kuwanši*’nin isimleri anılmaktadır (Haas, 1994, 274).

İlgili belgede, ocağın etrafında gerçekleştirilen seremoninin, en ince ayrıntısına kadar nasıl gerçekleştirildiği aktarılmıştır. Ocağın sağına, soluna ve üstüne çeşitli kurbanların sunulduğu görülmektedir. Özellikle kralın, ocağın üzerine çıkarak, ayın huzuruna reverans yapması ve ardından siyah bir kuzu kurban adaması dikkat çekicidir. Ayrıca, ocağa takdim edilen sunuların çeşitliğini göstermesi açısından da son derece önemlidir. Seremonin son halkasında, tanrıların isimleri zikredilmekte ve zikredilen tanrılar arasında ocağında isminin geçmesi, tanrılaştırılmış bir ocak yapısına işaret etmektedir. İlgili belgenin sonuç kısmında ise; hububat ve yağlı kekten oluşan bir yemek sunusunun, ocak ateşinin içinde dökülmesi ile gerçekleştirilen bir etkinlikle son bulduğu belirtilmektedir (Haas, 1994, 274-275). Ocağın içine atılan yiyecek ve içeceklerin direk olarak tanrılara takdim amaçlı yapıldığı anlaşılmaktadır (Sevinç, 2007, s. 166).

Başka bir kurban belgesi olan KUB 9. 28 Vs. II 14'-22' (CTH 442) numaralı çivi yazılı belgede, ocağın etrafında kurban ayinin nasıl gerçekleştirildiği anlatılmıştır. İlgili belgede, iki kurbanlık hayvanın, yedi ocak yerinin yanında arka arkaya geçirildiğinden söz edilmiştir. Rahibin ocak etrafında dolaştırdığı ilk oğlağın, boynuna bir sopa yardımıyla vurarak oğlağı öldürmekte ve daha sonrada oğlağı ateşe attığı anlatılmaktadır. Benzer bir anlatım Luwi kontekstine ait KBo 29.72 + KBo 14.96 Rs. III 11 '-17' (CTH 696) numaralı çivi yazılı belgede; *Huwaššanna*-ritüelinde sığır ve koyunların kurban edilmeden evvel ocağın çevresinden dolandırıldığı anlatılmakta ve

bu uygulamanın bir geleneğin parçası olabileceği belirtilmiştir. Bir ritüel etkinliğini anlatan KUB 7. 10 (CTH 448) numaralı çivi yazılı belgede ocağa sunulan kurbanlar şöyle sıralanmıştır:

“onlar [kralın] vekillerini bir ocakta yakalar; onlar başka bir ocakta bir boğa yakarlar; onlar bir ocakta koç ve erkek oğlak yakarlar; (dördüncü) bir ocakta [onlar] kraliçenin vekilini yakalar.” (Haas, 1994, s. 270-271).

İlgili çivi yazılı belgede, ocağa sunulan kurbanların niteliği ve çeşitliliği belirtilmiştir. Ayrıca kurban sırasında, hangi ritüellerin gerçekleştirildiği de detaylıca işlenmiştir. Bir kurban ritüelin, sadece kanlı veya kansız kurbanların tanrılara takdimi olmadığı, bununla birlikte belirli bir sıra dahilinde gerçekleşen birtakım seremoniler bütünü olduğu anlaşılmaktadır.

2. 1. 2. Bayram Belgelerinde Ocak

Hititlere ait çivi yazılı belgelerin büyük bir çoğunluğu bayram tasvirlerini anlatan metinlerden oluşmaktadır (Reyhan, 2016, s.90). Bu metinler bir bayram merasimin nasıl olacağı, bayram sırasındaki görevlilerin seremonilerdeki görevlerini, ziyaretçilerin ve protokolün bayram ritüeli sırasındaki konumlarını, tanrı ve tanrıçalara ikram edilen kurbanların neler olacağı ve ne kadar olacağı gibi bir bayramın en ince detaylarını anlatan metinleri içermektedir (Goetze, 1957, s. 130). Hitit bayramlarının insan-tanrı arasındaki ilişkisini gösteren en somut halidir. Bayramların, Hitit tanrı ve tanrıçaların gönüllerini hoş tutarak, onların lütfuna ulaşmak amacıyla yapıldığı bilinmektedir. Hitit bayramlarının diğer bir yanı da toplumsal bütünleşmeyi sağlamasıdır (Ünal, 2003, s. 88).

Hititçe çivi yazılı metinlerde “bayram, tören, merasim” sözcükleri, *EZEN* / *EZEN*₄ Sümeogamı ile ifade edilmektedir (Rüster, Neu, 1989, s. 317). Hititçede ise; *šiyamana* kelimesine karşılık gelmektedir (Ünal, 2007, s. 120; Reyhan, 2016, s. 93).

Hitit tanrı ve tanrıçalarına yapılan bayram törenlerinde; din görevlileri, kral Hitit tanrılarını memnun etmek amacıyla pahalı ve lüks ziyafetler vererek onların gönüllerini almak istemekte ve karşılığında Hitit topraklarında yaşam, sağlık ve bereket beklemekte, onlardan tüm kötülükleri, huzursuzluğu, siyasi sıkıntıları ve hastalıkları uzaklaştırmalarını istemektedirler (Ünal, 2003, s. 89). Bu durum, çıkar ilişkisinin bir sonucu olarak bayramların oluşturulduğu düşüncesini akla getirmektedir. Bu

yaptırımların sağlanması, bayramların sorunsuz bir şekilde harfi harfine yerine getirilmesiyle mümkündür. Bundan dolayı, Hitit bayramlarının bütün anları bir kılavuz misali kayıt altına alınmıştır (Reyhan, 2016, s. 93). Ayrıca arkeolojik bazı bulgular bu bayramların nasıl işlediği hakkında bize önemli bilgilerde sunmaktadır. Bunlar arasında Eski Hitit Dönemi'ne tarihlendirilen İnandık (Özgüç, 1988), Bitik (Özgüç, 1958), Hüseyindede (Yıldırım, 2001, s. 1-7; Sipahi, 2014) gibi Hitit tasvir sanatın önemli eserleri de yer almaktadır. Hitit metinlerine göre yüz altmış beş üzerinde bayramın olduğu bilinmektedir. Yerel olarak kutlanılan bayramlar, belgelendirilmediği için tam olarak yerel bayram sayısı kestirilememektedir (Bryce, 2002, s. 205; Reyhan, 2016, s. 94). Hitit bayramları içeriklerine bakıldığında; mevsimsel, meteorolojik, tarımsal faaliyetlerde, törenin en önemli yeri, belirli insan gruplarına göre sınıflandırılmaktadır (Dinçol, 1982, s. 86).

Hitit bayramları sırasında üzerine durulan en önemli an, ziyafetin verildiği zamandır. Zengin ve çok çeşitli, üstelik taze ve de temiz yiyeceklerle donatılmış sofralar hazırlanmakta ve bu çabanın sonucunda tanrılar ve insanlar arasında dostluk kurma aracı olarak sunulmaktaydı. Ziyafet sırasında tanrı tasvirlerine ve sunaklara, çeşitli ekmek, meyve, sebze, peynir, bal, hayvan parçaları, şarap, bira vb. sunulur ya da dökülür ve ayine katılanlara da yemekler dağıtırdı (Ardzinba, 2010, s. 44-46; Reyhan, 2016, s. 106). Tanrılara sunulan kurbanların sayısına göre sunum şekli değişebilmekteydi (Reyhan, 2016, s.107). Kurbanlar bazen sadece sembolik olarak tanrılara ikram edilirken, kiminde ise koyun, sığır gibi hayvanlar gerçekten kesilmekte ve etleri tanrılara sunulduktan sonra geri kalan kısmı kutsal sayılan ocak, kapı, pencere gibi yerlere koyulmaktaydı (Reyhan, 2016, s.107).

KUB X 11 (CTH 660)

VI

1' Aşçıbaşı 10 koyun (ve) 2 besili sığır(1)

2' Fırtına Tanrısı(için) ocağın yanında

3' keser. Aşçı başı gümüş kadehi

4' getirir.

5' ve koyunların kanını aşağıya

6' tutar ve altar(ın) []

7' önünde kanı kurban eder.

8' *palwatalla*- haykırır / ünler. (Karataş, 2007, s.116)

Bayram ritüeli sırasında kurban edilen hayvanların etlerini, tanrı ve tanrıçalara sunulacak yiyeceklerin nasıl takdim edileceği KBo 4.9 (CTH 612) numaralı belgede şöyle anlatılmaktadır;

“Sonra kral ve kraliçe Tanrı ZABABA'nın tapınağının içine girerler. Tanrıya tekrar bir kez reverans yaparlar. Hokkabaz söyler, kitarahibi bağırır. Kral tahta geçer kraliçe ise iç odaya gider. Aşçıların başı kattapala- etini getirir ve onu taht tanrısına ve Tanrı ZABABA'nın huzuruna bir kez koyar. Ocağa bir kez, tahta bir kez, pencereye bir kez, kapı sürgüsüne bir kez, ayrıca ocağın yanına bir kez koyar. Aşçıların başı şarap dolu içki kabını krala uzatır ve kral elini koyar. Aşçıların başı üç kez taht tanrısının huzuruna üç kez de Tanrı ZABABA'ya sunar. Aşçıların başı ve sofracıların başı içeriği temizlerler. Aşçıların başı ocağa bir kez sunar. Taht tanrısına bir kez, pencereye bir kez, kapı sürgüsüne bir kez, ayrıca ocağın yanına bir kez sunar. Ve Hattuşili'nin heykeline bir kez sunar. Kral reverans yapar.” (Haas, 1994, 262-263; Reyhan, 2016, s.102; Ünal, 2019, s. 162-163).

Yukardaki metin, *AN.TAĦ.ŞUM^{SAR}* bayramının en ince ayrıntısına kadar nasıl işlediğini göstermesi açısından önemlidir. Metinde geçen tanrıya, ocağa, tahta, pencereye, kapı sürgününe sunu yapan aşçıdan bahsedilmektedir. Aşçının tarihi metinlerde, yönergelerde, antlaşmalarda, armağan ve yalvarı metinlerinde, ritüellere, söylencelere ve listelere ilişkin tabletlerde, en çok da bayram törenlerine ilişkin metinlerde adından bahsettirdiğini görmekteyiz (Alp, 1941, s. 54). Aşçı (*^LU*MUHALDIM), Hitit yazılı kaynaklarında saray (*È.GAL*) ve tapınak (*È.DINGIR^{LIM}*) görevlisi olarak da karşımıza çıkmaktadır. Hem dinsel hem de ekonomik kurumlar olan tapınakların kült görevlilerinden "*hılamatta*" lar arasında yer alan aşçılar, aynı zamanda *hešta*'nın kült görevlilerindedir (Baltacıoğlu, 2003, s. 63-64).

Bayram ritüelleri sırasında ocağa libasyon yapan sadece aşçılar değildi. Aşçılarla birlikte soytarların veya hokkabazlarında ocağa sunum yaptığını görmekteyiz. Hititçe çivi yazılı belgelerde soytarı (hokkabaz) *^LU*ALAN.ZU olarak geçmektedir (Rüster ve Neu, 1989, s. 305).

KUB X 23 III (CTH 612)

13' []x ocağa 3 kez

14' [libasyon ya]par. Soyтары

15' [(dua) okur / [(şarkı) söyler] palwatalla-

16' [hay]kırır / [ünl]er.

IV

15' Aşç[ıbaşı] ocağa 3 kez

16' [libasyon yapa]r. Soyтары

17' [(dua) okur / [(şarkı) söyler] palwatalla-

18' [haykır]ır / [ünl]er. (Karataş, 2007, s.119)

Hitit bayramlarında ocağa sunumlar iki şekilde gerçekleştirilmekteydi; bunlar ocağın üstüne yani içine diğeri de yanına olacak şekildeydi. Tören sırasında ocağın üstünde yapılan kurban eylemi tanrı, tanrıça ya da manevi varlıklarla dumanla iletişim kurmak amacıyla yapılırken; ocağın yanına konan kurbanlar ise, bizzat ocağın kendisi tarafından tanrıya ulaştırılmak maksadıyla yapılmaktadır. (Gonnet, 1992, s. 207; Sevinç-Erbaş, 2007, s. 166; Taş, 2011a, s.12).

KUB 30.23+KUB 39.13 III 26-30 (CTH 450)

26' ve [ondan sonra] onun ruhunu üç kez içer, erkek sarkıcılar

27' [h]unzinar çalgısı ile şarkı söylerler, heykel tapıcıları

28' [ah]a (diye) bağırırlar, fakat sesleri kısıktır.

29'tatlı somun ekmeğini saray oğlanı parçalar ve onu ocağın

30' içine bir yere, asker tayınlarına koyarl[ar]. (Sevinç, 2007, s. 160)

Hitit dini bayramları arasında bulunan *haššumaš* bayramında da ocak ve ateş kültürüyle ilişkilendirilebilecek seremoniler bulunmaktadır. Söz konusu bayram, *Hattuša* kentinde geçmekte ve tören Hitit prensi tarafından gerçekleştirilmektedir. Ayin esasen, prensin bazı ayinsel mekânları dolaşmasından ve ayrıca “aşçı evini”, *artsana* evini, Kraliçe tanrıçanın mabedini ve yıkanma mekânını ziyaret etmesinden ibaretti. Bayramın üçüncü gününde, prensin “aşçı evinden”, *artsana* evine geçtiği ve orada yemek getirilmesini emrettiği yazmaktadır. Yemek ayini için rahipler, aşçı evinden çağrılır ve

sofraya oturulurdu. Bu seremoni sırasında ocak (=mihrap) önünde değirmen taşı konur ve prens hizmetçisi ile birlikte (kutsal) iç mekân neferi, berber ve tuğlacılarla birlikte buğday öğütürlerdi. Sonra hizmetçiler ayinsel açıdan temiz eti alıp ocak (=mihrap) çevresinde dolanır ve tanrıça *Ariniti* şerefine şarkı söylerlerdi (Ardzinba, 2010, s. 54-58; Sevinç-Erbaşı, 2010, s. 693-702). İlgili belgenin devam eden satırlarıyla birlikte değerlendirildiğinde, *haššumaš* bayramının eril bir bayram olduğu düşünülmektedir. Bayram esnasında prensin, ergenlikten çıkması konu edilmiş olabilir (Güterbock, 1969, s. 101). Muhtemelen ocak önünde yapılan buğday öğütme eylemi de, erkeklik özelliğinin ön plana çıkarılması amacıyla yapılmış majik bir eylemdir (Sevinç-Erbaşı, 2010, s. 697). Bu noktada talep edilen durumun gerçekleştirilmesi için, ocağın varlığı aracı olarak kullanılmıştır. Benzer tarzda yapılmış majik uygulamalara, Hitit büyülerinde sıklıkla karşılaşmaktayız (Reyhan, 2002, s. 2).

Hititlerin bir diğer önemli bayramı ise, *KILAM* bayramıdır. Bayramın adının tam olarak ne olduğu tespit edilememiş olsa da, Akadça karşılığı *MAHÎRUM* olarak geçmekte ve “hali hazırda mevcut durum, pazar yeri” gibi anlamlara gelmektedir. Hitit çivi yazılı belgelerde, *hıllammar* (*krş*, *hıla-*) olarak geçmektedir ve “kapı binası, kapı yapısı” gibi anlamlar içermektedir (Friedrich, 1952, s. 281; Rüster ve Neu, 1989, s. 331). *KILAM* bayramı ilkbaharda kutlanan, Eski Anadolu ve dolayısıyla Hattiler’in en erken geleneklerini yansıtan, müzik eşliğinde çeşitli folklorik gösterilerin ve eğlence faaliyetlerinin yapıldığı bayramdır (Ünal, 2019, s. 143).

KILAM bayramı iki aşamadan oluşmaktadır. Bunlardan ilki, dar anlamda Hitit çekirdek bölgesinde önemli merkezlerin ziyareti, ikincisi ise toplamda üç gün süren başkent *Hattuša*’daki etkinliklerdir. *Hattuša*’da yapılan üç günlük tören sırasının her gününde ocak kültürünü gösteren verilerle karşılaşmaktayız. Başkent *Hattuša*’da devam eden üç günlük bayram süresinin ilk günü büyük bir geçit töreni ile devam etmektedir. Tören sırasında kraliyet çifti, *Hattuša*’daki tapınakları ziyaret eder ve tanrılara adaklar adar ve tanrıların adına içki içerlerdi (Reyhan, 2016, 97; Ünal, 2019, s. 143-157). Bayramın ilk günü, kral çifti stellerin bulunduğu ve Fırtına Tanrısı’nın kutsal mızraklarının korunduğu alana geçer. Kral çiftinin mahiyeti altında çok sayıda saray görevlisiyle gerçekleştirdiği bu ziyaret töreninde aşçı başı tapınağın kutsal yerleri olarak kabul edilen ocağa, duvara ve kapı sürgününe ekmek parçaları bırakır. İkinci günde, *Hattuša*’da yer alan *Arinna*’nın Güneş Tanrıçası tapınağında, kral çifti oturarak lir eşliğinde Ocak Tanrısı *Kuzzanišu* şerefine içki içer. Üçüncü günde kral çifti, *Arinna*’ya

geçer ve kentin en önemlisi tapınağı olan Güneş Tanrısının tapınağına ziyaret eder. Tapınak içerisinde gerçekleştirilen seremoniler ve toplantının ardından kralın içki töreni başlar. İçki töreni sırasında, aşçı başı ekmek lokmalarıyla dolu *kištu*- sepetini getirir ve ocağın yanı başına koyar. Krala doğru uzatır, kral uzaktan dokunuyormuş gibi yaptıktan sonra sepeti alır götürür (Ünal, 2019, s. 143-157). Burada görüldüğü gibi, *KI.LAM* Bayramının yapıldığı üç gün içerisinde saray protokolünün ocak önünde seremoniler gerçekleştirmesi, ocağın saray protokolünde ne denli önemli olduğunu işaret etmektedir. Ayrıca, *KI.LAM* bayramı çerçevesinde, KUB 59.19 Vs. II 4-6 (CTH 744) numaralı belgenin ilgili satırlarında, “*hapi-halkı*’nın (müzik enstrümanı) çaldığı bir seremoni sırasında, halkın *Angulla* adı verilen bir yerde dans ettiği ve bir kez ocağın etrafından döndüğü de belirtilmiştir (Haas, 1994, s. 270).

Nuntarriiaşha- olarak adlandırılan bir başka Hitit bayramında da ocak, kurban törenlerinde başrolde yer almaktadır. Kelimenin kökü *nuntar(r)ia* olmakla birlikte, sözlük anlamı “Acele, Hız Bayramı” olarak geçmektedir (Friedrich, 1952, s. 152). Hatti kökenli, Hititler’in en uzun süren bayramıdır (Reyhan, 2016, s. 96; Ünal, 2019, s. 160). Bayram toplamda 42 gün sürer ve 46’nın üzerinde Hitit merkezinde gerçekleştirilir. Hitit kralının bir yerde (kent, köy, kır, kutsal yerler, tapınaklar) bir günden fazla kaldığı düşünüldüğünde, söz konusu bayramın teoride en az elli gün sürmüş olabileceği tahmin edilmektedir. Bayramın başlangıç aşamasında ocak kültürünü yansıtan önemli bir seremoni yapılmaktadır. Hitit kralı, bayramın dördüncü gününde, *Taḫurpa*’ya yakın bir konumda olan *Hişurla* köyü mezrasından geçerken bir ırmağın her iki tarafına büyükçe iki adet ocak hazırlatır. Ocaklara odunlar yığarlar ve ateşe verirler. İrmağın sağ tarafında Fırtına Tanrısı’nın adamı elinde bir ölçü kabı tutar ve *tuhhuešsar* ile tütsü yakar. İrmağın solunda ise *zillipuriyatalla*- rahibi elinde çakıl taşlarıyla bekler. Rahip sol eliyle taşları, saray oğlanına verir, saray oğlanı da aynı şekilde krala ulaştırır. Kral taşları ırmağa fırlattıktan sonra, ocakların arasından geçerek, kralın temizlendiğine inanılır (Ünal, 2019, s. 160). Ocağın temizleyici özelliği, ancak kralın iki ocağın arasından geçmesiyle sağlanmaktadır. Kralın, bayrama başlamadan önce ocağın içinden geçmesi, Hititlerin dini törenlerde temizlik hususunda ne kadar titiz olduklarını göstermektedir. Hem bayramın ilk günlerinde böyle bir ayinin gerçekleştirilmesi hem de kralın, ocağın yardımı ile temizlendikten sonra bayramın başlayabilmesi, ocağa duyulan güven ve saygının göstergesi olarak yorumlanabilir.

Yeni yıl bayramını anlatan KUB 51.1 Vs. II 6-8 (CTH 638) numaralı belgede de ocağın etrafında gerçekleştirilen birtakım seremonilerden bahsetmektedir:

“İkinci gün hava aydınlandığı vakit, onlar 30 koyun yakalarlar ve onları Hanhana’da Telipinu’nun tapınağının içine sürerler. Ardından onlar (koyunlar) ocağın etrafında koşarlar ve onlar onları (sığırları?) koyunların peşi sıra buraya koşarlar.” (Haas, 1994, s. 270).

2. 1. 3. Mitolojik Belgelerde Ocak

Mitosların oluşumunda etkili olan en önemli faktörlerden biri, günlük yaşamın şekillenmesinde etkili olan inanç sistemidir. Bu doğrultuda pek çok mitosta doğa ve inanış teması işlenmiştir. İnsanlar doğa karşısında çaresiz kaldıkları, kendilerini savunamadıkları kötü durumlarda bir sığınak mahiyetinde, hayallerinde tanrılar canlandırmışlar ve onlardan çare ummuşlardır. Bu hikâyeler, zamanla yayıldığı toplumun kültürü ve hayal gücünün de etkisi ile şekil değiştirerek günümüze kadar ulaşmayı başarmışlardır.

Hitit uygarlığında ise, sözlü kültürün yanı sıra maddi buluntularda mitolojik unsurların varlığı görülmektedir. Bunların arasında Kaybolan Tanrı Efsanelerinden biri olan; *Telipinu* Efsanesi’nde, ocak kültürüne değinilmektedir (Arıkan, 1998, s. 165). Tanrı *Telipinu*’nun bir olaya ya da bir kişiye öfkelenmesiyle kavga sonucunda ortadan kaybolması, bütün hayatın durması, felaketlerin ortaya çıkması sonucunda Tanrı *Telipinu*’yu arama uğraşları ve sonunda bulunup ülkeye getirilmesiyle bolluk ve bereketin tekrar ortaya çıkışı, hayatın yeniden canlanması konu edilmiştir (Arndzinba, 2010, s. 106-107). Bahsettiğimiz bu mitolojide dikkati çeken unsurlardan birisi; KUB XVII 10 I 5-9 (CTH 324) numaralı Hititçe çivi yazılı belgede yer alan, Tanrı *Telipinu*’nun kaybolmasıyla beraber gelişen felaket silsilesinin bir şekilde ocak kavramı ile ilişkilendirilmesidir:

“Pencereleri sis doldurdu, evi duman doldurdu. Ocakta odunlar boğuldu, ağılda koyunlar boğuldu. Koyun kuzusunu istemedi, inek buzağısını istemedi.[...] Arpa ve buğday yetişmez oldu, sığırlar koyunlar ve insanlar gebe kalmadılar, gebe kalanlar ise doğurmadılar. Dağlar kurudu, ağaçlar kurudu ve çiçek açmaz oldu; otlaklar kurudu, kaynaklar kurudu.” (Goetze, 1930, s. 58; Otten, 1942; Gurney, 1961, s. 187-188; Laroche, 1965, s. 89-90; Laroche, 1965, s.81-88; Melchert, 2016, s.215).

Ocakta boğulan odun ifadesi, halk arasında ocağın, ateşin sönmesi olarak da bilinmektedir. Bu anlatım olumsuz bir ifade içermekle birlikte, burada yaşayan ailenin,

topluluğun, birliğin çeşitli sebeplerle dağılması; birbirinden ayrılması anlamına da gelebilir. Söz konusu pasaj, bize ocak ile ev arasındaki bağlantıyı göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Tanrı *Telipinu*'nun öfkesinin dinmesi ve ülkesine döndükten sonra kaybolmasıyla ortaya çıkan bütün olumsuzlukların düzeldiğini anlatan KUB XXXIII 3 Rs. IV 11'de sütun IV (CTH 324)' te yer alan kısımda tekrar ocak kavramına yer verilmiştir;

“Telepinu evine, yurduna geldi ve toprağına (tekrar) göz kulak oldu. Sis pencereleri bıraktı, duman evi bıraktı. Tapınaklar tanrılar için düzeltildi, ocak kütüğü bıraktı. O koyunları ağıla gitmesi için bıraktı, o, sığırları ahıra gitmesi için bıraktı. Ana çocuğına baktı, koyun kuzusuna baktı, İnek buzağına baktı. Telipinu kral ve kraliçeye de baktı ve onlara sabırlı bir hayat ve güç sağladı.” (Otten, 1942; Laroche, 1965, s. 89-90).

İlgili belgenin söz konusu kısmında da tanrının ocağına bir kütük bıraktığından bahsedilmektedir. Ocağına atılan kütükle birlikte, ateşin tekrar canlandığı anlaşılmaktadır. İlgili belgenin bu kısmında, ocağın ve ateşin simgelediği ailenin, topluluğun, birliğin yeniden canlandığı ve düzenin tekrar sağlandığı görülmektedir.

Bir diğer Kaybolan Tanrı Efsanesinde ise; Güneş Tanrısı'nın kayboluşu mitosu ile Güneş Tanrısı'nın kaybolması sonrası, Fırtına Tanrısı'nın onu bulma çalışmaları ve bulunması sonrası gerçekleşen ritüelde ateş kavramından bahsedilmektedir:

A: KUB XXXVI 44 (CTH 323) B: VBot 58

34 (54)' O bir masa Güneş Tanrısı için, bir masa da

35' Telipinu için kuracak. Tanrı oturduğu zaman

36' yemeğı bitecek ve o, tanrının önündeki ateş kabından ateşini alıp yakacak

37' Tatlı bir koku yayılacak ve yaşlı din görevlisine yeminler edecek.

38' (Ayini) üç defa tekrarlayacak. Mabedi kapatacak ve dışarı çıkaracak.

39' Ondan sonra o gün hiç bir şey yapmayacak. (Goetze, 1930, s. 58; Laroche, 1965, s. 81-88; Gurney, 1961, s. 187-188).

Bahsedilen ayinde direkt olarak ocak kavramı yer almamasına karşın bir ateş kabından bahsedilmektedir. Ocak kelimesinin ateş yakılan yer anlamına gelmesi metinde bahsedilen ateş kabının ocak olabileceğini; dolayısıyla bu bölümün ocak kültürü ile bağlantılı olacağını düşündürmektedir.

2. 1. 4. Büyü ve Fal Belgelerinde Ocak

İnsanoğlunun, doğaüstü güçler karşısında çaresiz kaldığında, karşılaştıkları güçlüklerle mücadele edebilmek, memnun olmadıkları durumları değiştirmek amacıyla uyguladıkları birtakım ritüeller zaman içinde büyü kavramı olarak hayatın içine dâhil olmuştur. Uygulanan büyüler mevcut durumu değiştirmek adına, belirli bir amaç için, kurallar dâhilinde gerçekleştirilen bir uygulamayı temsil etmektedir. İnsanlar ve tanrılar bu uygulamalardan benzer şekillerde faydalanmaktadır (Hass, 1994, s. 876-911).

Büyü metinleri içiren çivi yazılı tabletlerin birçoğunun giriş kısmı bir nevi künye işlevi görmektedir. Bu kısımda büyüü yaptıran kişinin; mesleği, unvanı, cinsiyeti, nereli olduğu, ne amaçlı büyü yaptırmak istediği gibi bir girişle metinler başlar. Metinlerde ritüel sırasında ne gibi malzemelerin de kullanıldığına dair bazı bilgiler de bulunmaktadır. Bunların arasında; iplikler, yünler, süs eşyaları, araç gereçler, yiyecek ve içecekler, çeşitli hayvanlar, kaplar, değişik malzemelerden yapılmış heykeller ve majik gücü olan daha birçok malzeme kullanıldığı tespit edilmiştir (Reyhan, 2002, s. 2). Hittiler'in büyü ile tanışması ise, başta Hurriler olmak üzere, yerli büyü uzmanlarının *Hattuša*'ya gelip Hitit idarecilerini etkilemesiyle birlikte ivme kazanmıştır (Ünal, 2003, s. 107). Hititler'de büyü yaptıranların ağırlıklı olarak aristokrat kesim olarak adlandırabileceğimiz kral, kral ve kraliçe, zengin kişiler ve yüksek rütbeli memurların olduğu görülmektedir. Az sayıda da maddi durumu iyi olmayan kişiler büyü yaptırmakla beraber onlardan istenen malzemelerin ekonomik durumlarına uygun olduğu görülmektedir (Reyhan, 2002, s. 2). Anlaşılan o ki Hititler'de büyü, toplumun her kesimi tarafından başvurulmuş bir yöntemdir.

Hitit coğrafyasının bazı bölgelerinde yaşayan halkın, tek uzmanlık alanın büyü olduğunu çivi yazılı belgelerden anlayabiliyoruz. Bu kentlere en güzel örnek *Lallupiya* kenti halkıdır (Ünal, 2003, s. 106-107). Anadolu'nun güneyinde ve güneydoğusunda Hurrice ve Luvice konuşulan bölgelere, özellikle *Kizzuwatna*'nın büyüünün anavatanı olduğu bilinmektedir (Reyhan, 2003, s. 116).

Büyü, yapılış amacına göre ikiye ayrılmaktadır; kara(siyah) ve ak(beyaz) büyü olarak sınıflandırılabilir. Kara büyü zararlı olan, kötülük amacıyla yapılan büyü iken, ak büyü ise fayda sağlayacak bir amaç için yapılmıştır. Her iki büyü de teorikte ve pratikte aynı şekilde gerçekleşmiş olsa da, kara büyüünün insana zarar vermesi ve

ölümlerle sonuçlanması nedeniyle Hitit kanunlarında yasaklanmıştır. Ak büyü ise, kara büyüün etkilerini ortadan kaldırmak ve iyi bir niyet doğrultusunda yapıldığı için uygulamada herhangi bir sakınca görülmemiştir (Ünal, 2003, s. 112). Büyü uygulamasını gerçekleştiren kişilerin ilahi güçleri ve doğa düzenini kendi etrafına çekerek bu güçlerden faydalanabilen, icra ettiği büyüün etkisine inanan, ikna kabiliyeti yüksek, işinin ehli olması gerekmektedir (Reyhan, 2003, s.111-142). Büyü ile ilgili ritüellerin, *LÚAZU* (kahin), *LÚHAL* (kahin), *LÚpurapši* (kahin), *LÚMUŞEN.DU* (kahin, kuş yakalayıcı-fal esnasında- kus uçuşunu izleyen) *LÚ A.ZU* (erkek hekim), *LÚpatili* (patili rahip), *LÚSANGA* (rahip) ve *LÚGUDU* (melhemli rahip) unvanlı erkek görevlilerin yanı sıra; *MUNUSŞU.GI* (yaşlı kadın, büyücü kadın), *MUNUS hašaua* (yaşlı kadın, büyücü kadın) *MUNUSSUHUR.LA* (oda hizmetçisi kadın, hizmetçi kadın), *MUNUShašmupala* (ebe), *MUNUSSA.ZU* (ebe) *MUNUSA.ZU* (kadın hekim), *MUNUSkarta* (tapınak görevlisi kadın) ve yine *MUNUS É.DINGIRLIM* (tapınak görevlisi kadın) gibi unvanları taşıyan kadın görevliler tarafından da icra edildiği bilinmektedir (Reyhan, 2003, s. 115). Hitit büyü ritüellerinde rastladığımız en önemli büyü uygulayıcısı olan *SALŞU.GI*, Tischler tarafından “büyücü” (Tischler, 2001, s. 258), Friedrich ve Daddi “yaşlı kadın” (Friedrich, 1952, s. 295; Daddi, 1982, s. 581-586), Reyhan “yaşlı kadın, büyücü” olarak adlandırılmaktadır (Reyhan, 2003, s. 115). Taş ise, “kocakarı, yaşlı kadın” ifadesinin çok daha mantıklı bir ibare olacağını önermiştir (Taş, 2017, s. 48). Hititlerin en önemli büyü uygulayıcı olan “Yaşlı Kadın”ın yaptığı büyüler sırasında ocağa birtakım sunular yaptığı bilinmektedir:

KUB XXXII 115+ KUB XXXIV 84+ IBoT II 111+ KBo XXXIX 8 Vs. II (CTH 404)

13 “o günün dilleri ayrılışın, o günün

14 lanetli sözleri ayrılışın” ve onları ocağa fırlatır.

15 Sonra yaşlı kadın tuzu alır, onu yedi dilin üzerine

16 eker, onları yerde (çekiçle) ezer (ufalar) ve onları

17 iki kurban sahibinin üzerinde çevirir ve şöyle

18 söyler: “hangi günde doymuşsanız, bak,

19 o günün dillerini bundan sonra baba

20 Güneş Tanrısı ufaladı (ezdi)” ve onları ocağa koyar. (Reyhan, 202, s. 37)

Hititler'in en sevdiği büyü yöntemlerinden biride anaoloji (*imitative magic*) büyüdür. Bu büyü yönteminin bazen sözle ya da eylemle ayrı ayrı yapıldığı, bazı zamanlarda ise ikisinin bir arada yapıldığı da bilinmektedir. Sembolik olarak yapılan eylemle veya ifade edilen büyülü veya büyüleyici sözlerle gerçek olaylar ve kötülük yapan yaratıklar arasında ilişki kurulurdu. Örneğin, kuyruk yağı eritilir ve "*işte bu yağ nasıl eriyip gittiyse, kötülük de aynı şekilde erisin, yok olup gitsin* " denir ve bu eylem ve sözlü büyüün etkisine mutlaka inanılırdı (Ünal, 2003, s. 116). *Kizzuwatna*'lı kadın *Maštigga*, aile içi kavgaları bitirmek ve barıştırmak için birtakım büyüler yapmakta ve bu büyü sırasında ocağa şöyle başvurmaktadır:

KUB XXXII 115 +KUB XXXIV 84 +IBoT II 111+KBo XXXIX 8 Vs. I (CTH 404);

38' yaşlı kadın bir balığı alır, onu iki kurban sahibinin ikisinin birlikte

39' üzerinde çevirir ve şöyle söyler:

40' "Bu balık denizin boğası(dır), bu balık

41' denizden nasıl ayrıldıysa, şimdi

42' o günün lanetli dilleri (de) (sizden) ayrılınsınlar" ve balığı

43' ocağa fırlatır. (Reyhan, 2003, s.31)

Belgeden de anlaşılacağı üzere, anaoloji ritüeli sırasında, balığın denizden ayrılışı; aile içi kavga sırasında sarf edilen kötü sözlerin dilden atılması amacıyla kullanılmıştır. Daha sonraki süreçte balığın ocağa atılması, ocağın yok edici özelliğiyle vurgulanmak istenmiştir. Bu da bize ocağın her şeyin başlangıcı veya yok edici özelliğini göstermesi açısından önemlidir. Aynı belgenin devam eden kısımlarında yaşlı kadın *Maštigga* şöyle söylemektedir:

Vs. II

1' yaşlı kadın şöyle söyler:

2' "aranızda her ne lanetlenmişse şimdi

3' o lanetli dilleri Güneş Tanrısı sol (tarafa) çevirsin"

4' ve onları ocağa fırlatır. (Reyhan, 2003, s.35; Reyhan, 2008, s. 238)

Belgenin devam eden kısmında, ocağın, Güneş Tanrısı'na ulaşma ve dileklerini yerine getirmek için aracı konumda olduğunu anlamaktayız. Belgenin devam eden kısmı şöyle devam etmektedir:

Vs. II

13' "o günün dilleri ayrılınsın, o günün
14' lanetli sözleri ayrılınsın" ve onları ocağa fırlatır.
15' Sonra yaşlı kadın tuzu alır, onu yedi dilin üzerine
16' eker, onları yerde (çekiçle) ezer (ufalar) ve onları
17' iki kurban sahibinin üzerinde çevirir ve şöyle
18' söyler: "hangi günde doymuşsanız, bak,
19' o günün dillerini bundan sonra baba
20' Güneş Tanrısı ufaladı (ezdi)" ve onları ocağa koyar.

21' Yaşlı kadın suyu ve kili alır, suyu onların
22' üzerine serper ve onları temizler, sonra
23' hamuru onların üzerinde çevirir ve şöyle söyler:
24' " böylece ağızımızla (ve) dilinizle (tekrar) temizlenmiş olunuz"
25' ve hamuru ocağa koyar. (Reyhan, 2003, s.35; Reyhan, 2008, s. 238)

İlgili belgede, çivi yazılı metinlerde sıklıkla karşılaştığımız kansız kurbanlardan olan ekmek veya hamurun Güneş Tanrısı adına ocağa sunulduğu görülmektedir. Metnin devam eden kısımlarında da ocakla ilgili şu seremoniler geçmektedir:

Vs. II

38' ve onu onların üzerinde çevirir.
39' İki kurban sahibi onun ağızına tükürürler ve koyunu keserler,
40' sonra onu tamamıyla parçalarlar, ocak yaparlar
41' ve yakarlar, bal ve de
42' saf zeytinyağını üzerine dökerler, tatlı kurban ekmeğini parçalar,
43' onu ocağa fırlatır ve şarap sunar. (Reyhan, 2003, s.41)

Belgenin devam eden kısımlarında, ocakta birtakım seremoniler gerçekleştiği görülmektedir. İlgili belgenin en dikkat çeken kısmı, siyah bir koyuna bütün kötülüklerin yüklenmesi ve koyunun ocakta yakılmasıdır. Ocağa sunulan, koyun, bal, ekmek ve şarap gibi çeşitli yiyecek ve içeceklerin tamamı, Güneş Tanrısı'ndan talep edilen istek ve arzuların yerine getirilmesi amacıyla. Ocak burada tanrılara ulaşmada aracı konumdadır:

Rs. III 29-37.

29' Arkasından yedi hupuwai kabını alır, onları şarap ile

30' sade zeytinyağı ile, bal ile doldurur, (ayrıca) inciri, kuru üzümü,

31' siniri, tuzu (ve) içyağını (da) ekler

32' hupuuai kabını ocağa döker, hupuwai kabını ise

33' kırar.

34' ve şöyle söyler: “hupuuai kabı

35' ağız ve dil ile birlikte kırılınsın” hupuwai kabını

36' kırdığı zaman bir tatlı kurban ekmeğini de parçalar,

37' ve onları (ekmek parçalarını) ocağa fırlatır. (Reyhan, 2003, s. 51; Reyhan, 2008, s. 238).

Bir diğer Hitit belgede ise *Hantitaššu* isimli *Hurma* kentinde yaşayan bir büyü uzmanının “çileli yıllar” a karşı yaptığı ayin konu edilmiştir (Ünal, 1996, s. 86). Ayinin ilgili yerinde, ocağa uygulanan birtakım seremoniler yer almaktadır. İlgili belgede bu durum şu şekilde ifade edilmiştir:

“Kurban masasının önüne, zemine, pişmiş topraktan bir çömlek (mangal olarak) konulmuştur. Onun içine köz dökülmüştür. (Ateşin) içine (itriyat olarak) sedir ağacı, parfüm ağacı (ve) bal mumu koyar. (Mangalın) üstüne un ve tuz serper ve şöyle der; “Koyun tuzu nasıl yalarsa, Göğün Güneş Tanrısı da gelsin ve büyüleri de tamamen yalasin götürsün. Büyücü Güneş Tanrısı'na ilk kez şöyle yakarız: Sen Güneş Tanrısı bir ziyafet veriyorsun. Tüm tanrıları davet ettin; tüm ölümlüleri de [davet ettin].” (Ünal, 2019, s. 165).

İlgili belgede, çömlek veya mangalın içine köz dökülmek suretiyle bir nevi ocak yapıldığı anlaşılmaktadır. Ateşin içine atılan birtakım güzel koku salan odun parçaları, seremoninin gerçekleşeceği alanı büyüye hazırlanmak amacıyla atılmış olması gerekmektedir. Ardından ocağa atılan un ve tuz yardımı ile Güneş Tanrısı ile iletişime geçilmek istenmiştir. Tuzun bazı Hitit şifa metinlerinde temizleyici ve büyüsel amaçlarla kullanıldığını bilinmektedir (Taş, 2017, s. 54). Günümüzde de Mersin iline bağlı Tarsus ilçesinde balmumu ve tuzun ocağa atılması sonucu çıkan buğudan, hastalar, nazara uğramış, cine periye tutulmuş kişilerin tedavi edilmeye çalışıldığı bilinmektedir (Çıblak, 2004, s. 15). Genel itibari ile ocağa tuz atmak, Anadolu çok eski zamanlarından beri süre gelen bir adet olduğu bilinmektedir. Ocağa tuz atıldıktan sonra,

hastalığı olan kişinin, vücudunun ağrıdığı yerleri çıkan buğu üzerinde gezdirmekte ve ardından dualar okunmaktadır (Acıpayamlı, 1962). *Kizzuwatna*'lı kadın *Maštigga* ait olan büyü metinlerinde olduğu gibi *Hantitaššu* isimli *Hurma* kentinde yaşayan bir büyücünün yaptığı bu majik uygulamalar, Hitit büyülerinin temelini oluşturan analogi büyüler sınıfında değerlendirilebilir. Her büyüün ardında, ocağın yardımı ile tanrılardan isteklerinin yerine getirilmesi istenmektedir. Ocağın tanrı ve insan arasında ki aracı olduğu anlaşılmaktadır.

İlgili belgenin ilerleyen satırlarında, *Antitaššu* isimli *Hurmali* büyücü, yaptığı büyüler sonucunda, Ateş tanrısı *Agni*'den yardım istemektedir. Bu durum şöyle anlatılmıştır:

“Küçük taneler öğütülmezsiniz, öğütme tasından nasıl kaçarsa, benim hastam da Ateş Tanrısı Agni'nin ağızından aynı şekilde kaçıp kurtulsun. Nasıl (arabanın) arka tekerleği ön tekerleğe dokunamazsa, aynı şekilde uğursuz günler de benim hastama dokunmasın!”” (Ünal, 2019, s. 166).

İlgili belgenin bu kısmında, Ateş tanrısının *Agni* adında bir tanrı olduğu anlaşılmaktadır. Büyücü, Tanrı *Agni*'den hastasının iyileşmesi için yardım istemektedir. Tanrıdan yardımı isteme yolu ise, büyü ritüelleri sırasında sıklıkla kullanılan analogi büyüsü yoluyla yapılır.

Ocağın adeta tanrı ile insanoğlu arasında bir aracı olduğunu gösteren KUB XV 34 II 3 6 (CTH 483) numaralı belgede ki söz konusu pasajda şu şekilde ifade edilmiştir:

“Onlar Tawinia kapısından iner ve Sedir ağacının tanrıları için yolun üzerinde hasırdan yapılmış bir masa hazırlarlar. Masayı kurduktan sonra, odunları yakmak için önünde bir ocak inşa ederler. Onlar hasırdan yapılmış masadan bir parça kumaş çeker ve ondan bir şerit yaparlar. Daha sonra onlar kumaşın önüne undan ince bir şerit çekerler; undan şeridin bir kenarına baldan bir şerit çekilir; diğer kenarına şarap ve yağ karışımından bir şerit çekilir. Daha sonra ince bir ekmek kırılıp, büyük kalın bir ekmeğin üzerine koyulur ve bu yolun sonuna yerleştirilir. Ayrıca bir şarap libasyonu da yapılır.” (Ünal ve Girginer 2007, s. 157; Başol, 2014, s. 165).

Tanrı ve Tanrıça'ya sunum sırasında oluşturulan bu alanda yer alan ocağın bulunması son derece önemlidir. Şeritle ayrılmış alanda, sunağa giden tek yolun üzerinde ocağın bulunması, bize Tanrı ve Tanrıçalara ulaşmada ocağa ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Fraktin Kaya Kabartması üzerinde yer alan III. Hattuşili tasviri, benzer tarzda yapılmış bir sunak üzerinde tanrılara sunu yaparken resmedilmiştir (Yiğit, vd. 2015,

s. 157-165). Altar veya sunak tanrılara sunum sırasındaki önemini vurgulaması açısından önemlidir. Bu da bize arkeolojik bulguların, filolojik belgeler ile desteklendiği zaman; altar veya sunağın önünde yer alan ocağın, tanrı ve insan arasında aracı rol üstlendiğini gösterir.

Hitit Kralı II. Murşili'nin yıllıklarında, ateş ve ocağa uygulanan bazı büyülere karşılaşmaktayız. II. Murşili'nin altıncı yılını anlatan söz konusu belgede, askerlerin savaştan kaçmalarını önlemek için bir çeşit gözdağı verilmektedir. Bu ritüel sırasında geniş bir alana toplanan askerlere krala, kraliçeye, vatana sadık kalacaklarına yönelik yeminler ettiriliyor ve ellerine tutuşturdukları koyun yağı ve balmumu parçalarının ateşe atılması istenmektedir (Gülen, 2019, s. 102). İlgili belge, Hitit büyücü kadınlarının uyguladığı birtakım majik pratikler, büyücü kadınların ocak etrafında gerçekleştirdiği uygulamalar, ocak ile bağlantılı bir şekilde yer almaktadır:

“Ondan sonra o, onların ellerine mum ve koyun yağı koyar. O, onları ateşin üzerine fırlatır ve der ki: “Bu mumun eridiği gibi ve bu koyun yağının çözüldüğü gibi – Her kim bu yeminleri bozarsa, Hatti [ülkesinin] [kralına saygısızlık gösterirse, onu] [mum gibi erit, onu [koyun yağı] gibi erit! [Adam]lar onaylarlar: “Öyle olsun!”...O, onların ellerine sinir (ve) tuz koyar. O, onları bir ateşin üzerine fırlatır ve şöyle der: Bu sinirlerin ocak üzerinde parçalara ayrıldığı gibi ve tuzun ocak üzerine dağılması gibi –her kim bu yeminleri bozarsa, Hatti ülkesinin kralına saygısızlık gösterirse, bu yeminler onu yakalasın! Onu sinirler gibi parçalara ayırsın, o tuz gibi dağılsın! Tuzun tohumunun olmaması gibi, adamın ismi, zürriyeti, evi, sığırı ve koyunu öyle mahvolsun.” (Dinçol, 1982, s. 61; Başol, 2014, s. 167).

Belgede, askerlerin yeminlerini tutması için analogi büyüüne başvurulduğunu görmekteyiz. Ateşin, yok edici özelliği yanında cezalandırıcı özelliğinin de vurgulanması dikkat çekicidir. Askerlerin sözlerini tutmamaları halinde, balmumu ve koyun yağı gibi yok olmaları ateş ve ocak ile ilişkilendirilmiştir.

Hitit büyü ritüellerinde ocağın görevi, zararlı maddeler, sözler, eylemler veya kötü durumlar, canlı veya cansız varlıklara (koyun, köpek, ip, yün vs.) yüklenmekte ve daha sonraki süreçte bu objeler ocağa atılarak yakılmaktadır. Ocağın arındırıcı ve temizleyici özelliği sayesinde, bu kötülüklerden korunacağı düşünülmektedir. Büyü sırasında tanrılara yapılan birtakım seremoniler, tanrı ve insanoğlu arasındaki bağları kurmasında ocağın öneminin ortaya çıkarmasına vesile olmaktadır. Ocak ve ocağın içinde yanan ateş, büyü ritüelleri sırasında insanoğluna hem sosyolojik hem de ruhani haz tattırması açısından önemini günümüzde kadar devam ettirmiştir.

Yukarıda bahsedilen büyü türleri haricinde doğrudan öteki dünya/yeraltına tanrılarına hitaben düzenlenmiş ritüellerde de ocağın kutsiyetine başvurulduğunu görebiliyoruz. Otten'in paylaştığı (Otten, 1961, s. 116) ve Sevinç'in (Sevinç, 2013, s. 378) üzerinde çalıştığı "Bir evin kandan arındırılması için yeraltı tanrılarına çağrı" başlıklı Hititçe belge bulunmaktadır. Söz konusu belgedeki ocakla ilgili KUB 7.41+Kbo 10.45+ KUB 41.8+ KUB 12.56 (CTH 446) numaralı Hititçe çivi yazılı belgede geçen pasaj şöyledir:

"Bir evi kandan, kirlikten, nifaktan, yalan yere yeminden, temizleyeceklerse onun uygulaması şöyle (olur): Sabah büyücü evi açar [ve çeri] girer. Kazma, kürek ve çekiç alır [] Kazma (ile) toprağı kazar, kürek ile (toprağı) çukurdan [dışarı atar]. (evin) dört köşesini de kazar ve oc[acağın yan tarafını da] aynı şekilde kazar, fakat çukuru çekiç [ile...ve söyle der:]" Yer Güneş Tanrıçası bu mesele[yi ele alıyoruz." (Sevinç, 2013, s. 378).

Belgenin giriş kısmında büyücünün eve geldiği ve büyüü ne amaçla yaptığına yönelik bir giriş cümlesiyle başlar. Devam eden kısımda eline aldığı kazma, kürek ve çekiç yardımı ile, evin dört köşesini ve ocağın kenarını kazdığını ve çıkan toprağı attığını görüyoruz. Haas; Hitit inanç geleneğinde, gizemli güçlerin evin çeşitli yerlerine yoğunlaştığını ve Eski Hitit İmparatorluk Dönemi'nden itibaren bu alanlara standart kurban adandığını belirtmiştir. Bu alanlar arasında, evin belli yerlerindeki direkler, evin dört köşesi, duvarlar veya sadece bir duvar, ocak yapısı, işkembe veya taht, kapı sürgüsü gibi alanların olduğunu belirtmiştir (Haas, 1994, s. 262). Bir mekânı ayakta tutan dört köşenin haricinde ocağında kazılması evin temel taşlarından biri olduğunu göstermektedir. Hitit günlük yaşamında ocağın, evin belli bir bölümünü işgal etmiş olduğu anlaşılmaktadır. Hititler'de evlerin merkezinde açılmış adak veya kurban çukurlarının varlığını, Çorum-Ortaköy kazıları sırasında Ağılönü mevkide tespit etmekteyiz (Süel, 2009, s. 2). Kutsallığı, atalar kültü ile ilişkisi gibi birçok özelliğinden yanısıra ocağın, evi oluşturan temel bölümlerinden biri olduğunu bu belge bir kez daha kanıtlamaktadır.

2. 1. 5. Tıbbi Belgelerde Ocak

Hititlerde, büyü ile tıp arasında doğal bir bağ bulunmaktadır. Hititler'in tıbbi uygulamaları hakkında bilgi veren kaynaklar, Mısır ve Mezopotamya'ya oranla daha azdır. Hitit hekimleri ve onların tedavi yöntemlerini anlatan detaylı belgelere sahip değiliz. Hititlerin tıpla ilgili tek keşiflerinin, hastalık bölgelerinden kaçmak, yani

tehlikeye maruz insanları karantinaya almak olduğunu bilinmektedir (Ünal, 2005, s.74). Bu duruma rağmen; Hititlerden elimize geçen az sayıda tıbbi metin üzerine yapılan çalışmadan yola çıkarak, Hititlerin her türlü büyü yöntemleri dâhil doğada bilinen şifalı bitkileri en iyi şekilde kullanarak, karşılaştıkları sağlık sorunlarını kendilerince ve yaşadıkları zamanın şartlarına göre çözmeye çalıştıkları anlaşılmaktadır (Ünal, 2005, s.76).

Hitit çivi yazılı belgelerinde tıpla daha çok kadınların ilgilendiğini ele geçen belgelerden anlamaktayız. Hititler’de ki şifacı kadınlarının uyguladığı birtakım majik uygulamalar, Hitit tıbbi üzerine birtakım bilgileri bizlere sunmaktadır. Genel olarak Şifacı kadınların başvurduğu bu pratikler, tedaviden önce hastalığa neden olan sebebi ortadan kaldırmaya yönelik bir tutumu kapsamaktadır. Bunun için de, fal ve kehanete başvurmuşlardır. Tedavi aşamasında duruma göre hazırladıkları bitkisel içerikli karışımlarla birtakım seremoniler gerçekleştirerek tedavi yoluna gitmişlerdir. Bu arada yaşlı kadınların şifalandırma çalışmaları esnasında, çok iyi gözlem yaptıkları da tespit edilmiştir (Taş, 2017, s. 48). Büyü ile tedavi, tıp tarihinin en eski psikoterapi uygulamasıdır. Çünkü hastalıkları iyileştirmek amacıyla kullanılan büyü vasıtasıyla insan ruhunun da bir bakıma rahatlatılarak, psikolojik olarak tedavi edildiği söylenebilir (Erginöz, 1999, s.159).

Hitit dini, temelinde polytheistic düşünce yatmaktadır. İnsanoğlunun doğaya karşı çaresizliğini adlandırabilmek için başına kötü gelen her şeyi tanrılara atfetmekten çekinmemiştir. Bu yüzden doğadaki her türden hastalık ve düzensizlik ile karşılaştıklarında, Tanrıların bu musibetleri insanlara kızdıkları için musallat ettiklerine dair, genel bir kanı söz konusuydu (Taş, 2017, s. 50). Hangi tanrı veya tanrıçanın neye kızarak hastalık verdiğini tespit edebilmek için ise fallara başvurmuşlardır (Erginöz, 1999, s. 213). Şifacı kadınların veya hekimlerin şifalı bitkiler ile yardımcı olamadığı hastalara, yaptıkları birtakım majik uygulama yollarına gittiğini çivi yazılı metinlerden tespit etmekteyiz:

KUB 53.15+ Bo 2650 Vs. I 12-17 (CTH 772).

“... ve hekim bir ^{GIS}huhupāl alır ve tanrılara şarkılar (ilahiler) [söyler].Ekmek (ve) bira masanın üzerine konulmuştu... o üstüne çıkar, sonra [...] ocak ...o [...] çalar ve ilahi söyler.” (Erginöz, 1999, s. 182).

Belgede, Tanrı *Telipinu* için düzenlenen ritüelde, tanrılara ilahiler söyleyen ve ocağa kurban adağında bulunan bir hekimden bahsedilmektedir. İlgili belgede anlaşılacağı üzere her ne kadar tıbbi bazı müdahaleler yapılmış olsa da, ocağa birtakım seremonilerin ve adakların bırakılmış olduğunu görmekteyiz. Daha detaylı bir belgede olan KBo XVII 1 Rs. 5-10 (CTH 416) numaralı Hititçe çivi yazılı belgede, ocağa sunulan kurbanlar şöyle anlatılmaktadır:

“...*kaba somunları parça[lar, şa]rap ve marnuuant sı[vı kurban yaparı]m...Biz y[eriz] (ve) içeriz ve hekimler yanımızda(dırlar) v[e] biz geliriz. Ama gün ağardığı za[man] hekim ve ben gideriz... ve tarlipayı (ritüellerde kullanılan, kırmızı renkte sıvı- akıcı bir madde) sunağı ve ocağı ziyaret ederiz. İlerde neler olacağı hakkında kehanetimizi kral ve kraliçeye söyleriz. Kaba somunu parçalarım ve kurban ederim.*” (Erginöz, 1999, s.182).

Hekimin tıbbi birtakım uygulamaların yansıra, tedavide bazı majik işlemleri uygulayabildiğini göstermesi bakımından önemlidir. Hekimin büyü ile yakın münasebeti, kral, çift için düzenlenen bir Hitit ritüelinde de açıkça görülmektedir. Burada hekim, ritüeli gerçekleştiren rahibeye, kehanette bulunmasına yardımcı olmaktadır. Kehanette bulunacağı yerin sunak ve ocak olması dikkat çekicidir. Ayrıca ilgili belgede, hekimlerin ocağı ziyaret ederek gelecek hakkında kehanetler de alabileceği anlaşılmaktadır. Bu da bize ocağın, geleceği görebilme gibi bir özelliğinin de bulunduğu göstermesi açısından önemlidir.

Luvice çivi yazılı bir belgede, doğum yaptıran ebe, doğum esnasında Ocak Tanrısı olan *Kamruşepa*'dan yardım istemektedir. Bundan dolayı tanrıça aynı zamanda sağlık tanrıçası olarak da yorumlanmaktadır (Akdoğan, 2007, s. 5). Söz konusu KUB 35.88, Rs. III 12'-17 numaralı Hititçe çivi yazılı belgede yer alan pasaj şöyledir:

“*Ebenin arkasından içeriye gönderildi. O bebeği yukarıya kaldırdı. Kamruşepa 9 adet tarağı (şu sözlerle) alır: Şu hastalıklar tarandı (temizlendi): Başın hastalığı, gözlerin hastalığı, kulakların hastalığı, ağzın hastalığı, boğazın hastalığı, ellerin hastalığı...*” (Haas, 1994, s. 439; Akdoğan, 2007, s. 5; Cesur, 2017, s. 794).

İyileştirme ritüellerinde *Kamruşepa*'nın yardıma geldiği ise şu ifadeyle belirtilir: “*Kamruşepa gökyüzünden aşağıya baktı!*”. Ocak Tanrısından istenilen yardım, Hitit tıbbını özetler niteliğindedir. Tanrıların iyileştirici özelliğine duyulan inanç, herhangi bir hastalık konusunda bir nevi ilk başvurulacak yöntem olarak kabul edilebilir. Hastalığın iyileşmesi için, *Kamruşepa* verilen adakların

sonucu, hastanın iyileşmesi beklenmektedir. Bu durum bize tanrı ve insan arasındaki çıkar ilişkisini de göstermesi açısından önemlidir.

2. 1. 6. Ritüel Metinlerinde Ocak

Hititler’de şiddetli ölümler sonucunda, Hitit toplumunun kültürel anlamda kirlendiğine ve kan suçundan kurtulmak için arınma ayinlerinin yapıldığını anlatan çok sayıda Hititçe çivi yazılı tablet bulunmaktadır. Hitit inanç sisteminde ölüm, aynı zamanda kirlenmekle eş değer tutulmaktaydı. Doğal ölümlerde ölüyle fiziksel temas kuran, cesedi henüz gömmeyen ya da ölen kişinin kullandığı eşyaları evden çıkarmayan yakın aile üyelerinin kirlendiğini varsayılmaktadır (Kuhrt, 2017, s. 360). KUB XVI 83 bl. 26 (CTH 416) numaralı Hititçe çivi yazılı belgede “*Oğlu öldü. Oğlunun yattığı yatağı yakmadı, her gece o yatakta uyur*” şeklinde bir ifadeye rastlanır (Otten, 1958, s. 9). Buna göre, eşyaları yakmak fiili doğrudan ateş ve ocak kültürüyle ilişkilidir. Ateş ve ocağın temizleyici özelliği hem dünyevi hem de ruhani yönden önemliydi. Bu sebeple, ölen bir kişinin eşyalarını ateşte yakmak ve yok etmek o kirlilikten kurtulma anlamına gelmektedir.

Hititler’in üzerinde titizlikle davrandığı diğer bir unsur ise, dinsel alandaki temizlik unsurudur. Hitit ritüellerinin nasıl düzenleneceği ve neler yapılması gerektiğini anlatan saray görevlilerine yönelik enstrüksiyon (talimatname) metninde, bu olgu KUB 13. 3, (CTH 265) numaralı Hititçe çivi yazılı belgede şu şekilde ifade edilmiştir:

“Bir kul efendisinin huzuruna çıktığında o yıkanmış ve temiz elbiseler giymiş olmalıdır; (ancak bu şekilde) ona yiyecek ve içecek sunabilir. Efendisi yedirip içirince, onun keyfi yerine gelecek ve onun isteklerine rıza gösterecektir. Ama eğer o pis ise (beyi ve tanrı da) onun isteklerine uymayacak ve ona bir yabancı gibi davranacaktır.” (Ünal, 2019, s. 117).

İlgili belgede, Hititlerin ibadet sırasında temizliğe ne kadar önem verdikleri anlaşılmaktadır. Birey, tanrılara adak sunduğunda pis ise, tanrının lütfundan uzak kalacağı ve bu durumun da kabul edilmez olduğu anlaşılmaktadır.

Hititler tanrı ve tanrıçalarının gazabından korunmak için çeşitli ritüeller ve ayinler gerçekleştirmişler ve gazaba uğramamak içinde, bu tören veya ritüellerin her safhasını kayıt altına almışlardır. Hitit ritüellerinde ve ayinlerinde göz ardı edilmeyecek husus, yukardaki örnekte olduğu gibi kirliliktir. Hitit ordusunun genellikle zafer bilgilerini çivi yazılı belgelerde bilmemize rağmen, az sayıda da olsa Hitit ordusunun

yenildiğini anlatan belgeler de ele geçmiştir (Haase, 1984, s. 88- 90; Kuhrt, 2017, s. 360). Bin tanrılı halkın ordusu eğer yenilirse, o ordudaki her bireyinde kirlendiği düşünülmektedir. Dolayısıyla ordunun ülkeye dönerken bir dizi arınma ritüelinden geçmesi gerekmektedir. Ancak o zaman arınmış bir şekilde tanrıların huzuruna çıkabileceklerdir. Bu durumu anlatan Bo. 2039+KUB 17.28 IV 45-46 (CTH 730) numaralı metinlerde (Haase, 1984, s. 88- 90) durum şu şekilde ifade edilmektedir:

“Askerler düşman tarafından yenildiği zaman ırmağın “arkasından” bir kurban adanmalı: Biri ırmağın arkasında bir adamın, bir çocuğun ve bir köpek veya domuz yavrusunun karnını deşer, yarısını bir tarafa, diğer yarısını diğer tarafa koyar. Onun önüne (bir tür) tahtadan kapı diker, kapıya ip (?) gerer. Sonra kapının her iki yanına ateş yakar. Askerler buradan geçerler, ırmak kıyısına geldiklerinde o kişi üzerlerinden su serper.” (Kuhrt, 2017, s. 360).

Söz konusu belgede bir arınma ritüelinin nasıl yapıldığı anlatılmaktadır. Ocak ve ateş ile ilgili ritüellerde, ayine veya törene başlamadan önce kurban sunumuna sıklıkla rastlanmaktadır. Arınma ritüelinde ateş etrafından geçmeden önce kurban sunulur. Daha sonraki süreçte bir kapı yapılarak, kirli dünya ile temiz dünya arasında geçiş sembolize edilmektedir. Bu geçişin anahtarı ise, her iki tarafta yanan ateştir. Ateşin içinden geçen bireyin bütün kötülüklerden arındığı ve temizlendiğine inanılmaktadır. Benzer tarzda yapılmış bir ayinde, Kral derenin iki tarafında ateşe verdiği ocakların içinde geçerek *Nuntariyasha*- Bayramını kutlamaya gider (Ünal, 2019, s. 160).

Benzer bir arınma ritüeli, uzun süre *Kaşkalılar*'ın işgali altında kalan *Nerik*'in arınmasına yönelik yapılan uygulamaları içeren belgede de geçmektedir. *Nerik*, işgal altında kaldığı sürece, kent ve çevresinde gerçekleştirilen ayin ve törenlerin aksadığı bilinmektedir (Bozgun ve Savaş, 2017, s.76). Kentin tekrar Hitit egemenliği altına girmesiyle, kentin arınmasına yönelik yapılan ritüel sırasında da “yakma” fiilinin geçtiğini görmekteyiz. İlgili belgede bu durum şöyle ifade edilir:

IBoT 2.121 1 A (CTH 676)

8' Ner[ik] Kenti('nin) kaybını [

9' iç oda[nın

10' eya-ağacını, [Nerik kenti(?)] kaybında [

11' lahhurayı (ve) [kurban masasını(?)]

12' onun yanına [

- 13' ayr[ıca] libasyon kabı [
14' kayıplar [
15' tanrıların yakma (işlemi için) ...dığı zaman
16' gümüş (ve) altını, tanrılara [
17' Fırtına Tanrısının Rahibi evine x[
18' kutsar/temizler x[
19' yıkarlar ve (kutsal) y[ağ sürerler]?
20' koyarlar [
21' orada/aynı yerde [(Bozgun ve Savaş, 2017, s.76)

İlgili belgede, olasılıkla *Nerik*'te gerçekleştirilen bir arınma ritüelinin nasıl gerçekleştirildiği anlatılmaktadır. Metinde yer alan *eya-* ağacının, Ardiç olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca *eya-*ağacı'nın kutsal sayıldığı ve temizlik ve arınma ritüelleri sırasında, ağaç etrafında seremonilerin gerçekleştiği ya da *eya-* ağacından yapılan eşyalar yardımıyla da temizlendiği bilinmektedir. Bu durumu anlatan, Bo 2691+KUB 53.16 VI 15 (CTH 652) numaralı belgede "*Kral eya- ağacından yapılmış olan gazziduri'nin içine girer*" şeklinde geçmektedir. S. Erkut, belgede geçen *gazziduri*'nin içinde su bulunduran bir obje olduğunu ve arınma ve temizlenme ritüellerinde kullanıldığı söylemektedir (Erkut, 2002, s. 37-42; Erkut, 2017, s.143-149).

Nerik tabletinde, *eya-* ağacının etrafında gerçekleştirilen ritüel sırasında tanrılara takdim etmek için kurban masasına ikramların bırakıldığı ve bir alanda da tanrılara yakmak için ismini bilemediğimiz bir obje sunulduğu anlatılmaktadır. Yakma fiilinin nerede ve nasıl gerçekleştirildiğini bilemesek de, arınma ritüeli sırasında ateş ve ocağa başvurulduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Hititler yaşadıkları mekânların temiz ve kötülerden arındırılmış olmasına çok önem vermekteydi. Bunun için evde gerçekleştirilen birtakım seremoniler yardımıyla evin temizlendiği veya arındığı inancı hâkimdi. Bu durumu anlatan KBo XIX 128 (CTH 625) numaralı ilgili belgede bu durum şöyle ifade edilmektedir: "*Daha sonra ocağın (burada boşluk olmalı) dört köşesi, her bir köşenin üzerine, yarım avuç dolusu ekşi beyaz ekmek konulur*". Benzer bir yaklaşım, Eski Hitit Dönemi'ne tarihlendirilen bir belgede de karşımıza çıkmaktadır: "*Tanrıça Kattahzipuri ocağı temizler, memleketi temizler, sığırları ve koyunlarını temizler ve tüm belayı/pisliği kralın başından defeder*" (Taş, 2011a, s. 14). Her iki belgede de, evin ve memleketin temiz olabilmesi için,

ocağın temiz olması vurgusu yapıldığını anlamaktayız. Bu temizliği sağlamanın yolu ise; ocağa adak adanmakla ya da direk tanrıdan yardım istemekle gerçekleştirilebilirdi.

2. 1. 7. Ocağın Atalar Kültüyle Olan İlişkisi

Cenaze törenlerini anlatan çivi yazılı metinlerde kraliyetin, kutsal bir bağ içinde olan ocak olgusuyla ilişkisine sıklıkla karşılaşılmaktadır (Sevinç, 2013, s. 317). Bu cenaze törenleri sırasında, cenazenin defnedilinceye kadar geçen süreçte, ocağın etrafında geçen bir dizi seremoniler dikkat çekicidir. Kral ve Kraliçe'nin yaşarken ölümlü, ölünce de tanrılaştığı bilinmektedir (Taş, 2011b, s. 12-14). Hitit çivi yazılı metinlerinde bu durum şöyle belirtilmektedir:

KUB 30.16+39.1(CTH 450)

1 /2' *Hattuša*'da, kral ya da kraliçenin tanrı olduğu "büyük kayıp" gerçekleştiğinde, (Sevinç, 2007, s. 134-135).

Bu metinde kral veya kraliçenin tanrılaştığı görülmektedir. Kral ve kraliçelerin öldüğünde, halkın cenaze törenlerini nasıl yapacağını anlatan çivi yazılı metinler bulunmaktadır. Bu belgeler genel bir talimatname statüsünde olup; Hitit halkının genelinin, ölümlerini nasıl defnedeceğine ilişkin bilgiler sunmaktadır. Bununla birlikte bazı metinlerde ölen kişi krala şöyle yapılır, ölen kişi kraliçe ise söyle yapılır gibi ifadelerde bulunmaktadır. Söz konusu bu törenler toplamda on dört gün sürmektedir. Hitit kral ve kraliçelerinin yakılarak defnedilişini belgeleyen bu metinlerde seremoninin gün gün neler yapılacağı anlatılmaktadır.

On dört gün süren cenaze törenleri sırasında ocağa birtakım seremoniler gerçekleştirilmektedir. Cenaze törenleri sırasında gerçekleşen ilk seremoniyi, ikinci gün görmekteyiz. Cenazenin ikinci günü; görevli kadınların, kral veya kraliçenin yanmış cesetlerinden arta kalan kemiklerini, "*ukturi*" adı verilen ceset yakma yerinden gümüş maşalarla toplanmasıyla başlar. Hitit cenaze töreninde gümüşten bir kaba daldırılır ve bir beze sarılır. Törende beze sarılı kemikler ölen kişi krala bir sandalyeye, kraliçeyse bir tabureye yerleştirilir ve krematoryumun hemen yanında bir cenaze yemeği tertip edilir. İkinci günün sonuna doğru Yeraltı Tanrıçası'na yapılan bazı kurbanlardan sonra kemikler muhtemelen anıt mezar olarak inşa edilen Taş Ev'e götürülür ve kutsal yatak odasındaki yatağın üzerine yerleştirilir. Odanın aydınlık olmasına dikkat edilir. Ölü için

yeniden kurbanlar gerçekleştirilir. Cenaze törenlerini anlatan çivi yazılı metinlerde (Sevinç, 2007, s. 141; Sevinç, 2007a, s. 2782) bu durumu şöyle ifade edilmektedir:

KUB 30.16+39.1 2-16 (CTH 450)

2' olduğunda i[se]

3' ve ki o x[]

4' ve ölüy[e içmesi? için verirler?]

5' yemesi için henüz [vermezler?]

6' Sofracı <sofrayı> getirir [...]

7' yapar. Ve [Yeryüzünün Güneş Tanrıçası'na bir ufalan]mış ekmek

8' bir ufalanmış ekmek göğ[ün Güneş Tanrıçası'na, iki ufalanmış ekmek]

9' büyükbabalara (ve) büyükannelere, bir u[falanmış ekmek "İyi Gün" tanrısına]

10' koyarlar. Ardından ekmek ...[...]

11' Ve her bir tanrıya bir [sofra?]

12' ve ardından saki bir i[ş-[pa-an-tu-uz-zi] kabı (ile)?

13' birayı her birine üç kez kurban ed[er]

14' ayrıca ölüye yiyecek v[erilir]

15' ayrıca ona üç kez içecek [verirler]

16' üçüncü defasında "İyi Gün" tanrısını [(ismiyle) çağırırlar]

Metinde Yeryüzünün ve Göğün Güneş Tanrıcaları'na ve İyi Gün Tanrısı'na ekmek kurban edildiğini görmekteyiz. Bu belgede dikkat çeken diğer bir nokta ise, büyükbabalara ve büyükannelere de kurban taktim edilmesidir. Bütün kadim uygarlıklarda olduğu gibi Hititlerde de ölü kültü, atalara tapınım ve ölen atalarından yardımlarını istemenin önemli dini bir görev halini aldığını bu belgeden anlıyoruz. Bu tip törenlerde kurbanlar iki kategoride değerlendirilir. Bunlardan ilki kral veya kraliçenin yeraltına gittiğine inanılıp, ölen kral ailesinden kişinin kalıntılarına kurban sunulurken; ikincisinde ise, gökyüzüne çıktığına inanılıp ölen kralın ruhani varlığına yönelik kurbanlar sunulurdu (Taş, 2011b, s. 12-14). Töreni takip eden diğer metinde ise durum şöyle devam etmektedir:

KUB 30.18 + KUB 39.3 (CTH 450)

2' [k]arsısında []

3' pismi[ş] topraktan bir GAL kadehine dök [er ..]

4' iade eder ve on[u]

5' [v]e iki tatlı ekmeğini ve bir *takarmu*-ekme[ğini parçalar]

6' [ve] onların (içinden) iki tatlı ekmeği ocağ(a) [...ölünün]

7' [ru]hu için asker tayınlarına koya[r bir *takarm*[u-ek]meğini ise]

8' “_yi Gün” tanrısını[n] asker tayınlarına koya[r]

9' Bu tanrılara (kurban) bittiğinde, tamamdı[r]

10' ve o sırada sürekli yakınmak için içeri bırakır[lar]

11' ve sürekli yakınmaya başlarlar. İkinci gün bit[ti] (Sevinç, 2007, s. 143; Sevinç 2013, s. 234-235).

İkinci günün sonunda ocağın tanrı ve tanrıçalar arasında bir iletişim aracı olmasından ziyade, ocağın etimolojik açıdan soy, cet, ata gibi anlamlarına paralel bir şekilde büyükbabalara ve büyükannelere de kurban takdim edilmesi de; ocağın Hitit ruhani dünyası için çok geniş anlamlar barındırdığı görmemiz açısından önemlidir. Hiç şüphesiz bu uygulama Hititler’de ki atalar kültü ile yakından bağlantılıdır. Atalar kültü inancına göre krallar öldüğünde onların ruhları, ailesine ve toplumuna yardım eder. Onları kötülüklerden korur. Hititler’e ait başka bir metin olan “Av çantasının koruyucu tanrısı” için yapılan ritüelde de bu durumu görmekteyiz (Taş, 2011a, s. 11):

KBo XVII 105 (CTH433)

13' “iyilikle [krala], [kr]aliçe[ye],[pre]nslere[re] yönel,

14-15' iyilikle kâhinler[e] yönel. Sen, ey ocak, [gündüz vakti] ölümlü birini nasıl kucaklıyorsan,

16-17' tanrılarda seni herhangi biri gibi kucaklaşırlar. Herhangi biri sana sorarsa:

18-19' ‘Niçin bunu yaptı(lar)? Ve onlar kalkanın ve yedi tanrının koruyucu tanrısına dilekte bulundular mı?’ O zaman sen, ey ocak, kalkanın koruyucu tanrısına, yedi tanrıya, ve de bütün tanrılara

20-21' (Şöyle) dersin: ‘kral, kraliçe, prenslere iyilikle yönelin

22-23' onlara yaşam ve sağlık verin!’ Sen, ey ocak, sonsuza kadar

24-25' kralın (ve) kraliçenin prenslerini, erkek yeğenlerini (ve) torunlarını kucakla sarıp sarma- la). Onların yolunu (önünü) aç! Kâhinlerin yolunu (önünü) aç!’ (Taş, 2011a, s. 11).

Söz konusu metinde ocağın, geçmişi-geleceğe, akrabaları birbirine bağlama gücünden yararlanılmak adına, ocaktan birtakım isteklerde bulunmaktadır. Ayrıca ocağın etrafından toplanan Hitit kraliyet ailesiyle ve onların atalar kültürüyle de yakından ilişkisi olduğu görülür. Ocağın koruyuculuğu, tanrının bağışlayıcılığını da kral ve ailesinin üzerine çekmektedir. Eğer ocaktaki ateş sönerse ve ocak dağılırsa, tanrıların merhameti hane halkının üzerinden uzaklaşacak, onun yerine onların gazabı ile yüzleşilecektir. Bu durum aynı zamanda ailenin soyunun tükenmesi anlamına da gelir (Taş, 2011a, s. 12).

Hititlerin için kutsal sayılan ocak ve ocak içerisinde ateşin sönmesi durumunda, tanrı ve tanrıçaların Hitit toprakları üzerinde kutsal koruyuculuğunun kaybolacağını anlatan KBo III 27 23 (CTH 215) numaralı belgede, bu durum şöyle anlatılmıştır: *“Ocaktaki ateşi yelle! ... Ocaktaki ateş yellenmezse, (o vakit) yılanlar Hattuşa kentini sıkıca saracaklar.”* (Popko, 1978, s. 85). *Hattuşa* kentinde yılanların sarması, ocaktaki ateşin yok olmasına bağlanmıştır. Hitit topraklarındaki refah ve huzur, ocak ve ateşin varlığıyla karşılaştırılır. Bu nedenle ocağın ve ocak içerisindeki ateşin, devletin ilelebet var olacağına yorumlanması gerekmektedir. Çünkü Hitit Devleti'nin varlığı ocaktaki ateş vasıtasıyla devam edebilir. Ocaktaki ateş sönerse, Hititler'de tarih sahnesinde yok olup gideceği anlaşılmaktadır.

2. 2. OCAK KÜLTÜ İLE İLGİLİ TANRIÇA VE TANRILAR

Din, insanlar ile insanın var olduğuna inandığı tanrılar arasındaki ilişkilerinin tümüdür. Ayrıca insan hayatının her safhasını kapsayan önemli bir sosyolojik olgudur. Ortak bir inanç olarak etrafında bu kadar çok sayıda insanı toplayıp, birleştiren başkaca bir oluşum yoktur. Genel kabul edilmiş görüşe göre, ilkel insan doğa güçlerine karşı duyduğu korku ve hayranlık sebebiyle, doğa oluşumlarını tanrısal bir meta haline getirmiştir. İnsan, meta haline getirdiği doğa güçlerini zamanla tanrısalılaştırmış ve bu güçleri temsil eden varlıklara uzun süre inanmıştır.

Günlük hayat için vazgeçilmez bir nesne olan ateş ve ocak; beslenme, ısınma, barınma gibi doğal ihtiyaçlarını gidermek için varlığına ihtiyaç duyulduğu gibi; görüntüsü, yakıcılığı ve yok ediciliği gibi yönleriyle de, insanı korkutup ürkün bir özelliğe de sahiptir. Bu özelliklerinden dolayı ateş, kutsal bir varlık halini almış ve ateşin yakıldığı alan olan ocak olarak adlandırılan mekân etrafında birtakım inançları doğrultusunda tapınmaya yönelik davranışlar bütünü sergilenmiştir. Ateş ve ocağa

atfedilen kutsallık, ateş ve ocağın etrafında birtakım inanç ve pratiklerin şekillenmesine neden olmuş; böylece ateş ve ocak bir kült metası haline getirilmiştir.

Ocak kültü zaman içerisinde çeşitli form ve özellikleri kendinde toplayarak kişileştirilmiş ve tanrı sıfatını almıştır (Kumartaşlıoğlu, 2012, s. 10-12). Hitit dini geleneğinde de, Hititçe çivi yazılı belgelerden de tespit edildiği kadarıyla ocak, tanrılaştırılmıştır. Politeist bir inanışa sahip olan Hititler de, panteonun içinde çok sayıda tanrı ve tanrıça isimlerinde de geçtiği bilinmektedir. Panteondaki çoğu tanrı ise, Hititler'in kendi öz tanrıları değil, daha çok egemenliği altına aldığı çeşitli kavimlerin tanrıları oluşturmaktadır. Ayrıca Hititler, yaşadıkları coğrafya göz önüne alındığında komşuları olan Kuzey Suriye ve Mezopotamya'da kurulmuş olan krallıkların tanrı ve tanrıçalardan da etkilenmişlerdir. Tanrıların kökenleri hakkında fazla bilgiye sahip olmamakla birlikte; Hitit panteonunu oluşturan birbirinin aynı özelliklere sahip birden çok tanrının kabul gördüğü bilinmektedir. (Ünal, 2003, s. 74). Hititler, ayrıca bulunduğu coğrafyada kendilerinden önce yaşamış Hattiler'in tanrılarında da etkilenmişlerdir. Erken Tunç Çağ'ın önemli medeniyetlerinden biri olan, Hatti kökenli tanrı ve tanrıça isimlerinin bulunması da buna kanıt oluşturmaktadır.

Hitit dininde, ocağın tanrıya ulaşmak amacıyla kullanılan bir aracı olduğunu gösteren çivi yazılı belgeler olduğu bilinmektedir. Ayrıca çivi yazılı belgelerden, tanrılara sunulan kurbanlar kadar, ocağa da kurban sunulduğu anlaşılmaktadır. Hatti ve Hitit panteonunda önemli bir yere sahip olduğunu tespit ettiğimiz ocak tanrıları *Katahzipuri/Kamruşepa*, ^D*Kuz(z)anaşu*³, ^D*haşša*⁴, *DINGIR*^{MEŠ} *KI.NE*⁵ isimleri ile karşımıza çıkmaktadır. Ocak kavramı, Hititçe çivi yazılı belgelerde geçen özelliklerine göre sıralandığında somut ve soyut kavramlar şeklinde farklılık göstermektedir. Ocak somut anlamıyla; kurban kesilen ve sunu yapılan kült yerleri arasında karşımıza çıkarken soyut anlamda ise; bir kişileştirilip, bir tanrı rolüne bürünmüştür.

Ocağın, bir tanrı olarak adının geçtiği belgelerin sayısı ise oldukça azdır. Örneğin; Eski Hitit Krallığına ait KUB XXIX 1 IV 1 (CTH 414) numaralı belge bu durumu desteklemektedir:

³ KBo XXX 32, obv. 8; KUB II 3, I 2; KBo XXII 224, 7+ KBo XXIII 79 III 6; KBo XX 33 obv. 17, rev. 5+ KBo XXI 68 I 7; KBo XXX 31 2; KUB LIX 36 I 3; KUB XXXII 94 obv. 8; FHG 7 r.col 10; KBo XX 5 rev.9; KBo XXIII 61 4 (Gessel, 1998, s. 277).

⁴ KUB XX 24 III 9/12, KBo XXXIV 189 II 5, KUB LI 50 IV 10, KBo XXV 171 I 8, KBo 43.70 5¹, KBo XXV 120 11, KUB LVIII 38 I 26 (Gessel, 1998, s. 97).

⁵ IBoT II 74 obv. 9 (Gessel, 1998, s. 993).

“Onlar (kraliyet ailesi) ocağın yanında diz çöker: ‘Oğullar ve kızlar, birinci ve iki neslin zürriyeti çok olsun’. Fakat ocak şöyle der: Bu bana iyi (uyar).” (Popko, 1978, s. 85).

İlgili belgede, ocağın kişileştirilği ve tanrısallaştığını görmekteyiz. Ayrıca kraliyet ailesinin, ocağın karşısında diz çökmesi ocağa duyduğu saygının büyüklüğünü göstermesi açısından önemlidir.

Eski Hitit Dönemi krallarından biri olan I. *Hattuşili* zamanına tarihlendirilmiş, KBo III 27, 23 (CTH 5) numaralı belgede, ocağa verilen önem şöyle anlatılmaktadır; “*Ocaktaki ateşi yelle! ... Ocaktaki ateş yellenmezse, (o vakit) yılanlar Hattuşa kentini sıkıca saracaklar.*” (Popko, 1978, s. 85).

Yukarıda yer alan her iki çivi yazılı belgede eş değer bir anlatım içerisinde olmakla beraber, Hitit Devleti’nin devamlılığı için ocağın varlığı gerekmektedir. Bu durum ise bize ocağın önemini göstermektedir.

Hitit panteonu içerisinde Hatti kökenli olduğu düşünülen ve ocakla ilişkilendirilen tanrı veya tanrıça isimlerinin bulunduğu tespit edilmiştir. Bu tanrılar ve tanrıçalardan biri de Hatti Fırtına Tanrısı *Zıparva/Zaparva*’nın eşi olan, büyü tanrıçası *Katahzipuri*⁶ ile eşitlenen tanrıça *Kamruşepa*’dır (Haas, 1994, s. 439; Soysal, 2003, s. 287; Cesur, 2017, s. 794). Hatti, Luvi ve Hitit panteonunda önemli bir yere sahip olan *Kamruşepa*; *Kaniş* menşeli bir grup tanrı arasında yer almakla birlikte (Haas, 1994, s. 439); büyü, şifa, ev ve ocak tanrısı olarak da ön plana çıkmaktadır (Haas, 1994, s. 439; Cesur, 2017, s. 794).

Kamruşepa, Luvi dil kontekstinde oldukça önemli bir tanrısal figür olarak karşımıza çıkmaktadır. KUB 43.23 (CTH 820) numaralı söz konusu metinde, Güneş tanrısı ve *Kamruşhepa*’nın bir tanrı çifti olarak kabul edildiği görülmektedir. Bu durum şöyle ifade edilmiştir; “*İki uzun kalın ekmek, bir kadeh şarap (ve) bir kuzu Güneş Tanrısı (ve) Kamruşepa için*”. İlgili belgede, iki tanrının krala ait bir asma bağının bereketli ürün vermesi için düzenlenmiş bir ritüel etkinliğinde bir tanrı çifti olarak takdim edildiği görülmektedir. *Kamruşhepa*’nın ocakla eşitlenmesi ve sahip olduğu anne sıfatından kaynaklı, ev ve aile tanrıçası olarak da kabul edilmektedir. (Haas, 1994, s. 440). Ayrıca, Tanrıçanın hükümdarlık simgesinin (demirden) bir taht olduğu ve bu

⁶ Katahziwuri, Pala menşeli Bitki Tanrısı Zaparwa/Zıparwa ile birlikte, Pala ritüellerinin merkezi figürlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Tanrıçanın, Haşam(m)ili, Kam(m)am(m)ai Hilanzipa, Gulzanikeş ve Ulilintikeş’ten oluşan tanrı grubunun başını çektiği düşünülmektedir (Haas, 1994, s. 439).

tanrının tahta çıkan bir tanrıça olduğu çivi yazılı belgelerde geçmektedir. KUB 12.26 Vs. II 3 (CTH 441) numaralı ilgili belgede bu durum şöyle ifade edilmiştir;

“Güneş Tanrısı ve Kamruşepa koyunu tararlar. Ve onlar birbirleriyle münakaşa ederler; ve onlar birbirine kin güderler. Daha sonra Kamruşepa demirden bir taht koyar ve bunun üzerine kurşundan bir yün tarağı koyar. Onlar temiz bir keçiyi tararlar. Daha sonra onlar onu sıkıştırır ve onu yıkarlar” (Haas, 1994, s. 440).

Kamruşepa genel olarak, ev ve ocak tanrıçası göreviyle, ailenin esenliğini sağlamakla yükümlüken, bazı çivi yazılı belgelerde de doğum yapan kadınlara destek olan bir ebe karakterine de bürünmüştür (Haas, 1994, s. 439).

Hatti kökenli olduğu tahmin edilen ve tanrılaşmış bir ocak yeri anlamına da gelen ^D*Kuz(z)anašu*'da (Gessel, 1998, s. 277), sıklıkla çivi yazılı belgelerde geçmektedir. Özellikle Eski Hitit Dönemine tarihlendirilen metinlerin içerisinde Tanrıça ^D*Kuz(z)anašu*'nun ismi, en sık geçen tanrıça isimlerinden biridir (Popko, 1978, s. 85-90). Ocak kelimesinin feminen özelliğinden dolayı tanrıça olarak kabul edilen *Katahzipuri/ Kamruşepa* diğer bir ifade ile Tanrıça ^D*Kuz(z)anašu*'ya, Hitit çivi yazılı belgelerde sıklıkla rastlanmaktadır (Taracha, 2009, s. 39; Aslantürk, 2018, s. 407). Eski Hitit dönemine tarihlendirilen KBo 30.31 (2381/c)+ KBo 25.51 (2071/c)+ FHL 117 (AO 9411.17) +VSNF 12.53 (VAT 6195), (CTH 631) numaralı belgede tanrı ^D*Kuz(z)anašu* şöyle yer almıştır;

Vs. I

12' [Telipinu], GAL.ZU, Taḫpillanu

13' [Kuzzaniš]u (ve) Šušumaḫi (için)

14' [küçük lir (çalınır). Pren]s reverans yapar. Aşçıların başı... (Aslantürk, 2018, s. 407).

İlgili belgede prensin tanrıça ^D*Kuz(z)anašu* huzurunda reverans yaptığı ve aşçıbaşının çeşitli kurbanlar sunduğu anlaşılmaktadır. Tanrıça ^D*Kuz(z)anašu*'nun adının Eski Hitit dönemine tarihlendirilen belgelerde geçmesi; Tanrıça'nın bu dönemden itibaren kutsandığını göstermesi açısından oldukça önemlidir. Ayrıca Eski Hitit Dönemine tarihlendirilen *Telipinu* Efsanesinde de *Katahzipuri/ Kamruşepa*'nında ismi geçmektedir. Kaybolan Tanrı Telipinu'nun öfkesini dindirmek için bütün tanrıların

önünde ocak tanrısı *Kamruşepa* büyü yapmaktadır. Ocak Tanrısının yaptığı bu büyü neticesinde Tanrı Telipinu sakinleşmekte ve geri dönmektedir (Hooke, 2002, s. 139).

Eski Hitit Döneminde, bayram, büyü ve mitoslarla sıklıkla karşılaşılan ocak tanrılarının, daha geç dönemlere ait belgelerdeki ocak ve ateş tanrıları ile olan ilişkisi net bir şekilde ortaya konmamıştır. Ocak tanrısına, bölge ve yer özelliklerine bağlı olarak farklı isimler verildiği anlaşılmaktadır (Popko, 1978, s. 85-90). Bu bağlamda Hitit ocak tanrısı çivi yazılı belgelerde, ^Dhašša, *DINGIR^{MEŠ} KI.NE*, şeklinde yazılımlarıyla da karşımıza çıkmaktadır (Popko, 1978, s. 85-90; Darga, 1985, s. 151; Uhri, 2000, s. 29; Gessel, 1998, s. 97-99). Hitit inanç geleneğinde önemli bir yere sahip olduğu anlaşılan ocak tanrısının kökeninin çok daha eskiye gittiği anlaşılmaktadır. Hatti kültüründe *Katazipuri/ Kamruşepa* olarak karşımıza çıkan ocak tanrısı, erken Hitti çivi yazılı belgelerinde ^DKuz(z)anašu şeklinde geçmekte ve ilerleyen süreçte, çivi yazılı tabletlerde ^Dhašša, *DINGIR^{MEŠ} KI.NE*, şeklinde isim aldığı anlaşılmaktadır.

2. 2. 1. Bazı Belgelerde Adı Ocakla Birlikte Geçen Tanrıça ve Tanrılar

Hitit çivi yazılı belgelerde, ismi ocakla birlikte anılan bazı tanrı isimleri vardır. Bunlara örnek olarak, KUB XXIV 12 III 17 (CTH 448) de “*ḥa-aš-ša-a-aš^DZa-li-pu-ra*” (Gessel, 1998, s. 573), tercümesi “*Ocağın Zalipuri Tanrısın*” şeklinde ^DZalipuri ile ocak bir arada geçmektedir (Popko, 1978, s. 85-90). Benzer bir durumu ocak ile Tanrı *Ḥilašši* (Gessel, 1998, s.150) arasında da vardır. Bununla ilgili, bir bayram metnini anlatan çivi yazılı belgede, Tanrı *Ḥilašši*'nin adı geçmektedir. Söz konusu belge olan KUB LVIII 38, 2-4. (CTH 645) de şöyle ifade edilmiştir:

“*Sağır adamların başı k[rala kadehi verir kral aynı şekilde libasyon yapar.]Yazıcı [tanrı Ḥašša] diye seslenir. [Aynı şekilde tanrı Ḥilašši?] Saray soylusu krala kalın ek[mek verir. Kral parçalar.]*” (Soysal, 1999, s. 652).

İlgili belgede, bir bayram seremonisi sırasında kralın tanrı ^DḤašša ve ^DḤilašši huzuruna çıkararak adaklarda bulunduğu belirtilmiştir. Böylece ocak tanrıların haricinde, farklı kökenlere sahip kültlerde de ocak, çeşitli tanrılarla da ilişkilendirilmiştir. Bunlardan bir diğeri; KUB XXIX 8 I 54 56 (CTH 777) numaralı belgede; Fırtına tanrısı ve Tanrıçasının *Šauška*'nın (Gessel, 1998, s. 385) ocağından söz edilmiştir. Benzer örnekler; KBo XXII 229 (CTH 694) numaralı metnin sol kenarında, *GUNNI^{HLA} Ḥa-bi-ru-w[a[?]* (Popko, 1978, s. 85-90; Gessel, 1998, s. 92) ve *GUNNI^{HLA} ŠA ḌEREŠ*

KI.GAL(Gessel, 1998, s. 627)'den bahsedilmektedir. Buna benzer bir örnek KUB XLVI 47 Vs. 16 (CTH 648) “*Güneş Tanrısı, Güneş Tanrısının ocağına*” gibi ifadelerde bulunmaktadır (Popko, 1978, s. 85-90).

Son olarak da, yukardaki yer alan ilgili belgeye bağlı kalarak; tanrılaştırılan ocak kavramı ile ocağın, insanoğlu ile tanrılar arasında ara buluculuk misyonunu üstlenen bir varlık olarak görüldüğü düşünülebilir. Ocak kraliyet ailesinin jenerasyonun devamlılığını sağlamak için kullanılan bir meta durumundadır. Bu durum, KBo XVII 105 (CTH 433) numaralı belgede şöyle anlatılmıştır:

“Ve sen ocak yerinin çevresinde [gündüz vak]ti insan nasıl döner, gece vakti ise tanrılar dönerse, o vakit tanrılar sana şu soruyu soracaklar: “Bunu yaptıkları için, onlar koyun postunun koruyucu tanrısı ve yedi tanrıdan (tekrar tekrar) talep de bulunmadılar mı? Ve sen, ocak yeri, koyun postunun koruyucu tanrısı, yedi tanrı ve bütün tanrılara bu konu ile ilişkili faydalı şeyler söylersin: “Krala, kraliçeye ve prenslere sağlıkların kavuşsunlar ve onlara tekrar yaşam gücü ve cinsel güç ver! Kraliyet çiftinin birinci ve ikinci jenerasyonun zürriyeti ve prensler sonsuza kadar senin, ocak yerinin etrafından dönsün!” (Popko, 1978, s. 85-90).

Ocakla, tanrılarının ilişkisini anlatan KUB 9. 28 Vs. II 14'-22' (CTH 442) numaralı kurban belgesinde ise; ocak ile diğer tanrılar arasında ilişkiyi görmemiz açısından önemlidir. Güneş Tanrıçasının egemenliğinin kabul edildiğini anlatan çivi yazılı belgede; *Hattuşalı* tanrılar için yedi ocak yerinde yapılan kurban ayini şöyle anlatılmıştır: İlk ocak yerinde gökyüzü ve yeryüzü için, ikinci ocak yerinde, *Fırtına Tanrısı* ve *Güneş Tanrıçası* çifti için, üçüncü ocak yerinde *Sarayın hanım efendisi; Ninegal* (Gessel, 1998, s. 735) ve *Inar(a)* (Gessel, 1998, s. 187), [dördüncü] ocak yerinde yedi tanrı *Iştar, Ninatta-Kulitta* (Gessel, 1998, s. 335), *Tarawa* (Gessel, 1998, s. 444), *Kader Tanrıçaları (iki adettir)* (ve) *Hılaşşı* için, beşinci ocak yerinde *Hattuşa*'nın dağları (ve) ırmakları ile Hatti-ülkesinin “*bin tanrısı*” için kurban ayinleri düzenlendiği belirtilmiştir (Haas, 1994, s. 270-271).

İlgili belgede; kurbanın, sunum öncesinde nasıl bir seremoni sonucunda ocağa sunulduğu anlatılmıştır. Ayrıca ritüel etkinliklerinde, birden çok ocağa, nasıl ve ne kurban edildiğini de çivi yazılı belgelerde belirtilmiştir. Birçok kavim tarafından kutsal sayılan, yedi sayısı etrafında gerçekleştirilen kurban ritüelinde, her bir ocağın etrafında farklı tanrı isimlerinin anılması son derece önemlidir. Ocağın bu konudaki işlevinin, ismi geçen tanrı ve tanrıçalara ulaşmada aracı rolünün olduğunu göstermektedir.

Ocak etrafında gerçekleştirilen kurban ritüellerinin nasıl yapıldığı ve hangi tanrılara adakların sunulduğunu, yukarıda yer alan ilgili belgelerden öğrenebilmekteyiz. Birden fazla ocağın önünde çok sayıda tanrıya adaklar sunulduğu görülmektedir. Ayrıca ocağın kendisi içinde kurban sunulması dikkat çekicidir. Bu durum ocağın birden çok tanrıya ve tanrıyla da ilişkilendirebileceğini ve bu bağlamda ocağın tanrıya ulaşmada aracı bir konumda olduğunu göstermektedir. Ocağın kendisine kurban sunulmasında ise; ocağın ruhani bir varlık olarak kabul edildiği ve ona saygı duyulduğunu akla getirmektedir. Bu da bize ocağın, kişileştirildiğini ve ona tanrısal birtakım misyonlar yüklenmiş olabileceğini göstermektedir.

2. 3. HİTİT MİMARİSİNDE OCAK

Anadolu’da ateş ve onun yakıldığı yerin kutsiyetini, prehistorik dönemden itibaren takip edebilmekteyiz. Hitit Çağı’nda ise, benzer tarzda yapılmış ve kutsal olarak nitelendirebileceğimiz ocak yapıları son derece azdır. Hititler çeşitli biçimde yapılmış ocaklar kullanmışlardır. Ateş yakılan yerler, çoğu kez basit, belirli bir şekil vermeyen, yüzeylerine bir ateş ızgarası konulan, tokaçla sertleştirilmiş, mekanlardır. Ocakların biçimlerini tam olarak saptamak oldukça güçtür. Ocaklar, arkeolojik kazılar sırasında genellikle bulunduğu alanlarda ki yoğun kül yardımıyla saptanabilmektedir. Bu durum haricinde elimizde bilgi oldukça azdır (Darga, 1985, s.153). Hitit çivi yazılı belgelerde, *ḫašša-/GUNNI* ifadesiyle farklı ocak biçimlerinin olduğu bilinmektedir. Festival ritüellerinin betimlendiği metinlerde *ḫašša* ifadesi, tapınak veya saray yapısı içinde üzerinde ateş yakılan sabit bir lokasyonu tanımlamaktadır. Ocak yeri, kült odası içinde yanında ve arkasında libasyon yapılabilecek şekilde konumlandırılmıştır (Popko, 1978, s. 85-90). Genellikle Hititler’de at nalı ve kare biçimli olan ocaklar, günlük kullanıma yönelik iken (pişirme, ısınma vb.) değişik tiplere sahip ocakların ise, daha çok kült amaçlı kullanılmış olabilir (Ertem, 2003, s. 55).

Hitit tapınaklarında ocağın sabit olup olmadıkları kesin olarak saptanamamıştır. M. Darga, ocakların sunaklar gibi taşınabilir olabileceğini önermiştir. Aditlonlarda ocak izlerine rastlanmadığı için ocakların; maltız veya mangal gibi taşınabilir eşyalar oldukları, Hititçe çivi yazılı tabletlerde yer alan “*ocağı yukarı kaldırdı...*” gibi ifadelerin de yola çıkarak iddia edilmektedir. (Darga, 1985, s.153). KUB X 33 I (CTH 670) numaralı belgenin 9. satırında “*Masa örtücü ocağı daha sonra alıp götürdü*” gibi

ifadeler, Hititler’de ocakların bir kısmının portatif olduğunu kanıtlar. Haas, kutsal tapınak gereçlerinin sıralandığı listelerde tütsü tavası *ahrušhi* ve tütsü tavası standı veya taşınabilir ocak *huprušhi* adında eşyalarında olduğunu bildirmiştir (Haas, 1994, s. 516). Haas bu eşyaların kullanımı şöyle açıklamıştır; İlk olarak tütsü tavaasının içinde sedir ağacı, kömür ve başka türde malzemeler yerleştirilirdi; daha sonra tütsü tavası standının altındaki ateş yellenir; bu sayede tavanın içine koyulan maddelerin ısının etkisiyle güzel kokulu bir duman çıkarması sağlanırdı. Tava standı bir ocağın işlevine sahip olduğu için, söz konusu obje *hurušhi*-ocağı olarak da adlandırılmıştır. Tütsü tavası ve tütsü tavası standının büyük tanrıların *Tešup*, *Hebat* ve *Ša(w)oška* kültü ile ilişkili olarak da telaffuz edilmiş olduğu belgelenmiştir (Haas, 1994, s. 514). Haas, kurban metinlerinde tanrı determinativi ile donatılmış bu kutsal kaplarda ekmek ve kuş kurbanı sunulduğundan bahsetmiştir (Haas, 1994, s. 514). Popko ise, Hitit çivi yazılı belgelere göre geçici olarak hazırlanmış bazı ocak yerlerinin de olduğunu iddia eder. Bununla ilgili olarak; KBo XV 25 Vs. 26 (CTH 396) da, “*İrmağın karşısında bir ocak yeri yaparım*”; KUB XVII 28 III 39’un devamında (CTH 730) “*Çadırın iç kısmında ahşaptan üç ocak yeri rezerve edilir/ayrılır*”; KUB XV 34 I 20 (CTH 483)’nin devamında “*Bunun altında ise ahşap için bir ocak yeri yapılır*” numaralı belgeleri örnek gösterir (Popko, 1978, s. 85-90). M. Darga ise ocakların tapınaklarda bulunmadığını ve ocak ile ilgili işlerin ritüeller sırasında tapınakların avlularında yer alan portatif ocaklar yardımıyla gerçekleştirilmiş olabileceğini önerir (Darga, 1985, s.153). Popko bu önerinin aksine, kült objelerin sıralandığı listelerde sabit ocak yerlerinin de mevcut olduğunu, bunların saygı gördüğü ve tanrılaştırıldıklarını iddia etmektedir. Ayrıca, Hitit çivi yazılı belgelerden yola çıkarak, Hitit konteksine bağlı kült odaların dört köşesine sabit birer ocak yerleştirildiği bir düzenlemenin söz konusu olduğunu söylemiştir. Bu durum, KUB XXX 40 II 6 (CTH 628) numaralı belgede şöyle belirtilmiştir: “*Ayrıca her bir köşedeki ocağın, dört köşesi üzerine yarım avuç dolusu ekşi beyaz bir ekmek koyulur*” (Popko, 1978, s. 85-90). Bazı ocakların boyutlarının oldukça küçük olmasından dolayı, sembolik birer öneminin olduğu düşünülmektedir.

Ocakların çeşitli maden ve alaşımlardan yapıldığı, bunların ağırlıklarının ancak bir şekel ağırlığında olduğunu yine çivi yazılı belgelerden anlamaktayız. KUB XLIII 49 Rs. 26 (CTH 421) numaralı satırlarda söz konusu ocaklardan şöyle bahsedilmektedir: “*Bir şekel (ağırlığında) gümüştan bir ocak, bir şekel (ağırlığında) altından bir ocak yapılır*”, aynı şekilde KUB XXXII 123 III 1 (CTH 772) ’de: “*Kalaydan ocak*” ve KBo

XXII 142 IV 5 (CTH 413) numaralı satırda ise bronz bir *GUNNI*'den söz edilmektedir. Bununla birlikte, yarı kıymetli taşlardan da minyatür ocakların yapıldığı bilinmektedir. Bir yapı ritüelini anlatan KUB II 2 II 20 (CTH 413) numaralı belgede ateş yakılan bu türde bir yerin yanında bir sunu yapıldığı ifade edilmektedir:

“Ocak yerleri arasında: bir şekel (ağırlığında) gümüşten bir ocak, bir şekel (ağırlığında) altından bir ocak, mavi taştan bir ocak, dağ kristalinden bir ocak, mermerden (?) bir ocak, demirden bir ocak, bronzdan bir ocak, bazalittan bir ocak.”(Popko, 1978, s. 85-90).

Hitit çivi yazılı belgeler bize, ocakların nasıl yapıldığını ve boyutlarının nasıl olduğu hakkında da geniş bilgiler vermektedir. Boğazköy’de Eski Hitit Çağı’na tarihlendirilen mekânların içerisinde duvara dayalı bir biçimde yapılmış, at nalı veya dörtgen biçimli küçük kalker taşlardan örülmüş duvar kalıntıları bulunmuştur. Bu alandan çıkartılan küller, bu yapının ocak olduğunu işaret etmektedir. Ayrıca Eski Hitit Çağı’na tarihlendirilen tüm korunmuş bir ocak da bulunmaktadır (Darga, 1985, s. 151). Boğazköy’deki 4d açmasında tespit edilen dikdörtgen planlı evin güneybatısı köşesinde taban kısımları kısmen tahrip olmuş taş döşeli ocak bulunmuştur (Seeherrüster, 2000, s. 300). 1986 yılında tapınak 26’nın çevresinde yapılan kazılarda 20 tane ocak tespit edilmiştir. Ocaklarda tespit edilen yanma izleri, kül ve cüruf yığınlarının araştırılması neticesinde, tapınak mahallesinin tüm güney cephesinde yani havalandırma koşullarının en iyi şekilde sağlandığı bölgede ocakların yapıldığı anlaşılmıştır. Buradaki ocaklar maden ergitme için kullanılmış olabilir (Neve, 1987, s. 252-253, Res. 7). Tapınak 1’nin güney kesiminde de bazı ocak yapılarıyla karşılaşmıştır. Oda IV/4 olarak adlandırılan mekânın kuzey duvarını ortalayacak şekilde duvarın hemen ön kısmına yerleştirilmiş büyük taştan bir kaide söz konusudur; kaidenin üst yüzeyi 100x100 cm. ebatlarında bir stant yüzeyine sahip monolit bir bloğu taşıyacak şekilde hazırlanmıştır. Kaide ile duvar arasında kalan alanda ise, maruz kaldığı ısı nedeniyle gevrek bir hal almış döşeme üzerinde bir ocak yapısının bulunduğunu kanıtlayan kül izlerine rastlanmıştır (Neve, 1973, s. 266; Sevinç-Erbaşı, 2014, s. 783). S. Alp’e göre, bu mekânda çıkan buluntular, taştan kaide "sunak" tan geriye kalanlardır ve zamanında sunağın hemen ardında bir ocak yapısı bulunduğuna işaret etmektedir. (Alp, 1993, s. 101; Sevinç-Erbaşı, 2014, s. 783).

Alacahöyük’ün üçüncü yapı katına ait I. numaralı odanın içerisinde tabanları seramik parçaları ile kaplı 2 adet ocak bulunmuştur. Ocaklar zemine eğimli bir biçimde

yerleştirilmiş ve üzerleri kalın bir sıva ile kaplanmıştır. Söz konusu ocaklar Kastamonu-Kınık kazıları ve Seyitömer kazısında çıkan ocaklara çok yakın benzerlik göstermektedir. Yine aynı tabakada tek sıra halinde konumlanan duvarların içerisinde çok sayıda çanak, çömlekle beraber yanan iri kalas kalıntılarının yanında yapısı korunan tabanı taş döşeli ocak da bulunmaktadır. Bu ocağın ise, maden ergitme amacıyla yapıldığı önerilmiştir (Çınaroğlu ve Çelik, 2010, s.159).

Şappinuwa'da ocak kültürüyle ilişkilendirebileceğimiz bazı önemli buluntularda ele geçmiştir. Ağılönü bölgesinde bulunan çukurların dini törenlerde tanrıyı memnun etmek için sunulan kurban ritüellerinin gerçekleştirilmesinde kullanılmış olabileceği önerilmiştir. Boyutları farklılık gösteren bu çukurlardan günümüze kadar 52 adet tespit edilmiş (Süel, 2009, s. 2) ve bu çukurların içerisinde de ocak yapılarına da rastlanmıştır (Süel ve Süel, 2011, s. 110). Ayrıca Ağılönü kutsal alanının batısında, yine aynı bölgenin kuzey doğusunda da ocak yapılarına da rastlanmıştır (Süel, 2013, s. 59-60).

Alışar Höyük'ün Eski Hitit tabakası olarak belirtilen II. yapı katında bulunan mekânlarda, odanın ortasında veya bir duvarına bitişik halde konumlandırılmış ateş mangalı ve kaplarının yerleştirilmesi için delikler yapılmış ocaklar da bulunmuştur (Darga, 1985, s.152). Ayrıca bu tabakaya ait mekânların tabanlarının altına ölü gömme geleneğinin olduğunu gösteren kanıtlarda yer almaktadır (Schmidt, 1929, s. 88, Res. 1).

Maşat Höyük'ün batı yamacında yapılan kazılarda açığa çıkarılan çift gözlü ocaklar bulunmuştur. Bu ocaklar Kültepe Ia ve Ib yapı katlarında bulunan ocaklara oldukça benzemektedir (Özgüç, 1982, s. 16). Höyüğün en eski Hitit yapı katı olan aşağı şehrin V. yapı katı şiddetli bir yangınla tahrip edilmiştir. Bu katta yer alan ocak buluntusu mutfağın içerisinde bulunmakta ve tabanları oldukça iyi korunmuştur. Bu ocak yapısının yanında bulunan buluntular ise şiddetli yangın nedeniyle cüruflaşmıştır (Özgüç, 1982, s.15).

Eski bir Hitit kenti olan İnandık Tepe, Alp tarafından *Hanhana* ile eşleştirilir (Alp, 1986, s. 228). İnandık Tepe Hititlerin baş tanrısı olduğu kabul edilen Fırtına Tanrısı'nın kült merkezi ve bu tanrıya atfedilen mabedin bulunduğu yerleşim yerlerinden birisidir (Özgüç, 1988, s. 47). Mabedin IV. yapı katında bulunan odaların ocak tabanları korunmuştur (Özgüç, 1988, s. 3, Pln, 1-2). Mabedin ikinci odası içerisinde büyük küpler, bir matara bir adet de tunç iğne bulunmuştur. Boyut olarak mabette yer alan diğer odalara nazaran küçük olan bu oda, kapı olmadan taş duvarla ortasından ikiye bölünmüş ve ara duvardaki ağaç dikmeler korunur halde ele geçmiştir.

(Özgüç, 1988, s. 4, Pln 1-2; Lev. II, I). Özgüç, mabet içerisinde bulunan mataranın diğer kült objelerin arasında en parlak örneğini temsil ettiğini söylemiştir. Odada yer alan küpler ise, diğer Hitit mabet ve saraylarındaki gibi olmayıp hepsinin ölçüleri ve gövdeleri birbirinden farklıdır ve tamamı kulpsuzdur. Bu eserlerin ne amaçla burada bulunduğunu gösteren yazının olmayışı, Özgüç'ün yorumuna göre bu mekânın mutfak dışında bir kullanımın olduğu yönündedir. Mabedin onuncu odanın güney yamacında yer alan ocak ve fırın tabanları mabette korunan ender tabanlardır. Kenarları taşla örülü olup yan yana inşa edilmişlerdir. Karşısında kerpiç koltuk bulunmaktadır. İkinci odada olduğu gibi burada da, kapı kanadı olmayıp, mabedin daima açık kalan bir bölümü olarak karşımıza çıkmaktadır. Yirminci odada yer alan ocak ise mutfak vazifesi görmüştür (Özgüç, 1988, 4). Mabedin batı yönünde yer alan dikdörtgen odada ise ocak ortada konumlanmıştır. Alanın büyük bir kısmı yangında tahrip olmuştur (Özgüç, 1988, s.4-15).

Arık tarafından Bitik Höyük'te gerçekleştirilen kazılar sırasında Hitit katına ait ve kutsal olarak addedilen ocak yapılarıyla karşılaşılmıştır. Ocağın her iki saç ayağının üzerinde “U” şeklinde figüratif öğelerle süslenmiş kabartma mevcuttur. Arık, bu tip ocakları “Ocak-bomos” ya da “Ocak-altar” olarak yorumlamakta ve bu tarzda yapılan ocakların Alişar, Karaoğlan, Kusura ve Ege'de bulunan boynuz biçimli ocak-altarlara yakın olduğunu söylemiştir. Aynı zamanda Ankara Hacılar'da yapılan kazılar sırasında çıkan süslü taşınabilir ocakla büyük benzerlik taşıdığını ve bu tarzda yapılmış eserlerin bölgede icra edilen bir geleneğin temsilcisi olduğunu eklemektedir (Arık, 1943, s. 353).

Fraktin Kaya Kabartması, Kayseri'ye 78 km. mesafede bulunan, Develi'nin güneydoğusundaki Gümüşören Köyü yakınlarındadır. Fraktin Kaya kabartması biri dizi figür ve üç ana bölümden (A, B, C) oluşur. Soldan sağa doğru aralarında iki sunak bulunan iki erkek figür, ikinci figürde aralarında sunak bulunan iki kadın figür ve üçüncü bölümde de hiyeroglif yazıt bulunmaktadır. Fraktin Kaya Kabartması, Hitit İmparatorluk Dönemine tarihlendirilmektedir. Söz konusu kaya anıtı, *Puduhepa*'nın yaptırdığı yolunda yorumlar da bulunmaktadır. Kaya kabartmasında ocak bulunmamasına karşın, iki figür arasında yer alan sepet örgülü altar motifi çivi yazılı tabletlerde ismi çok kez geçmektedir. Yiğit, Hititçe çivi yazılı tabletlerde bu sepet örgülü altara, ^{GIS}*BANŠUR.AD.KID* sözcüğü “sepet masa” anlamına gelmektedir. Bu sepet masa tasvirleri, Alacahöyük, İnandık Vazosu ve Yağrı Steli'nde de bulunmaktadır.

Sepet örgülü altların geçtiği metinlerin bir örneği olan KUB XV 34 (CTH 483) numaralı belgede ocak ve ocak yapılarından şöyle bahsedilmektedir (Yiğit, vd. 2015, s. 157-165):

“Onlar Tawinia kapısından iner ve Sedir ağacının tanrıları için yolun üzerinde hasırdan yapılmış bir masa hazırlarlar. Masayı kurduktan sonra, odunları yakmak için önünde bir ocak inşa ederler. Onlar hasırdan yapılmış masadan bir parça kumaş çeker ve ondan bir şerit yaparlar.” (Ünal ve Giriginer 2007, s. 157; Başol, 2014, s. 165).

Fraktin Kaya kabartmasındaki *III. Hattuşili*'nin tanrı kıyafetleriyle tasvir edilmiş olması, kralın ölmüş olduğunu göstermektedir. Bu durumu anlatan metinlerde ölen Hitit krallarının tanrı olduğu anlatılmaktadır. İlgili belgede de hasırdan yapılmış bir sunağın önünde ocak yapısının olduğu anlaşılmaktadır. Haas, farklı sunak tiplerinin farklı kurban biçimlerinin varlığına işaret ettiğini söylemekle birlikte bu sunakları tasniflendirmiştir. Bunlar; hayvanların boğazlanarak kanının akıtıldığı sunaklar, yangın kurbanı sunulan sunaklar ve tütsü sunaklarıdır. Bu sunu yapılan altarlardan haricinde ritüel sırasında yerleştirilen, rölyef betimlemelerde “hasır işi masa” şeklinde tasvir edilmiş, seremoni tamamlandıktan sonra kaldırılarak başka yere nakledilen bir altar tipinin de olduğunu eklemektedir (Haas, 1994, s. 514-515). Böyle bir sunağın önünde, odunları yakmak için bir ocağın hazırlanıyor olması, sunulacak adağın tanrı veya tanrıçaya ulaşmada aracı konumda olabileceğini göstermektedir. Fraktin Kaya kabartmasında ki bu ikonografinin bu şekilde tasvir edilmesi, hem arkeolojik hem de filolojik belgelerin birbirini doğrulaması açısından son derece önemlidir.

2. 4. HİTİT MADENCİLİĞİNDE OCAK

İnsanlık tarihi kadar eski olan metal ve insan arasındaki ilişki, hiç şüphesiz ki metali ergitmek için muhtaç olduğu ateş ve ocağa bağlıydı. Hititlerin yaşamında, madenler büyük önem taşımakta iken güçlü ekonomisinin oluşumunda da madenlerin payı oldukça büyüktür (Başak, 2008, s. 26). Hititler madenleri ekonomik değeri dışında, ayin ve büyü törenlerinde de kullanmışlardır. Bir yapı inşa ritüeli olarak kayıt altına alınan Hatti dönemine tarihlendirilen KBo IV 1 Vs. I (CTH 413) çivi yazılı belgede, bu tören ve ayinlerin detayları anlatılmaktadır. Tabletten arka yüzünde tapınağın içerisinde yer alan ocak yapısı etrafında gerçekleştirilen seremoniyi anlatan KBo IV 1 Vs. I Rs. 17-22 (CTH 413) numaralı Hititçe çivi yazılı belgede şöyle bahsedilmektedir (Savaş, 2006, s. 43-53):

“Ocağın altına (konulur): 1 gümüş ocak ağırlığı 1 şekel, 1 altın ocak ağırlığı 1 şekel] 1 ocak mavi taş (tan), 1 ocak dağ kıstali/kuartz(dan), 1 ocak demir (den), 1 ocak bronz (dan), 1 ocak kireçtaşı/bazalt(dan), 4 çivi içlerinden biri gümüş (ten), biri altın (dan), biri demir (den), biri bronz (dan) (alınır); çivi kamanın herbiri 1 şekel(dir). Taşlardan (yapılmış) ocakların herbiri 1 şekel(dir).” (Savaş, 2006).

Hitit ekonomisi içerisinde çok önemli bir yere sahip olan metallerin, tapınak inşaatı sırasında, ocağın hemen altına gömülmesi oldukça önemlidir (Savaş, 2006, s. 43-53). Metnin ilk satırlarında, Tanrı *Telipinu* ve Bilgelik Kralı Tanrı *Ea* adına bu tapınağın adına inşa edildiği yazılmaktadır. Belgede tapınağın, mekân ve ocak temeline gömülen altın sayesinde, tanrılar gibi ölümsüz, saf ve dayanıklı olması tanrılardan istenmektedir. Ocak ve ateş kültürünü içeren çivi yazılı belgelerin birçoğunda, ocağın tanrı ve insan arasındaki ilişkide aracı konumdaki rolünü temel atma ritüelinde de görmek mümkündür. Bir evin veya mekânın varlığının, o evin içinde tüten ocağa bağlı olduğunu, ocağın korunduğu takdirde hayatın ve yaşamın da devam edeceği inancı ilgili belgede ön plana çıkartılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİRLEŞTİRİCİ COĞRAFYA VE JEOKÜLTÜREL BELLEK ESASINDA HİTİT OCAK KÜLTÜNÜN GELENEKSEL ANADOLU KÜLTÜRÜNE YANSIMALARI

Ocak kelimesini evrensel olarak değerlendirdiğimizde birçok ulusta aynı sonuçlarla karşılaşmaktayız. Öncelikle Türk Dili'nin Etimolojik Sözlüğü'ne baktığımızda, ocak sözcüğünün kökü “*od-ak*”tır. “Od” sözcüğü ateş anlamına gelirken “ak” takısı ise yer bildirmek amacıyla eklenmiştir. Odak sözcüğü ateşin kontrol altına alınıp yakıldığı yer anlamına gelmektedir. Türk Etimolojisi sözlüğüne göre od kelimesinden türeyen bir başka sözcük ise; otağ, odağ sözcükleridir. Bu sözcük ise; çadır, oda, ateşin yakıldığı yer ve evin merkezi (ortası) gibi anlamlar içermektedir. Evin ortasında yakılan ocak; evi ve evde yaşayan aileyi, bunun yanı sıra ailenin geçmişte yaşamış ve gelecekte yaşayacak bireylerini, yani soyu da kapsayacak mahiyette kullanılmıştır (Kumartaşlıoğlu, 2012, s. 12).

Türk Dil Kurumuna göre, ocak “ısınma, yemek pişirme, ısıtma gibi amaçlarla kullanılan yer” şeklinde tanımlanmaktadır. Bu anlamıyla “ateşin yakıldığı yer” olarak somut bir şekilde ifade edilebilir. Böylece “ateş” kelimesinin yerini dolduran ya da bu kelimenin yerine de kullanılabilir (Kumartaşlıoğlu, 2012, s. 12).

Tarihi süreç içerisinde değerlendirildiğinde, ateşin yakıldığı mekânın evlerin merkezlerinde konumlandığı bilinmektedir. Bu yönü ile ocak kelimesi, somut anlamının dışına çıkarak zamanla korunan sığınan mekân, evleri ve aile bireylerini barındıran alan ve aileyi temsil etmeye başlamıştır. Halk arasında ise kimi hastalıkları iyi ettiğine, şifa verdiğine inanılan “sağaltma ocakları” olarak adlandırılan kavramın, akrabalık bağı ile nesilden nesle aktarılmaktadır. Böylece ocak ve ocaklı kavramları etrafında aile bireylerini içine alan bir anlam kastedilmiştir. Ayrıca Anadolu’da ocağa çok sayıda misyon yüklendiği bilinmektedir. Bu misyonların birçoğu geçmişten günümüze kadar bir şekilde sürekliliğini korumuştur.

Anadolu’nun kültürel zenginliğinin bir parçasını da halk hekimliği ve halk ilaçları oluşturmaktadır. Bu uygulamanın geçmişi çok eskilere dayansa da, halk hekimliğinin benzer pratiklerini Hitit dünyasında da görmek mümkündür. Hitit şifacılarının geleneksel Anadolu halk kültüründe karşılığı “halk hekimleri” olabileceği üzerine durulmakta ve “Ocaklı”lar, “İzinliler” ve “Emci”ler olarak bilinmektedir.

Ayrıca belirli hastalıklarla uğraşan aile fertleri de “Ocaklı” olarak isimlendirilmektedir (Şar, 2008, s. 1165; Taş, 2017, s. 52).

İnsanlık tarihi kadar eski olan halk hekimliği, günümüzde de çeşitli uygulama ve yöntemlerle varlığını sürdürmektedir. Bu tedavi yöntemleri arasında ocaklarda uygulanan yöntemler önemli bir yere sahiptir (Türkan ve Atahan, 2018, s. 169). “Ocak” kavramı, geleneksel kültürde hastalık sağaltımı konusunda önemli bir yere sahiptir. Özellikle Anadolu kültürünün yaygın olduğu yerlerde; birtakım hastalıkların tedavisi için, doktora gidecek imkânı olmayan veya alternatif tedavi arayan bireylerin şifa bulmak adına “ocak” kurumuna müracaat ettiği bilinmektedir (Kumartaşlıoğlu, 2012, s. 211). Dolayısıyla Anadolu’da her hastalığın (Dalak Ocağı, Sarılık Ocağı, Sıtma Ocağı, vs.) bir ocağı bulunmaktadır. Ocaklı’nın, hastaları tedavi etme kudreti, kuşaktan kuşağa geçen bilgi ve kabiliyetin yanında, kan yoluyla da aktarıldığına inanılmaktadır (Şar, 2008, s. 1165; Taş, 2017, s. 52). O. Acıpayamlı, bu durumu şöyle ifade etmektedir “*falan ocaklının sulbünden gelmek yeterlidir*”, yani öz evladına aktarım yoluyla geçtiğinden bahsetmektedir (Acıpayamlı, 1968, s. 5). Ayrıca, çocuğu ve yakın akrabası olmayan ocaklı, kabiliyetli gördüğü bir çocuğu küçükken yanına alarak ona, özel bir eğitim uygular, zamanı gelince ‘elverme’ adı verilen bir törenle hastalık tedavi etme gücünü çırağına devretmektedir. Böylece, ‘izinli’ adını alan çocuk, ocaklı gibi hastalıkları tedavi etme gücüne sahip olmaktadır (Şar, 2008, s. 1166; Taş, 2017, s. 52).

Genel anlamda halk hekimliği, gelenek, göreneklere temel alıp gözlemler yetisiyle kazanılmış, şifa amaçlı yapılan eylemler bütünüdür. Halk arasında bu kavramların hiçbiri kullanılmazken, ağırlıklı olarak “kocakarı ilaçları” şeklinde telaffuz edilmektedir (Taş, 2017, s. 52). Ocaklının büyük bir kısmı kadın olup halk arasında kadın ocaklıların hastalık tedavisi konusunda daha yetkin oldukları kabul edilmektedir (Şar, 2008, s. 1165).

Anadolu geleneksel halk hekimliğinde birbirinden farklı sağılma yöntemleri bulunmaktadır. Bu yöntemlerin bazıları Hititlerde uygulamalara yakındır. Benzerliklerin büyük bir çoğunluğunu, Hitit büyü ritüellerinde analogi olarak adlandırılan majik uygulamalarda görmekteyiz. Hastalığı başka bir nesneye veya bir canlıya genellikle hayvana aktarma, o canlının ya da nesnenin herhangi bir parçasını hasta ise temasa geçirme, benzetme (analoji), özdeşleştirme ve yerine geçmek yoluyla şifalandırma işlemi olarak söylenebilir (Taş, 2017, s. 52). Hitit büyü ritüellerinde aktarılan objenin ateşe atılarak, hastalıktan kurtulmaya çalışıldığını Hititçe çivi yazılı belgelerde tespit

etmek mümkündür. Hititlerde büyü ve ocak ilişkisini anlattığımız bölümde, benzer bir duruma KBo 39 8 Vs. I. 38-43 (CTH 404) satırları arasında rastlamaktayız. İlgili metinde: *“Yaşlı kadın bir balığı alır, onu iki kurban sahibinin ikisinin birlikte üzerinde çevirir ve şöyle söyler : “Bu balık denizin boğasıdır), bu balık denizden nasıl ayrıldıysa, şimdi o günün lanetli dilleri (de) (sizden) ayrılınsınlar” ve balığı ocağa fırlatır”* (Reyhan, 2003, s. 31). Hititler’de karşılaştığımız bu uygulamanın benzerini Adana’da uygulanan geleneksel şifa uygulamalarında takip etmekteyiz. Adana’da ay ışığı döndüğünde, yeni ilk ay çıktığında vücutta kaç siğil varsa o kadar nohut siğillere sürülür. Bu nohutlar bacak arasından arkaya geçirilir evden uzak bir yere gömülür (Özgen, 2007, s. 50). Bu uygulamada siğil, nohuta benzetilmiş ve nohutu siğile sürerek hastalığın nohuta geçmesi amaçlanmıştır. Daha sonraki süreçte nohuttan kurtulabilmek için gömülerek yokedilmeye çalışıldığı görülmektedir. Hititler’de de bu kısımda gömme yerine ocağa atarak yok etme yoluna gidilmiştir. Halk hekimliğinde bu uygulama “ırvasa” yoluyla yapılan sağaltma olarak adlandırılmaktadır. Halk arasında, hastalığı başka bir nesneye devretme, göçürme olarak da bilinmektedir. Hastalığın göçürüldüğü nesnelere, kül, dalak, iğne, arpa vb.dir. Ocaklı tarafından vücutla değişik şekillerde teması sağlanan ve hastalığı üzerine alan bu nesnelere, ocağa bırakılıp veya ağaca asılıp kurutulur, akarsuya bırakılıp uzaklaştırılır, toprağa gömülüp çürütülür ya da yakılır. Bu sayede kişinin hastalıktan arındığı düşünülür (Kumartaşlıoğlu, 2012, s. 235).

Anadolu geleneksel halk hekimliği ile Hitit şifacılarının yapmış oldukları bazı ritüeller birbirine çok yakındır. Anadolu coğrafyasında, Orta Asya’dan gelen Türkler’in getirdiği şamanlık geleneğinin de, Anadolu’da binlerce yıldır varolan kültürel geleneklerle uyuştuğunu, hatta birbirlerini birçok yönden geliştirdiğini görmek mümkündür (Taş, 2017, s. 57). Hititler’de şifa amacıyla kullanılan ocağın, günümüzde de bir şekilde yaşatıldığı görmekteyiz. Ocak etrafında gerçekleştirilen ritüellerin ve seremonilerin farklılık göstermesine karşın, amaç yönünden aynı doğrultuda olduğu bilinmektedir. Hastalıklar karşısında tıbbın yetersiz kaldığı durumlarda Anadolu halkı alternatif tıp yöntemlerine başvurmuştur. Başvurulan bu yöntemlerde, Anadolu coğrafyasında yaşamış eski medeniyetlerin kültürel belleğini bir şekilde aktarabildiğini görmemiz açısından önemlidir. Özellikle Hitit büyü ve ritüel metinlerde görülen bazı majik uygulamalar günümüzle örtüşmektedir. Belki de bugünün uygulamalarının karşılığını Hitit çivi yazılı belgelerde aramak hiç de yanlış bir yaklaşım olmayacaktır. Benzer bir durumu günümüz cenaze törenleri için de söyleyebiliriz.

Hitit cenaze törenlerini anlatan çivi yazılı belgelerde, törenin hemen hemen her safhasında ocak ve ateş kültü ile karşılaşmaktayız. Hitit cenaze töreni sırasında, cenazenin bulunduğu alanda yakılan ateş ile günümüz Anadolu'sunun bazı bölgelerinde de benzer tarzda uygulamalar görülmektedir. Hitit cenaze törenini anlatan KBo XVII 105, 14-17 (CTH 433) numaralı çivi yazılı belgenin ilgili satırlarında, cenaze defin sırasında bir ocakta ateş yakıldığını tespit etmekteyiz. İlgili belgede bu durum şöyle ifade edilmektedir: “*Sen, ey ocak, [gündüz vakti] ölümlü birini nasıl kucaklıyorsa, tanrılarda seni herhangi biri gibi kucaklaşırlar.*” (Taş, 2011a, s. 11). Anadolu geleneğinde ölenin evinde “ocak” belli bir süre yakılmazken, evin içinde ve bahçesinde çeşitli amaçlar için ateş yakılmakta, yakılan ateşe dair belli birtakım kurallar uygulanmakta veya yasaklamalar getirilmektedir (Kumartaşlıoğlu, 2012, s. 375). Evde yakılan ateşin yanında cenazenin defin sırasında mezarın hemen yanında ateş yakılmakta ve cenaze işlemi bittiğinde de bu ateş söndürülmeyip uzun süre yandığı bilinmektedir. Hatta yanan bu ateşin etrafından birtakım seremoniler gerçekleşmekte ve ikramlar verilip yenilip, içilmektedir. Eski Türk inancında ölü yemeği olarak adlandırılan ritüel sırasında, karmaşık birtakım seremoniler gerçekleştirilmektedir. Tören sırasında ölüye öncelikle yemek verilmektedir. Kültürün gelişiminde bu uygulama ölünün ruhuna kurban sunma olarak bilinmektedir. Akabinde devam eden törende, cenaze törenine katılanlar yemek yiyip içmektedir. Mezar kapandıktan sonra, mezarın yanında ateş yakılır. Mezar çevresinde, cenaze töreni için kesilen hayvanların kemikleri yakılır, ateşe içki atılır. Ateşe atılan bu yemeklerin ve içeceklerin doğrudan tanrılara ulaşılacağına inanılmaktadır. Ölü yemeğine katılanlar mezarın etrafında üç kez dolandırılır ve bu yemekte ateşe atılır (Kalafat, 1997, s. 15-19; Artun, 2012, s. 1-8). Benzer tarzda ritüellere, Hititlere ait belgelerde de karşılaşmaktayız. Özellikle kral ve kraliçeye ait uzun defin merasimlerini anlatan 14 gün süren törenlerde, ocağa kurbanlar sunulduğu bilinmektedir. Cenazenin ikinci günün anlatan çivi yazılı belge olan KUB 30.16+39.1, 2-16, KUB 30.18 + KUB 39.3 Rs. IV (CTH 450)'da bu durum şöyle anlatılmaktadır:

“... olduğunda i[se] ve ki o x[] ve ölüy[e içmesi? için verirler?] yemesi için henüz [vermezler?] Sofracı <sofrayı> getirir [...] yapar. Ve [Yeryüzünün Güneş Tanrıçası'na bir ufalan]mış ekmek bir ufalanmış ekmek göğ[ün Güneş Tanrıçası'na, iki ufalanmış ekmek] büyükbabalara (ve) büyükannelere, bir u[falanmış ekmek “İyi Gün” tanrısına] koyarlar. Ardından ekmek ...[...] Ve her bir tanrıya bir [sofra?] ve ardından saki bir iş-[pa-an-tu-uz-zi] kabı (ile)? birayı her

birine üç kez kurban ed[er] ayrıca ölüye yiyecek v[erilir] ayrıca ona üç kez içecek [verirler] üçüncü defasında “İyi Gün” tanrısını [(ismiyle) çağırırlar] [k]arsısında [] pismiş topraktan bir GAL kadehine dök [er ..] ade eder ve on[u] [v]e iki tatlı ekmeğini ve bir takarmu-ekme[gini parçalar] [ve] onların (içinden) iki tatlı ekmeği ocağ(a) [...ölünün] [ru]hu için asker tayınlarına koya[r bir takarm[u-ek]meğini ise] “İyi Gün” tanrısını[n] asker tayınlarına koya[r] Bu tanrılara (kurban) bittiğinde, tamamdı[r] ve o sırada sürekli yakınmak için içeri bırakır[lar] ve sürekli yakınmaya başlarlar. İkinci gün bit[ti].” (Sevinç, 2007, s. 141).

Anadolu inanç geleneğinde ve Hitit çivi yazılı belgeden de anlaşılacağı üzere mezarın defini sırasında düzenlenen törenlerde, cenazenin defnedilmeden önce kurbanların ve yiyeceklerin sunulduğu akabinde tanrılara sunmak üzere ocağa birtakım yiyeceklerin bırakıldığı görülmektedir. Hitit inanç geleneğinde ocağa kurban sunulan adakların “Yeryüzünün Güneş Tanrıçasına”, “Göğün Güneş Tanrıçasına” ve “İyi Gün Tanrısına” sunulduğu görülmektedir. Eski Türk inancında yemeğin mezarın etrafında üç kez dolandırılıp mezar atılması (Kalafat, 1997, s. 15-19; Artun, 2012: s. 1-8), Hitit cenaze töreninde ocağa üç kez kurban edilmesiyle oldukça benzerdir.

Türk inanç geleneğinde cenazenin defnedildikten sonraki süreçte üçü, yedisi, dokuzu ve kırkıncı günü önemlidir. Bu süreç dâhilinde çeşitli ritüeller gerçekleştirilir. Eski Türk inancında bu süre zarfında cenaze evinde ateş ve ocak yakılırdı. İnanışa göre ruh bedenden ayrıldıktan sonra ruhun belli bir süre hane halkıyla birlikte geçirdiği düşünülmektedir. Onun tam anlamıyla ruhlar dünyasına geçişinin sağlanabilmesi için bu zamanlarda evde ateş yakılmaktadır (Kumartaşlıoğlu, 2012, s. 375). Benzer bir uygulamayı yine Hitit cenaze töreninin yedinci gününü anlatan KUB 30.25+KUB 34.68+KUB 39.4+KBo 41.117 (CTH450) numaralı belgede görüyoruz. Yedinci gününde, ölen kralın ağaçtan heykeli yapılır ve cenaze töreninin yapılacağı yere getirilir. Daha sonra bu heykel yıkanır, güzel kokular sürülür ve hazırlanır. Hazırlandıktan sonra, Yeraltı Tanrıları’na, İyi Gün Tanrıları’na ve atalara kurbanlar kesilir ve takdim edilir. Kurbanlarla birlikte yemekler dağıtılır ve yenir. Yemeğin ardından, tören yerine getirilen samanların yakılma işlemine geçilir. Yanan samanın içinde tören giysisi ve bir kap güzel kokulu yağ da yakılmaktadır (Sevinç, 2007, s. 2783). Hem Hitit Döneminde hem de Eski Türk inanç sisteminde, ölünün hemen öteki dünyaya geçmediği bir süre dünyada kaldığı varsayılmaktadır. Türk geleneksel inanç sisteminde bu durum ruhun aile fertlerinin yanında bir süre durduğu şeklinde açıklanırken, Hitit inancında ise ölünün heykeli yapılarak tören alanına getirildiği

görülmektedir. Hititlerin tören alanına heykeli getirmesindeki amaç ise, ölen kralın vefatının kabullenilmediği için, onu temsil eden ve onu canlıymış gibi göstermek istenmesinden kaynaklanmaktadır (Sevinç, 2007, s. 2783). Bu süre zarfında ateşin yakılması ve samanların ateşe verilmesi gibi uygulamalar, öteki dünyaya geçişi kolaylaştırma amacı gütmektedir. Hitit cenaze töreninde tören kıyafetlerinin ateşe atılıp yakılması da, bireyin artık dünyevi işlerinin bittiği anlamına gelmektedir (Sevinç, 2007, s. 2783). Bu inancın, Eski Türk inancı olan Şamanizm’de ki karşılığı ölen bir kişinin elbiselerinin ve özellikle ayakkabılarının kapı önüne bırakılması veya cenazeye birlikte, ölenin eşyaları, giysileri, silahları ve hatta atıyla birlikte yakılarak gömülmesiyle paralel bir işlem olduğu düşünülebilir (İnan, 198, s. 176-177). Bu ritüel her iki kültürde de ölenin dünya ile ilişkisinin kesilmesi olarak yorumlanabilir.

Anadolu’nun uzun tarihsel sürecinde, bir diğer gelenek de hiç şüphesiz bayram kutlamalıdır. Bütün dünya kültürlerinde mevsimlik periyotlar halinde ve kolektif bir şekilde kutlanan bayramlar mevcuttur. Hitit arşivlerinde bol miktarda bayram merasimlerinin nasıl olacağını anlatan belgeler mevcuttur (Reyhan, 2016, s. 90). Geçmişten, günümüze yapılan bayram merasimlerinin büyük bir bölümü gün dönümü olarak ifade edebileceğimiz günlerde ve mevsimlerde kutlanmaktadır. Bu gün dönümlerinden en ünlüsü ise baharın gelişinin kutlanması için düzenlenen ve çeşitli kültürlerde farklı isimler alan bahar bayramıdır. Eski Türk inanışında bahar bayramı “nevruz” adı altında anılmaktadır. Hitit takviminde yer alan bayramlardan en önemlileri ilkbaharda ya da sonbaharda kutlanan bayramlardır. Hitit kültür dünyasında, ilkbahar yılın başlangıcı olarak kabul edilir ve bu başlangıç da bayramlarla karşılanırdı. Hititlerde de baharın müjdelendiği bayram, *AN.TAH.ŞUM^{SAR}* olarak tanımlanmaktadır. Hititlerde bu bayram kral, kraliçe ve bazen de prensin katıldığı bir bayram olarak öne çıkmaktadır. *AN.TAH.ŞUM^{SAR}* bayramı 38 gün süren uzun soluklu bir bayramdır (Reyhan, 2016, s. 96). Bayram ismini *AN.TAH.SUM^{SAR}* bitkisinden almaktadır. S. Erkut ve H. G. Güterbock bu bitkiyi “çiğdem” çiçeği ile eşleştirirler (Güterbock, 1960, s. 80-89; Erkut, 1998, s. 194). Söz konusu bayramın uzun soluklu kutlanılıyor olması nedeniyle, bayram süresinde kral ve kraliçe tarafından çok sayıda Hitit kenti ziyaret edilir. Bu kentlerin en önemlisi Alacahöyükle eşleşen *Arinna*’dır. Bu bayramın görsel tasvirini anlatan çok sayıda ortostat ve kabartmalı vazo parçaları bulunmaktadır. Alacahöyük ortastlarında yer alan ikonografinin bu bayrama ait olduğu düşünülmektedir (Arzinba, 2010, s. 174). Ayrıca Eski Krallık dönemine tarihlendirilen, Bitik (Özgüç,

1958, 1-18), Hüseyindedede (Yıldırım, 2001, s. 1-7; Sipahi, 2014, s. 21-43), İnandık (Özgüç, 1988) kabartmalı vazo parçalarında bu bayramı anlattığı düşünülmektedir. Hititler'e ait bu maddi buluntular üzerinde yer alan bir dizi figürden anladığımız göre; bayram sırasında ocak etrafında gerçekleştirilen bir dizi ritüelin izlerini takip edebilmekteyiz. Baharın gelişiyle birlikte yılın bitişi ve yeni yılın başlaması, insan için yenilenme, arınma ve hatta yeniden doğum için bir fırsat olup, düzenlenen merasimlerin asıl maksadı gelen baharın ve yeni yılın kutlamalarıyla birlikte yeni bir başlangıç yaratmaktır (Kumartaşlıoğlu, 2012, s. 281). Eski Türk inanışında ise nevruz bayramı, eski dünya düzeninin değiştiği ve onun yerine yenisinin geldiği düşünülmektedir. Ayrıca Nevruz gününde ölümlerin yeniden dirilip canlandığına inanılırdı. Bayram sırasında yakılan ateş ve ocaklar ise yeniden yaratılışı simgelemektedir. Bayram sırasında yakılan ateş ve ocaklar yaratılışın başından sonuna kadar süre gelen süreçte tüm yaşayanları kapsamakta olduğu bilinmektedir (Beydilli, 2004, s. 431-432). Benzer bir uygulama Hitit *AN.TAH.ŞUM^{SAR}* bayramını anlatan Büyük Hüseyindedede Vazosunda görmekteyiz. Vazonun alttan üçüncü frizinde, tapınağın önünde siyah elbiseler giyinmiş ve elinde bir hediyeye tutan figür bulunmaktadır. Bunun bir kült eşyası (*GIS^{eya-}*) (Baltaçoğlu, 1996, s. 6) olduğu belirtilmiştir (Yıldırım, 2013, s. 216). Ayrıca figürün elinde tuttuğu objenin portatif bir ocak/mangal olabileceği düşünülmektedir. Figürünün elinde tuttuğu objeyi ocak olarak değerlendirildiğinde, bahar bayramı sırasında gerçekleştirilen atalar kültürüne ait bir seremoninin parçası olması muhtemeldir. Çünkü, Hititçe çivi yazılı belgelerde tören sırasında kullanılan ocak, maltız veya mangalların taşınabilir olduğunu "*ocağı yukarı kaldırdı...*" gibi cümlelerin varlığından bilmekteyiz (Darga, 1985, s.153). Ayrıca figürün kadın oluşu ve giydiği elbisenin siyah oluşu da oldukça ilginçtir (Yıldırım, 2001, s.1-7; Yıldırım, 2013, s. 216). Siyah renk, törenlerde resmiyeti simgelemektedir (Halse, 1978, s. 27-34; Mazlum, 2011, s. 130). Roma Dönemi'nde tanrı ve tanrıçaların tasvirleri siyah ve kırmızı ile birlikte ten rengi tonları giysiler giyilmiş şekilde resmedilmiştir (Halse, 1968, s. 5). Bu bilgiye dayanarak kabartmalı vazo parçasındaki bu tasvirin muhtemelen bir tanrıçaya ait olduğu düşünülebilir. Hitit bahar bayramını anlatan Hüseyindedede vazosunun üzerinde, tanrıçanın elinde bir ocağın bulunması (Resim E16-1), ocak ile bayram arasında bir bağlantının olabileceği göstermektedir. Tanrıçanın siyah renkte giyinmiş olması, ölümü ve bitişi sembolize ettiği düşünüldüğünde, Hüseyindedede vazosu üstündeki bu tasvirin eski yılın bitişi ve yeni yılın başlangıcı olarak değerlendirilebilir. Eski Türk inancında

da Nevruz olarak adlandırılan bahar bayramının kutlanış amacıyla paralel bir durumdur. Bayram sırasında yakılan ateşin göğe yükselmesi de yaratılışı sembolize etmektedir (Beydilli, 2004, s. 432). Kabartmalı vazo parçasında yer alan kadın figürü, ocağın basından yukarı tutması da benzer bir yaklaşım amacıyla yapılmış olabileceği düşüncesini akla getirmektedir.

Hitit çivi yazılı belgelerde de dikkat çeken diğer bir husus ise, ocak etrafında sunulan kurbanlardır. Bununla bağlantılı, KUB X 11(CTH 660) Hititçe çivi yazılı belgede de şöyle bahsedilmektedir: “*Aşçıbaşı 10 koyun (ve) 2 besili sığır(ı), Fırtına Tanrısı(için) ocağın yanında, keser.*” ibaresi bulunmaktadır (Karataş, 2007, s. 116). Eski Türk inancına sahip hemen hemen her boyda benzer tarzda kurbanların, nevrüz bayramı süresince ateş etrafında kesildiği bilinmektedir (Bekki, 2004, s. 4-7). Kutsal olarak kabul edilen ateş ve ocak etrafında kesilen kurbanların, diğer kutsal varlık veya varlıklara ulaştırılması amacıyla aracı konumunda olduğu bilinmektedir. İnsanların, kutsal olarak kabul ettiği varlıklara ulaşma amacıyla yaptığı bu uygulamaların, nevrüz gibi doğanın yeniden uyanışını simgeleyen bir bayram esnasında yapmasından daha doğal bir zaman aralığı yoktur. İnsanların bu paylaşım anında, ocak aracılığı ile kutsal varlıklarından istekleri hiç kuşkusuz sağlık, iyilik, bereket vb. gibi insanın çıkarları doğrultusundaki arzularıdır (Kumartaşlıoğlu, 2016, 247). Hitit çivi yazılı belgelerde, özellikle bayram metinlerini içeren kısımlarda, ocak ve ocak etrafında gerçekleştirilen kurban ritüelleri aynı doğrultuda bir yaklaşımı sergilemektedir. Bu da bize Hitit Dönemin’de ocak kültürünün yaşayanla, kutsal varlıklar arasında bir nevi haberleşme aracı olarak da kullanılmış olabileceğini gösterir.

SONUÇ

İnsanoğlu, varoluşundan bu yana doğada olup biten olaylara, kendisinden bağımsız gelişen durumlara karşı bir destek, güç ve teslimiyet olgusu arayışı içerisine girmiştir. Bu olguya karşılık, doğada bulunan çok çeşitli metaforlara hayranlık ve inanç beslemiştir. Onları memnun etme adına birtakım eylemler gerçekleştirmiştir. Bu hayranlığın başında, insanoğlunun temel ihtiyaçlarını karşılamada önemli bir yeri olan ateş gelmektedir. Ateş ve ateşin korunmasından doğan ocak yapısının, insanlığın gelişmesinde tetikleyici bir rolü bulunmaktadır. İnsanoğlunun ateşi kontrol edip, onu daha korunaklı bir alana almasıyla birlikte, ilk ocaklar ortaya çıkmıştır. Maslow'un ihtiyaçlar prizmasında, insanın temel ihtiyaçlarını giderdikten sonra, sosyalleşmeye başladığı belirtilmiştir. Ateş ve ateşe bağlı gelişen ocak, insanoğlunun birçok temel ihtiyacını karşılamış; insan ise, ateşe ve ocağa korkuyla karışık saygı duymaya başlamıştır. Bu durum zamanla ateş ve ocağı kutsallaştırmış ve onun adeta bir yaratıcı güç olarak görülmesine neden olmuştur. Ayrıca ocağın yaydığı ısı ve duman onun, tanrılarla iletişim kurmasına aracılık etmiştir. Kimi zaman ise ölmüş atalarının ruhları ile iletişim kurabilmek için ocağın çıkardığı dumandan yararlanmak istemişlerdir. Eskiçağ toplumlarının kutsal olarak değerlendirdiği nesnelere karşı duydukları bu saygı; onlar da bu nesnelere tanrılaştırıp, ibadet etme gereksinimini doğurmuştur.

Ateş ve ocak kültürü üzerine yapılan araştırmalar da, söz konusu kültürün, insanlık tarihi kadar geriye gittiği anlaşılmıştır. Ateşin Paleolitik Dönemden itibaren günümüze kadar çok çeşitli toplum ve inanç tarafından kutsal olarak sayılmış olması, bu kültürün evrensel bir yerinin olduğunu göstermektedir. Anadolu'da ise; ateş ve ocak kültürünün varlığı, Neolitik Çağ itibarı ile somut verilerle karşımıza çıkmaktadır. Anadolu'da, insanların ilk kez organize bir şekilde, yerleşik hayata geçmesiyle birlikte evlerin merkezinde konumlanan ocağın işlevlerinin arttığı anlaşılmıştır. Bu artış ile birlikte, ocak sadece ısınma ve beslenmenin önemli bir parçası olmaktan çıkmış; adeta bazı kültürel pratiklerin sergilendiği kutsal bir platforma dönüşmüştür. Neolitik çağın en önemli yerleşim yerlerinden biri olan Çatalhöyük'te ateş ve ocak kültürünü yansıtan buluntularla karşılaşılabilir. Bölgede, özellikle iki numaralı tapınak binasında yer alan ocağın hemen arkasında tohumların bulunması, ocak ve etrafında yapılan ritüellerin bu dönem itibarıyla başladığını bizlere göstermektedir. Ocağın kutsallığı ve ona duyulan saygının en önemli göstergesi, Ulucak Höyük'ün VI. tabakasına ait ocak ve fırın

yapılarının altına gömülen bebek mezarlarıdır. Noumov, bebeklerin bu ocak veya fırın yapılarının hemen yanına gömülmesinin; belki de ölen bebeklerin öteki dünyada fırından çıkan sıcak somun gibi yeniden doğuşunu sembolize edebileceğini belirtmiştir (Noumov, 2007, s. 259). Höyücek'te Geç Neolitik Döneme tarihlendirilen 5 numaralı mekânda çıkartılan antropomorfik bir andron (ocak sacayağı), ocağın yaklaşık olarak bu dönemden itibaren antropomorfize edilmeye başladığını göstermektedir. Ayrıca, yine aynı döneme tarihlendirilen Aşağı Pınar'ın VI. tabakasında çıkartılan bir mekân içerisinde çok sayıda altar ve altar parçasının yanında koyun iskeleti, çanak çömlekler ve bir ocağında bulunması; ateşe ve ocağa sunulan kurbanların kökeninin çok daha geçmişe gittiğini gösterir niteliktedir. Özdoğan; din olgusu ve din ile ilgili toplumsal sınıfların Kalkolitik Dönem'de çıkmış olabileceğini iddia etmektedir. Diğer önemli Kalkolitik yerleşim yeri olan Kuruçay'ın, VIA tabakasında ele geçen 8 numaralı mekânın özel olarak tasarlandığı düşünülmektedir. Söz konusu mekânın orta kısmında ocak/sunak ve fırın yapılarıyla karşılaşılmıştır. R. Duru bu mekânın, sadece din adamlarının girebildiği, tapınağın en kutsal yeri olduğunu belirtmiştir. Tapınım olayının ise, stelli ocak/sunak önünde boş alanlarda yapılmış olabileceğini belirtmiştir. Aynı bölgede yer alan Hacılar'ın Kalkolitik Döneme tarihlendirilen ve hafirleri tarafından tapınak olarak nitelendirilen mekânlar içinde yer alan ocak yapılarının yanında, nitelikli malzemelerin bulunması ve ocakların etrafında libasyon çukurlarının açılması; ateş ve ocak önünde birtakım seremonilerin gerçekleştirilmiş olabileceğini düşündürmektedir. Anadolu'da M.Ö. 4 bin itibari ile Doğu Anadolu Bölgesinden, Levant Bölgesine kadar yayılmış geniş alandaki merkezlerde ele geçen antropomorfik ocaklar Karaz (Kura-Aras) Kültürü ile ilişkilendirilebilmektedir. Erken Tunç Çağ'ında, ateş yakılan alanların genişlediği ve mekânların büyüdüğü bölgede çalışan arkeologlarca tespit edilmiştir. Kanlıgeçit'te çıkartılan büyük ve geniş megaronların içerisinde ateş sunak sunakların bulunması; bu mekânların dinsel amaçlı yapılmış kült binaları veya tapınaklar olabileceğini akla getirmiştir. Benzer tarzda yapılmış tapınak komplekslerini, Kütahya il sınırları içersin de yer alan Seyitömer Höyüğünde görmemiz mümkündür (Bilgen vd., 2015). Seyitömer Höyüğü'nün, Erken Tunç Çağ'ına tarihlendirilen ve tapınak olarak adlandırılan ocağın etrafında yönetici erkin sembolleriyle birlikte kültürel bazı eşyaların bir arada bulunması; yönetici ve ruhban kesiminin birleştiriciliğini göstermesi açısından önemlidir. Asur Ticaret Kolonileri Çağ'ının önemli merkezlerinde çıkartılan ocaklar ise, ağırlıklı olarak günlük kullanıma uygun tasarlanmış ocak yapılarıdır. Kültürel bir

bütünlük olarak kabul edebileceğimiz, birbirine benzer tarzda yapılmış ocak ve fırın yapıları dikkat çekicidir. Konya Karahöyük'te çıkartılan üzeri mühürlerle baskı uygulanmış ocak yukarıda bahsettiğimiz standart ocakların haricinde tutulmalıdır. S. Alp, ocağın üzerindeki mühür baskıların şeklinin güneşe benzemesinden dolayı, bu ocağın ateş kültürünü temsil ettiğini iddia etmektedir.

Anadolu'da ateş ve ocak kültürü hakkında ilk yazılı belgelere, Hititler vasıtasıyla ulaşabilmekteyiz. Ocak etrafında yapılan kült törenleri, büyü ritüelleri, kurban ritüeli, bayram törenleri gibi çeşitli ritüeller çivi yazılı belgelerde detaylı bir şekilde tasvir edilmektedir. Ayrıca Erken Tunç Çağı'nın önemli medeniyetlerinden biri olan Hattiler'in kültür ve inancının izlerini, Hitit çivi yazılı belgelerde de tespit etmek mümkündür. Bu bize, ocak kültürünün Erken Tunç Çağı'ndaki varlığını ve inaç geleneğini öğrenmemiz açısından önemli veriler sunmaktadır. Hitit çivi yazılı belgelerde, Hattiler'den Hititler'e geçen tanrıları ve tanrıçaların varlığını bilmekteyiz. Hatti Fırtına Tanrısı *Ziparva/Zaparva*'nın eşi olan büyü tanrıçası *Katahzipuri* ile eşitlenen tanrıça *Kamruşepa*'dır. Hatti, Luvi ve Hitit panteonunda önemli bir yere sahip olan *Kamruşepa*; büyü, şifa, ev ve ocak tanrısı olarak ön plana çıkmaktadır. Hitit çivi belgelerinde tanrılaştırmış bir ocak tanrısı olduğu da bilinmektedir. Hitit çivi yazılı belgelerinin erken dönemlerinde, ocak tanrısı *Kuzzanišu* olarak geçerken, geç dönemlerde *D^hasša*, *DINGIR^{MES} KI.NE*, olarak da geçmektedir. Ayrıca ocakla birlikte başka tanrıça ve tanrıların isimleri de geçmektedir. Bunların başında, *D^Zalipuri ve D^Hilašši* gibi tanrı isimlerinin ocakla ilişkisi olduğu bilinmektedir. Bu durumu, 'Fırtına tanrısı ve Tanrıçasının *Šauška*'nın ocağı' veya 'Güneş Tanrısının ocağı' gibi isimlerin de yer aldığı çivi yazılı belgelerden öğrenmekteyiz.

Hititler'de ocak kültürünün izlerini; kurban, bayram, tıbbi metinler, ritüel (temizlik/arınma), büyü, fal ve mitolojik belgelerde saptayabiliyoruz. Söz konusu belgelerde ocak tanrısı ve tanrıçasına duyulan saygı sonucu oluşan kült temelde üç ana unsur içermektedir. Bunlardan ilki dini ve büyü içerikli belgelerde sıklıkla ocağın etrafında gerçekleştirilen pratiklerden söz edilmektedir. İkinci olarak ocağın, mimari açıdan kurban kesilen ve sunu yapılan kült yeri olarak kabul edilmiş olmasıdır. Üçüncü olarak ise, tanrılaştırılan ocak yerinin insanoğlu ile tanrılar arasında arabuluculuk misyonu üstlenen bir varlık olarak kabul edilmesidir. Hititçe çivi yazılı belgelerde, ocak tanrısı ve ocağa ne şekilde sunular yapılacağı en ince ayrıntısına kadar yazılmıştır.

Ayrıca ocak tanrısı ve ocağa karşı yapılan seremonilerin ne amaçla yapıldığı da çivi yazılı belgelerle detaylandırılmıştır.

Ocağa yapılan kurban seremonilerinde, ocağın çeşitli yerlerine kurbanların bırakıldığı bilinmektedir. Ocağın çeşitli yerlerine bırakılan kurbanların her birinin farklı birer amacı olduğu saptanmıştır. Ocağın arkasına ya da sağına-soluna konulan sıvı ve katı sunular, ocağın tanrısı ya da tanrıçası adına kurban edebilmektedir. Ateşin içine veya yanına yapılan kurbanlar ise kısa yoldan tanrıya ulaşmak için yapılan kurban yöntemidir. Ocağın üzerine konan kurban, ilahi varlıklarla iletişimi duman yoluyla sağlamak içindir. Ocağın yanına konan kurban da ise, bizzat ocağın kendisi tarafından kurbanı kısa sürede tanrıya ulaştırma düşüncesi hakimdir.

Hitit çivi yazılı belgelerin bir kısmı, tanrıları hoş tutmak için düzenlenen bayram metinlerini oluşturmaktadır. İlgili bayram metinleri, ocak ve ateş kültürünü gösteren önemli verileri bizlere sunmaktadır. Hititçe çivi yazılı belgelere göre saray erkanının tapınakları ziyaret etmekte olduğu ve bu ziyareti esnasında bazı dini pratiklerin yapıldığı tespit edilmiştir. Bazı ritüellerde ateş ve ocağın etrafında birtakım önemli seremoniler gerçekleştirilmektedir. Özellikle *Nuntariyasha*- bayramı kutlanmaya başlanmadan önce kral dere kenarında yaktırdığı iki ateş arasından geçer. Bu seremoni, ateş ve ocağa duyulan saygıyı göstermesinin yanında, onun temizleyici özelliğinin de ön plana çıkarma açısından önemlidir.

Hitit çivi yazılı belgelerde büyü ve fal metinleri önemli bir yer tutmaktadır. Bu metinler incelendiğinde ocak ve ateşin, büyü için ne kadar önemli olduğunu bize göstermektedir. Büyücü kadın/ kocakarı tarafından, ocağın ve ateşin etrafında, gerçekleştirilen birtakım majik uygulamalar, ocağın ve ateşin kültürel özelliğini ortaya koymaktadır. Hititlerin en sevdiği büyü türlerinden biride anoloji büyüleridir. Anoloji büyüleri sırasında, eşyalara veya canlılara çeşitli misyonlar yüklenmekte ve bu objeler ateşe veya ocağa atılarak yok edilmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, ocağa atılan objenin yok olduğu gibi, bireyin hastalığı veya sorunun da yok olacağı düşüncesi hakimdir. Bu noktada ocağın iyileştirme özelliğinin vurgulanmasının haricinde ocağın, insan ile tanrı arasında iletişim kurmada birer araç olduğu da anlaşılmaktadır. Ayrıca Hitit tıbbi belgelerinde de, ateşin ve ocağın iyileştirici özelliğinin yanında, Hattice belgelerinde adı sıklıkla geçen ocak tanrıçası *Kamruşepa*'nın Luvice belgelerinde sağlık tanrıçası olarak da yorumlanması, ocağa ve ateşe yüklenen misyonun önemini göstermesi açısından önemlidir.

Ateşin ve ocağın etimolojik olarak incelendiğinde; ata, ırk, soy gibi anlamlara geldiği bilinmektedir. Dünya’da hemen hemen bütün kültürlerde benzer anlamlara gelen ateş ve ocak kavramının, Hititçe’de de aynı anlama geldiğini gösteren kanıtlar mevcuttur. KUB 30.16+39.1 2-16 (CTH 450) numaralı Hititçe çivi yazılı belgede de ocağa sunulan kurbanların, Hitit kraliyet ailesinin “büyükbabalara ve büyükannelere” taktim edilmesi, ocağın atalar kültüründe önemli bir yer teşkil ettiğini göstermesi açısından oldukça önemlidir. Buna göre ocak yapısının geçmiş ile bağlantı kurulabilen bir iletişim aracı olduğuna inanılmaktadır.

Hititler’de ateş ve ocağın devletin devamlılığıyla da ilişkili olduğunu anlayabilmekteyiz. KBo III 27 23 (CTH 215) numaralı belgede, “*Ocaktaki ateşi yelle! ... Ocaktaki ateş yellenmezse, (o vakit) yılanlar Hattuşa kentini sıkıca saracaklar.*” ifadesi ocağın ve ateşin yandığı sürece, devletin devam edeceğini bildiren bir mesaj içermektedir. Ocakla ilgili bu mesaj Hitit kraliyet ailesi için ocağın ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Bu durumu gösteren KUB XXIX 1 IV 1 (CTH 414) numaralı belge de ocağın öneminin destekler niteliğindedir: “*Onlar (kraliyet ailesi) ocağın yanında diz çöker: ‘Oğullar ve kızlar, birinci ve iki neslin zürriyeti çok olsun’. Fakat ocak şöyle der: ‘Bu bana iyi (uyar)’*”. İlgili belgede kraliyet erkânın, ocak ve ateşin önünde diz çökmesi, ocağa duyulan saygının bir nişanesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, kraliyet ailesinin ocaktan neslinin korunma istemesi, ocağın bütün fertlerini ve gelecek kuşağı kapsayan bir güç olarak kabul edildiğini göstermektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde kutsal ateşin ve ocağın, kral ve kral ailesini tanrıyla buluşturan kutsal bir öge olduğu iddia edilebilir.

Son söz olarak, Hitit çivi yazılı belgeler temel alınarak hazırlanan, “*Hititler’de Ocak Kültü*” başlıklı çalışmada, ateş ve ocak etrafında oluşan inanış, pratik ve uygulamaların çok geniş, kapsamlı ve iç içe geçmiş bir boyutta olduğu anlaşılmaktadır. Hititler’in ateş ve ocak etrafında gerçekleştirdiği birtakım ritüellerin günümüze kadar sürekliliğinin var olduğunu söyleyebiliriz. Birleştirici coğrafya ve jeokültürel bellek esasında Hitit ocak kültürünün geleneksel Anadolu ocak kültürüne yansımalarını elde edilen veriler ışığında takip edebilmekteyiz. Bu da bize ocağın hem geçmiş hemde şimdiki zamanda bağlantı kurabilmemizi sağlayan önemli bir kültik nesne olduğunu göstermektedir. Bu çalışma sonucunda, Hititçe çivi yazılı belgelerden elde ettiğimiz verilere göre, ocağın sifa kaynağı ve günahlardan arındırma özelliğinin yanısıra, onlar için tanrıya ulaşmada en kestirme yol olarak görüldüğü söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Acipayamli, O. (1962). Anadolu'da Nazarla İlgili Bazı Adet ve İnanmalar. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 20(1-2). 1- 40.
- Acipayamli, O. (1968). Türkiye Folklorunda Halk Hekimliği ve Özellikleri, *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi*, 26 (1-2), 1-9.
- Akdoğan, R. (2007). 'inan' ile İlgili Yeni Bir Hititçe Tablet Parçası. *Tabularia Hethaeorum Heitologische Beitrage Silvin Koşak zum 65. Geburtstag*, 1-12.
- Akurgal, E. (1995). *Hatti ve Hitit uygarlıkları*, İstanbul: Net Turistik Yayınlar Sanayi ve Ticaret AŞ.
- Alexiou, S. (1991). *Minos Uygarlığı*, Çev. E. T. Tolunay, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Alp, S. (1941). *Hitit Merasim Memurları Hakkında Araştırmalar*, (Doktora Tezi), Berlin: Berlin Üniversitesi.
- Alp, S. (1983). *Beiträge zur Erforschung des hethitischen Tempels: Kultanlagen im Lichte der Keilschrifttext: neue Deutungen* (Vol. 23). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi.
- Amiran, R. B. (1952). Connections between Anatolia and Palestine in the Early Bronze Age, *Israel Exploration Journal*, 2(2), 89-103.
- Ardzinba, V. G. (1986). "The Birth of the Hitittite King and the New Year", *Oikumene*, 5, 91- 101.
- Ardzinba, V. G. (2010). *Eskiçağ Anadolu Ayinleri ve Mitleri*, Ankara: Kafdav Yayınları.
- Arslan, M., Bertran, G. I. ve Bertran, J. K. (2013). Çayyolu Höyük-Ankara'da Bir Geç Kalkolitik/ İlk Tunç Yerleşmesi, *Anatolia (Anadolu) Dergisi*, 39, 139-164.
- Aslantürk, N. (2018). "Hitit Metinlerinde Geçen Hatti Tanrıçası: "Kuzzanišu/ Kuzanašu", *Tarih Okulu Dergisi (TOD) XXXVI*, 403-420.
- Artun, E. (2012). Türklerde İslamiyet Öncesi İnanç Sistemleri-Öğretiler-Dinler. *Erişim adresi: http://turkoloji.cu.edu.tr/ HALKBILIM/erman_artun_inanc_sistemleri.pdf*.
- Baltaçioğlu, H. (1996). Alacahöyük 1995 Yılı Kazıları, *XVIII. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt: I, 353-361.
- Baltacıoğlu, H. (2003). Alaca Höyük Sfenksli Kapı Aşçılar Kabartması, *Archivum Anaticum*, 59-131.
- Başak, O. (2008). Taş Çağı'ndan Tunç Çağı'na Anadolu'da Maden Sanatın Gelişimi ve Kullanımı. *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, (21), 15-33.
- Başol, S. (2014). *Hititlerde Büyü ve Büyü Malzemeleri*, (Doktora Tezi), Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Bekki, S. (2004). Nevruz-Kurban İlişkisi ve Kurbanı Bağlı Olarak Yapılan Ritler-Pratikler. *Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Dergisi*, 29, 11-18.
- Beydili, C. (2004). Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, çev. Ercan E., *Ankara: Yurt Kitap-Yayın*.
- Bilgen, N. vd, (2011). Seyitömer Höyük Projesi 2009 Yılı Kazı Sonuç Raporu, *Seyitömer Höyük Kazısı Ön Raporu, 2006-2010*, Dumlupınar Üniversitesi, TKİ, 240-372.
- Bilgen, N. vd. (2013). Seyitömer Höyük 2010 Kazısı, *XXXIII. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 23-28 Mayıs, 1, 236-256.
- Bilgen, N. (Ed.). (2015). *Seyitömer Höyük*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Bilgen, N. vd, (2015). “Erken Tunç Çağı Yerleşimi (V. Tabaka)” *Seyitömer Höyük I* (Ed. N.Bilgen) Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 119-186.
- Bilgi, Ö. (2012). *Klasik Çağ Öncesi Anadolu’da İnsan Görüntüleri*, İstanbul, Aygaz Yayınları.
- Blegen, C.W., Caskey, J. L. & Rawson, M. (Eds.). (1950). *Troy*, Princeton University Press.
- Blegen, C.W., (1963) *Troy and Trojans*, London Thamesand Hudson, In Great Britian.
- Bozgun, Ş. ve Savaş, S. Ö. (2017). CTH 676: Nerik Kenti “Arınma Ritüeli”. *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, 11(1), 75-96.
- Braidwood, R. J., Braidwood, L. S. & Haines, R. C. (1960). *Excavations in the Plain of Antioch* (Vol. 1). University of Chicago Press.
- Bryce, T. (2002). *Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum*, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları
- Ceylan, A. (2001). Erzurum ovası’nda önemli bir merkez: Cinis Höyük, *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Bilimleri Araştırma Dergisi*, 26, 29-41.
- Cesur, S. Ç. (2017). “Hitit Büyü Ritüelleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Tarih Okulu Dergisi (TOD) XXXII*, 777-813.
- Childe, G. (2010). Kendini Yaratan İnsan (İnsanın Çağlar Boyu Gelişimi). *Çeviren Filiz Ofluoğlu, İstanbul: Varlık Yayınları*.
- Coşkun, Y. (2018). Boğazköy Metinlerinde Geçen Başlıca Libasyon Kapları, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 27(3-4), 1-61.
- Çapar, Ö. (1978). Roma Tarihinde Magna Mater (Kybele) Tapınımı. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 29(1-4). 167-189.
- Çevik, Ö. ve Vuruşkan, O. (2015). Ulucak Höyük 2012 – 2013 Yılı Kazı Çalışmaları, *XXXVI.Kazı Sonuçları Toplantısı*, 02-06 Haziran, (1), 583-599
- Çıblak, Nilgün (2004), “Halk Kültüründe Nazar, Nazarlık İnancı ve Bunlara Bağlı Uygulamalar”, *Türklük Bilimi Araştırmaları (TÜBAR)* 15, s. 103-125.
- Çizikci, S. Y. (2018). *Suluca Karahöyük M.Ö. 3-2. Binyıl Kült Eserleri*, (Yüksek Lisans), Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi.

- Darga, A. M. (1985). *Hitit mimarlığı: arkeolojik ve filolojik veriler* (Vol. 1). Ankara: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- de Miroschedji, P. (2000). La céramique de Khirbet Kerak en Syro-Palestine: état de la question, *Varia Anatolica*, (11), 255-278.
- Diamant, S. & Rutter, J. (1969). "Horned Objects in Anatolia and the Near East and Possible Connexions with the Minoan "Horns of Consecration"". *Anatolian Studies*, Vol: 19, The British Institute of Archaeology at Ankara, 144-177.
- Dinçol, A. M. (1982). "Hititler, Geç Hititler", *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi I*, Ankara: Görsel Yayınları.
- Dönmez, Ş. (2013). Oluz Höyük; Kuzey, Orta Anadolu'nun Krali Pers Merkezi. Editör: Şevket Dönmez). *Sümer Atasoy'a Armağan Yazılar*. Ankara: Hel Yayıncılık, 103-106.
- Duru, R. (1979). *Keban Projesi Değirmen-tepe kazısı 1973*. Keban Projesi 1973 Çalışmaları (s. 13-24). Ankara: ODTÜ.
- Duru, R. (1993). Höyücek Kazıları 1991XIV, *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 25-29 Mayıs, (1), 47-154.
- Duru, R. (1996). *Kuruçay Höyük II, 1978- 1988 Kazılarının Sonuçları Geç Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı Yerleşmeleri*, Ankara: TTK.
- Duru, R. ve Umurtak, G. (2005). *1988-1992 Yılları Arasında Yapılan Kazıların Sonuçları*, Ankara: TTK.
- Ekmen, H. (2012). *Acemhöyük'te Asur Ticaret Kolonileri Çağı Ölü Gömme Adetleri*, (Doktora Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Emiroğlu, K. ve Aydın, S. (2003). *Antropoloji Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Erginöz, G. Ş. (2003). *Hititler Devrinde Anadolu'da Tıbbi Faaliyetler*. IV. Türk Tıp Tarihi Kongresi (İstanbul, 18-20 Eylül 1996). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. 349-369.
- Erhat, A. (2012). *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Erkanal, H. (2008). Geç Tunç Çağı'nda Liman Tepe, *Hacettepe Üniversitesi, 10. Kuruluş Yılı Etkinliği, Batı Anadolu ve Geç Tunç Çağı Kültürleri* (Ed. A. Erkanal, S. Günel, U. Deniz), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 91-100.
- Erkut, S. (1998). "Hititlerde AN.TAH.ŞUM^{SAR} Bitkisi ve Bayramı Üzerine Bir İnceleme", *III. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri* (Çorum 16-22 Eylül 1996), Ankara 189-197.
- Erkut, S. (2002). "Hititçe Giš^{eya}-ve Onun Türkçe Karşılığı Hakkında". *XIV. Uluslararası Türk Tarih Kurumu Kongresi Bildiriler*, 37-42.
- Erkut, S. (2017). "Hititçe Giš^{eya}-ve Onun Türkçe Karşılığı Hakkında", Şahin, G. M., Erbaş, F. S ve Gavaz, Ö. S. (Eds), Dr. Sedat Erkut Toplu Eserleri, Ankara: Bilgin Yay.
- Ertem, H. (1982). *Keban Projesi han İbrahim Şah Kazısı 1970-1972*. Ankara: ODTÜ.

- Ertem, H. (1988). *Korucutepe I. 1973-1975 Kazı Yıllarında Ele Geçen Erken Hitit-İmparatorluk Çağı Arası Buluntuları*. Ankara: TTK.
- Ertem, H. (2003). Hattiler ve Hititler Dönemi'nden Eski Türklere, Osmanlılara ve Günümüz Anadolu'suna Kadar Uzanan Bazı Benzer Unsurlar-I. *Archivum Anatolicum (Anadolu Arşivleri)*, 6(2), 39-72.
- Esin, U. (1972). *Tepecik Kazısı 1970, Keban Projesi 1970 Çalışmaları*, 39-147. Ankara: ODTÜ.
- Daddi, F. P. (1982). *Mestieri, Professioni E Dignita' Anatolia İttita*, Roma: Instituto Per Gli Studi Micenei Ed Egeo-Anatolici, Roma, 581-586.
- Friedell, E. (1999). *Antik Yunan'ın Kültür Tarihi*, çev. N. Aça, İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Friedrich, J. (1952). *Hethitisches Wörterbuch*, Heidelberg, 295.
- Garstang, J. (1953). *Prehistoric Mersin, Yümük Tepe in Southern Turkey: The Neilson Expedition in Cilicia*. Clarendon Press.
- Van Gessel, B. (1997). *Onomasticon of the Hittite Pantheon (1-2 vols): Part One & Part Two*. Brill.
- Gonnet, H. (1992). "Lesespaces hittites dusacrifice, leuramén agement et leurutilisation", *Fs S. Alp*, Ankara, s. 207.
- Gülen, N. K. (2019). *Tabletlerin Kralı Murşili*, İstanbul: Kaynak Yay.
- Güterbock, H. G. (1960). "An Outline of the Hittite AN.TAH.ŞUM Festival", *Journal of Near Eastern Studies* 19, Chicago, 80-89.
- Güterbock, H. G. (1969). An Initiation Rite for a Hittite Prince. *Perspective on Hittite civilization: Selected Writings of Hans Gustav Güterbock-The Oriental Institute of the University of Chicago: Assyriological Studies*. 26/1997, 99-103.
- Güvenç, B. (1979). *İnsan ve Kültür*, İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Haas, V. (1994). *Geschichte der hethitischen Religion*, Leiden. New York. Köln, s. 640 vd.
- Haase, R. (Ed.). (1984). *Texte zum hethitischen Recht: eine Auswahl*. Reichert.
- Halse, A. O. (1968). *The Use of Color Interiors*. Mc Graw Hill.
- Halse, A. O. (1978). *The Use of Color Interiors*. 2. Baskı, Mc Graw Hill.
- Hauptmann, H. (1976). Noşun Tepe Kazıları 1972, *Keban Projesi 1972 Çalışmaları* (s. 41-59). Ankara: ODTÜ.
- Hood, S. (1951). Excavations at Tabara el Akrad, 1948-49. *Anatolian Studies*. Vol: 1. The British Institute of Archaeology at Ankara, 113-147.
- Hooke, S. H. (2002). *Ortadoğu mitolojisi: Mezopotamya, Mısır, Filistin, Hitit, Musevi, Hıristiyan mitosları*. 4. Baskı, çev. Şenel, A., Ankara: İmge Yay.
- Hodder, İ. (2006). *Çatalhöyük Leoparın Öyküsü*, çev. D. Şendil, Yapı Kredi Yay. İstanbul.
- Hodder, İ. (Ed.). (2010). *Religion in the emergence of civilization: Çatalhöyük as a case study*. Cambridge University Press.

- İnan, A. (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, 3. b. Ankara: TTK Yay.
- Işıklı, M. (2005). *Doğu Anadolu Erken Transkafkasya Kültürünün Karaz, Pulur ve Güzelova Malzemesi Işığında Tekrar Değerlendirilmesi*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Kabağaç, S. ve Alovera E. (1995). *Latince/Türkçe Sözlük*, İstanbul.
- Kalafat, Y. (1997). “Türklerin Dini Tarihi Türk Halk İnançlarında (Ters Motifi)”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi* 123, 15–19.
- Karauğuz, G. (2001). *Hitit Mitolojisi*, İstanbul: Çizgi Yay.
- Karataş, İ. E. (2014). Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Marifetname'sinde Anasırı-I Erbaa (Dört Unsur) Görüşü. *Sosyal Ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, (33), 104-122.
- Karataş, M. (2007). *Hitit Bayram Törenlerinde Yer Alan Bazı Görevliler*. (Yüksek Lisans), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kemal, Y. (1996). *Baldaki Tuz*, İstanbul: Can Yay.
- Koşay, H. Z. ve Vary, H. (1964). *Pulur Kazısı*. Ankara: TTK.
- Koşay, H. Z. ve Vary, H. (1967). *Güzelova Kazısı*. Ankara: TTK.
- Koşay, H. Z. (1984). *Erzurum ve çevresinin dip tarihi: prehistor ve protohistuarı* (Vol. 80). Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Koşay, H. Z. (1976). “Keban'ın Pulur (Sakyol) Höyük Kazısında Bulunan Kutsal Ocaklar”. *VIII. Türk Tarih Kongresi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Koşay, H. Z. (1976a). “*Keban Projesi Pulur Kazısı 1968-1970*”. Ankara: ODTÜ.
- Kulakoğlu, F. (2011). Kültepe Kaniş Karumu: Anadolu'nun En Eski Uluslararası Ticaret Merkezi. Kulakoğlu, F., ve Kangal, S., (ed.) *Anadolu'nun Önsözü Kültepe-Kaniş Karumu* (s. 40-51), İstanbul: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Kumartaşlıoğlu, S. (2012). *Türk Kültüründe Ateş Ve Ocak Kültü*, (Doktora Tezi), Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kumartaşlıoğlu, S. (2016). *Türk Kültüründe Ateş ve Ocak Kültü*, İstanbul: Kömen Yay.
- Kuhrt, A. (2017). Eski Çağ'da Yakınoğu. *Cilt I, Çev. D. Şendil*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yay.
- Kushnareva, K. K. (1997). The southern Caucasus in prehistory: stages of cultural and socio economic development from the eighth to the second millennium BC (Vol. 99). U Penn Museum of Archaeology.
- Lamb, W. (1937). I.-Excavations at Kusura near Afyon Karahisar. *Archaeologia*. 86, 1-64.
- Lloyd, S. ve Mellaart, J. (1969). *Beycesultan Vol.1, The Chalcolithic and Early Bronze Age Levels*, The British Institute of Archaeology at Ankara, London.
- Maslow, A. (2000). *İnsan Olmanın Psikolojisi*, İstanbul: Kuraldışı Yay.
- Mazlum, Ö. (2011). “Rengin Kültürel Çağrışımları”. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (31), 125-137.

- Melchert, H. C. (2016). Marginalia to the Myth of Telipinu. In *Audias fabulas veteres. Anatolian Studies in Honor of Jana Součková-Siegelová* (pp. 210-220). BRILL.
- Mellaart, J. (1970). "The Second Millennium Chronology of Beycesultan" *Anatolian Studies*, Vol.20, The British Institute of Archaeology at Ankara, 55-67.
- Mellaart, J. (2003). *Çatalhöyük, Anadolu'da Bir Neolitik Kent*, Çev. G. B. Yazıcıoğlu, İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- Mithen, D. (1999). *Akim Tarih Öncesi*, Çev. İ. Kutluk, Dost. Yay. Ankara.
- Naumann, R. (1975). *Eski Anadolu Mimarlığı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Naumov, G. (2007). Housing the dead: Burials inside houses and vessels in the Neolithic Balkans. *Cult in context: Reconsidering ritual in archaeology*, s. 257-268.
- Neve, P. (1973). Die Kultraume in den hethitischen Tempeln Hattusas, in: Erich Neu - Christel Rüster (Haz.), *Festschrift Heinrich Otten: 27. December 1973*, Wiesbaden, 253-272.
- Neve, P. (1987). "Boğazköy-Hattuş 1986 Kazıları", *IX. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 6-10 Nisan 1987, Ankara, Cilt I, s. 249-269.
- Otten, H. (1958). Hethitische Totenrituale: Veröffentlichung/Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin NR. 37, Institut für Orientforschung.
- Otten, H. (1961). "Eine Beschwörung der Unterirdischen aus Bogazköy" , *Zeitschrift für Assyriologie und vor der asiatische Archäologie* 54, 114-57.
- Otten H. (1971). *Ein hethitisches Festritual (KBo XIX 128)*, *StBoT*, 13, Wiesbaden.
- Ökse, A. T. (1993). Die Verbreitung der Frühtranskaukasischen Kultur in der Sivas-Region. *Istanbul Mitteilungen*. 43. 133-146.
- Örnek, S.V. (1971). *Etnoloji Sözlüğü*, Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları, Ankara.
- Özcan, M. (1993). "Yozgat Mercimektepe Höyüğü 1991 yılı Kurtarma Kazısı". *Müze Kurtarma Kazıları Semineri*. 3. Ankara.
- Özdoğan, M. vd. (1999). "Kırklareli Höyüğü 1997 Yılı Kazısı", *XX. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 25-29 Mayıs, Cilt:1, 139-164.
- Özdoğan, M. (2007a). "Marmara Bölgesi Neolitik Çağ Kültürleri" *Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Yayılımı, Türkiye'de Neolitik Dönem Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*, (Ed. M. Özdoğan – N. Başgelen), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 401-426.
- Özdoğan, M. (2007b). "Marmara Bölgesi Neolitik Çağ Kültürleri", Türkiye'de Neolitik Dönem, Cilt 2- Levha (Ed. M. Özdoğan, N. Başgelen) İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 405-430.
- Özdoğan, E. vd. (2008). "2006 Yılı Kırklareli Höyüğü Çalışmaları", *XXIX. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 28 Mayıs - 1 Haziran, Cilt: 1, Ankara, 29-58.
- Özgen, Z. N. (2007). *Adana (Merkez) Halk Hekimliği Araştırması*, (Yüksek Lisans), Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özgüç, N. (1968). "Acmhöyük Kazıları", *Anadolu*, X, 1-28.

- Özgüç, T. (1959). *Kültepe-Kaniş: Asur ticaret kolonilerinin merkezinde yapılan yeni araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Özgüç, T. (1986). *Kültepe-Kaniş II: Eski yakindoğu'nun ticaret merkezinde yeni araştırmalar; Newresearches at the trading center of the Ancient Near East*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi
- Özgüç, T. (2005). *Kültepe. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları*.
- Öztan, A. (1995). "1991 Yılı Acemhöyük Kazıları", *XVI. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 29 Mayıs - 2 Haziran, Cilt: 1, Ankara, 189-192.
- Öztan, A. (1995). "1994 Yılı Acemhöyük Kazıları", *XVII. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 30 Mayıs - 3 Haziran, Cilt: 1, Ankara, 209-213.
- Popko, M. (1978). *Kultobjekte in der hethitischen Religion:(nach keilschriftlichen Quellen)* (Vol. 161). Wydawn. Uniwersytetu Warszawskiego.
- Popko, M. (1994). *Zippalanda: Ein Kultzentrum im hethitischen Kleinasien*, Heidelberg
- Renfrew C. ve Bahn, P. (1997). *Archaeology of Theories, Methodsand Practice*, R. R. Donnelleyand Sons Comp, USA.
- Reyhan, E. (2002). *Hitit Kaynaklarında Kizzuyatnalı Kadın Maştigga'ya ait Ritüel Metinler*, (Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Reyhan, E. (2003). Hitit Büyü Ritüellerinin Uygulama Şekilleri Üzerine Bir İnceleme. *Archivum Anatolicum*, 6(2), 111-142.
- Reyhan, E. (2008). Eski Anadolu kültüründe büyü ve büyücülük. *Gazi Akademik Bakış*, (03), 227-242.
- Reyhan, E. (2016). Hitit Kültür Dünyasında Bayram Ritüelleri. *Turkish Studies*, 11 (16), 89-114.
- Rüster, C. ve Neu, E. (1989). *Hethitisches Zeichenlexikon: Inventar und Interpretation der Keilschriftzeichen aus den Boğazköy-Texten* (Vol. 2). Otto Harrassowitz Verlag.
- Sagona, A. G. (1984). *The Caucasian region in theearly bronze age: a digital version* (Vol. i-iii). University of Melbourne.
- Sagona, A. G., Erkmen, M., Sagona, C.ve Thoma, I. (1996). "Excavations at Sos Höyük, 1995: Second Preliminary Report". *Anatolia*, 46, 27-52.
- Saltuk, S. (1997). *Arkeoloji Sözlüğü*, İnkılap Yayınları, İstanbul.
- Şahoğlu, V. (2008) Liman Tepe and Bakla Tepe: New Evidencefor The Relation between the İzmir Region, The Cyclades and the Greek Mainlandduring the Late Fourthand Third Millennia BC." *Ankara University Research For Maritime Archaeology, Vol. 1*, Anküsam, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Savaş, S. Ö. (Ed.). (2006). *Çiviyazılı belgeler ışığında Anadolu'da (İ. Ö. 2. binyılda) madencilik ve maden kullanımı*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Seeher, J. (2000). "Boğazköy- Hattuşa 1998 Yılı Kazı Çalışmaları", *XXI. Kazı Sonuçları Toplantısı*: 24-28 Mayıs 1999 Ankara, Cilt 1, Ankara, 300.

- Sevinç-Erbaşı, F. (2007a). "Hitit Krallarının/Kraliçelerinin Cenaze Törenleri ve Eski Yakınoğu'da Kremasyon (Ölüyü Yakarak Defnetme) Geleneği", 38. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları (ICANAS)*, Ankara.
- Sevinç-Erbaşı, F. (2007b). Hititlerde ölülere ve yeraltı tanrılarına sunulan kurbanlar. (Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sevinç-Erbaşı, F. (2010) "Bir Erginleme Töreni Olarak Haşşumaş Bayramı", Aygöl, S. (Ed). Acts of the VIIth International Congress of Hittitology, vol. II. Çorum 25-31 August 2008. Ankara, 693-702.
- Sevinç-Erbaşı, F. (2013). *Hititlerde öteki kurban ve büyü: cenaze/diğer ritüeller*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Sevinç-Erbaşı, F. (2014). "Hitit Dönemi'nde Bir Kült Objesi Olarak 'Sunak'", *Proceeding of the Eighth International Congress of Hittitology*, 775-792,
- Soysal, Y. (1999). "Hitit din ve sosyal hayatında ^{LU/MUNUS} U. HUB" sağır". *Akten des IV. Internationalen Kongresses für Hethitologie, Wurzburg*, 4 (8), 652-669.
- Soysal, O. (2003). *Hattischer Wortschatz in hethitischer Textüberlieferung*. Brill.
- Soysal, O. (2018). Zu den rezenten studien im hattischen: eine zwischenbilanz. *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, 12 (2), 157-178.
- Süel, A. (1985). *Hitit Kaynaklarında Tapınak Görevlileri ile İlgili Bir Direktif Metni*, Ankara: AÜDTCF.
- Süel, M. (2010). "Ortaköy-Sapinuva Ağılönü Kutsal Alanı ve Kurban Çukurları" *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, 134, 31-52.
- Sipahi, T. (2014). "Son Yıllardaki Çalışmaların ve Buluntuların Işığında Eski Hitit Kabartmalı Vazoları Üzerine Değerlendirmeler", *Anadolu/Anatolia* 40, s. 21-43.
- Takaoğlu, T. (2000). "Hearth Structures in the Religious Pattern of Early Bronze Age Northeast Anatolia". *Anatolian Studies*, Vol: 50, The British Institute of Archaeology at Ankara, 11-16.
- Taracha, P. (2009). *Religions of second millennium Anatolia* (Vol. 27). Otto Harrassowitz Verlag.
- Taş, İ. (2011a). "Hititçe Çivi Yazılı Belgelere Göre Ocak Kültü ve Ocağın Kutsallığı Üzerine Bazı Gözlemler", *Kubaba Arkeoloji-Sanat-Tarih Dergisi*, 17, 2011, 7-18.
- Taş, İ. (2011b). "A Phenomenon in Hittite Religion: Reaching Godby Burning Fire in theHearth", *The Traditional Mediterranean: Essaysfromthe Ancient to the Early Modern Era*, 11-20.
- Taş, İ. (2017). Hititli Kadın şifacılar-şifalandırma Çalışmaları ve Bunların Birleştirici Coğrafya ve Jeokültürel Bellek Esasında Anadolu Kültüründeki Yansımaları. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, (15), 48-60.
- Tischler, J. (2001). *Hethitisches Handwörterbuch*, Mit dem Wortschatz der Nachbarsprachen, Innsbruck, Institutfür Sprachenund Literaturen der Universität Innsbruck.
- Tobler, A. J. (1950). *Excavations at Tepe Gawra: Levels IX-XX*. University of Pennsylvania Press.

- Türkan, H. K. ve Atahan, O. (2018). Hatay Yöresi Halk Hekimliğinde Ocaklık Geleneği: Samandağ Örneği. *Diyalektolog*, (18), 169-182.
- Uhri, A. (2000). “Batı Anadolu Erken Tunç Çağı’nda Mutfak Kültürü Açısından Ocak ve Fırınlara”, (Yüksek Lisans), İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ünal, A. (1999). Etiler ve Hititler, Etibank Yay: İstanbul.
- Ünal, A. (2002). Hititler Devrinde Anadolu-I, Arkeoloji ve Sanat Yay.: İstanbul.
- Ünal, A. (2003). Hititler Devrinde Anadolu-II, Arkeoloji ve Sanat Yay.: İstanbul.
- Ünal, A. (2005). Hititler Devrinde Anadolu-III, Arkeoloji ve Sanat Yay.: İstanbul.
- Ünal, A. (2007). *Multilinguales Handwörterbuch des Hethitischen/ A Concise Multilingual Hittite Dictionary /Hititçe Çok Dilli El Sözlüğü*, Hamburg.
- Ünal, A. (2019). *Hitit Başkenti Hattuşa’da Otuz Bin Koyunlu, On Bin Boğalı ve Bol İçkili Büyük Şölen Eski Anadolu’nun 3500 Yıllık Yemek ve İçkileri, Arazi Mülkiyeti, Tarım, Hayvancılık, Avcılık ve Arıcılıkla Birlikte*, Ankara: Bilgin Yay.
- Ünal, A. ve Girginer, S. (2007). Kilikya-Çukurova İlk Çağlardan Osmanlılar Dönemine Kadar Kilikya’da Tarihi Coğrafya. *Tarih ve Arkeoloji*: İstanbul: *Homer Kitabevi*.
- Ünan, N. (2014). “Seyitömer Höyük Erken Tunç Çağı III Ocakları” *Tüba-Ar 17*, Ankara, 73-82.
- Ünlüsoy, S. (2006). “Vom Reihenhau zum Megaron-Troia I bis Troia III”, *Troia Archaologie Siedlungshügnels und Seiner Landschaft* (Yay. Haz. ManfredKorfmann), Mainz am Rhein Verlag Philippvon Zabern, 133-144.
- von der Osten, H. H. (1937). TheAlishar Hüyük Seasons of 1930-32, OIP XXIX-II. Chicago.
- van Loon, M. N. (1971). “Korucutepe Kazısı, 1969” Keban Projesi 1969 Çalışmaları (s. 47-56). Ankara: ODTÜ.
- Wells, C. (1972) Sosyal Antropoloji Açısından insan ve Dünyası, çev. E. Onur, Remzi Ktbv. İstanbul.
- Yakar, J. (2014). *Eski Anadolu Toplumunun Arkeolojideki Yansımaları Neolitik ve Kalkolitik Çağ Topluluklarının Sosyo-Ekonomik Yapıları, İnanç sistemleri ve Teknolojileri*, Cilt I, çev. G. Abdal, Homer Kitabevi, İstanbul.
- Yalçinkaya I. (1987). “1986 Yılı Karain Kazısı”, *IX. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 6-10 Nisan, Cilt:1, Ankara,15-38.
- Yalçinkaya I. (1988). “1987 Yılı Karain Kazısı”, *X. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 23-27 Mayıs, Cilt:1, Ankara, 15-37.
- Yaylalı, S. (2007). “Doğu Anadolu Erken Tunç Çağ Kültürü”. B. Can ve M. Işıklı (ed.). *Doğudan Yükselen Işık Arkeoloji Yazıları*. (s. 165-187). İstanbul.
- Yıldırım, M. (2014). Antik dönemlerde Adana’da dini inanç. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)*, 14(1), 35-48.
- Yıldırım, T. (2001). “Hüseyinde Kabartmalı Vazosunda Betimlenen Dans Eden Bir Hititli”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi 41, I, Ankara, 1-7.

Yıldırım, T. (2013). Hüseyinde. *Hititler Bir Anadolu İmparatorluğu*, (Ed: MeltemDoğan-Alparslan, Metin Alparslan), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 228-237.

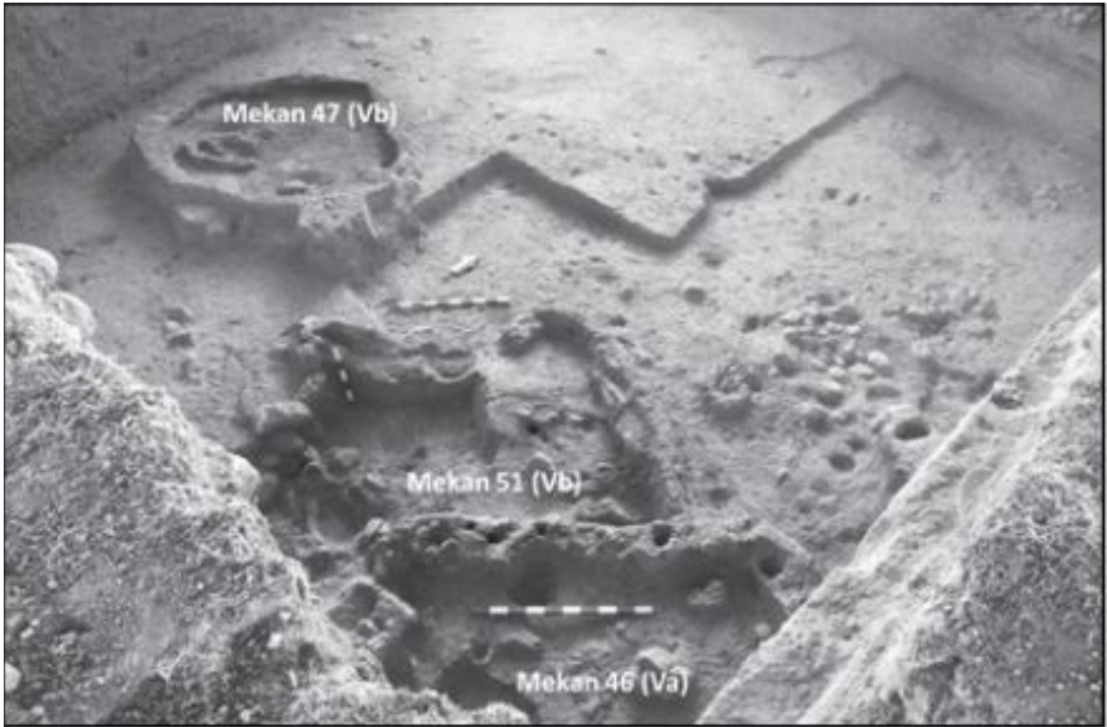

EKLER

EK-1

Resim E1.1: Çatalhöyük Boğa başları ile süslenmiş ocak (Hodder, 2010, s.50).

Resim E1.2: Ulucak Höyük V. 47 No'lu Yuvarlak Mekânı'ndan gelen ocak (Çevik, Vuruşkan, 2015, Res.11.).

Resim E2.1: Aşağı Pınar Höyük VI. tabaka Ocaklar (Özdoğan, 2007a, s. 131.).

Resim E2.2: Aşağı Pınar VI. Tabaka Kült Kapları, (Özdoğan, 2007b, s. 427.).

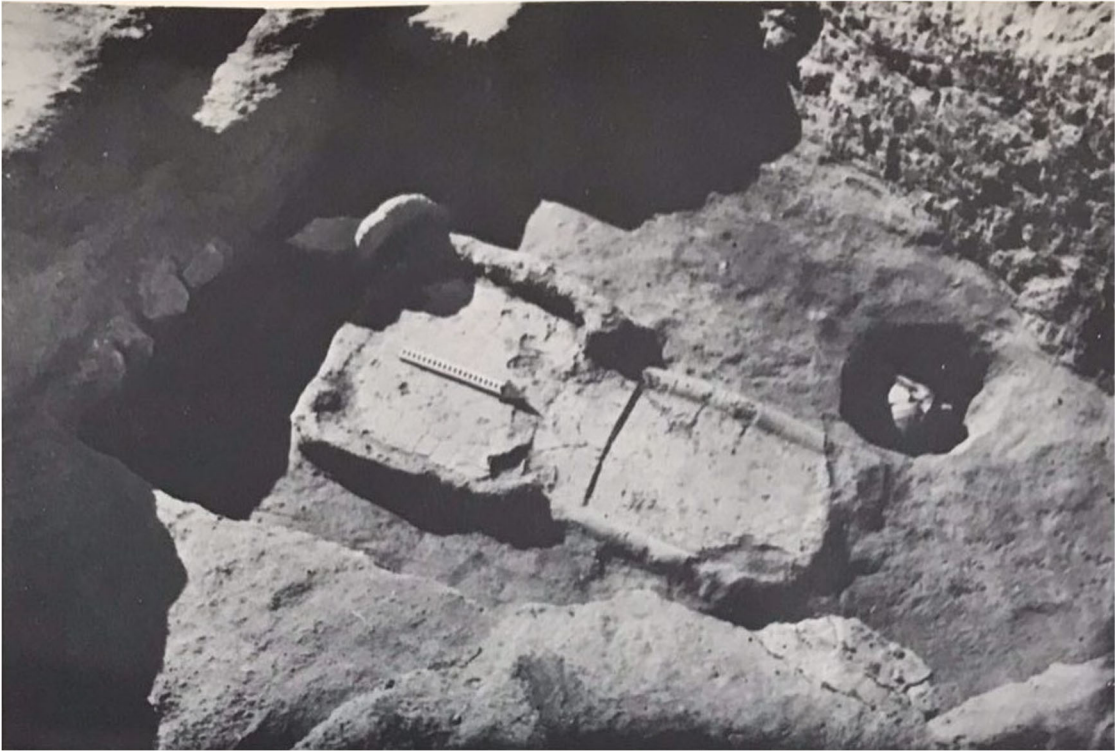
Resim E3.1 : Höyücek TD 5 Nolu yapısında bulunan ocak başı andiron parças (Duru, Umurtak, 2005, Lev. 26).

Resim E3.2 : Kuruçay Höyük, VIA tabakasına ait Tapınağın güneybatı köşesindeki bulunan ocak. (Duru, 1996, Lev.15).

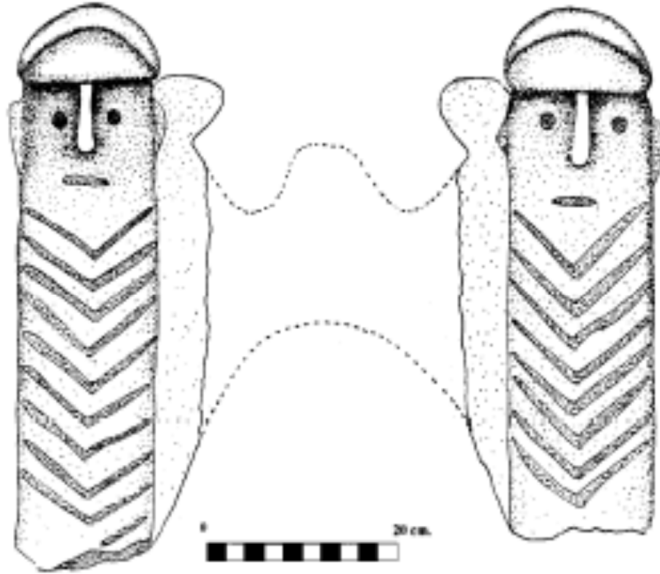
Resim E4.1 : Hacilar IIA, Yanmış Tapınak yapısı doğusunda duvara bitişik yer alan ocak ve fırın yapısı yer alır. (Mellaart, 1970, s. 35).

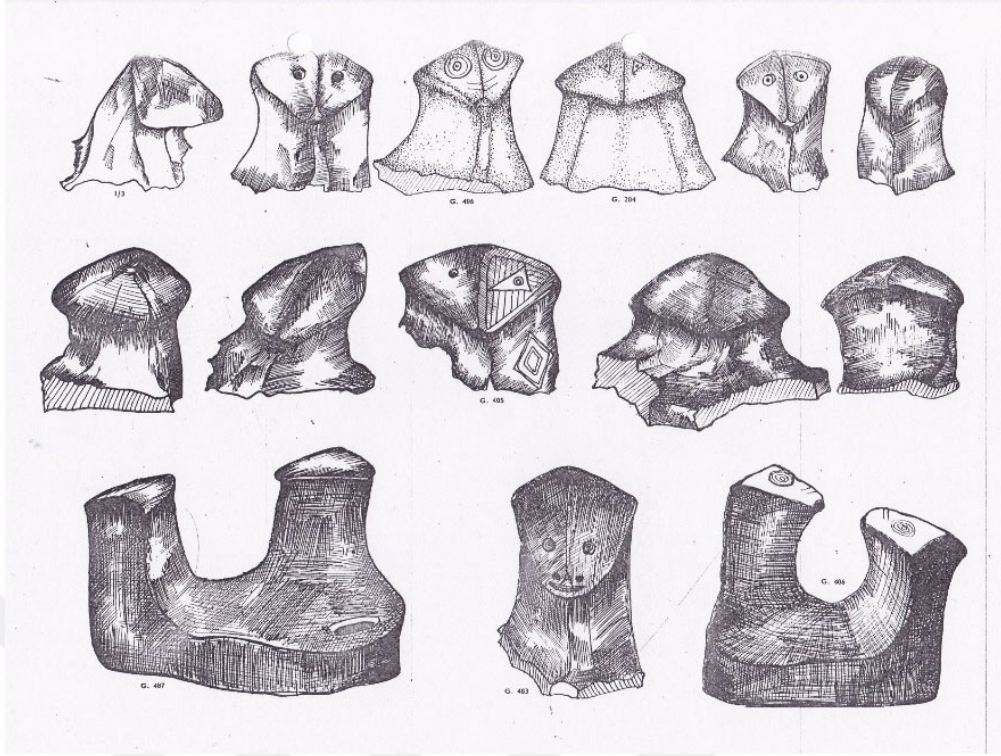
Resim E4.2 : Hacilar IIA, Yerleşmenin doğusunda yer alan ocak ve fırın. (Mellaart, 1970, s.33).

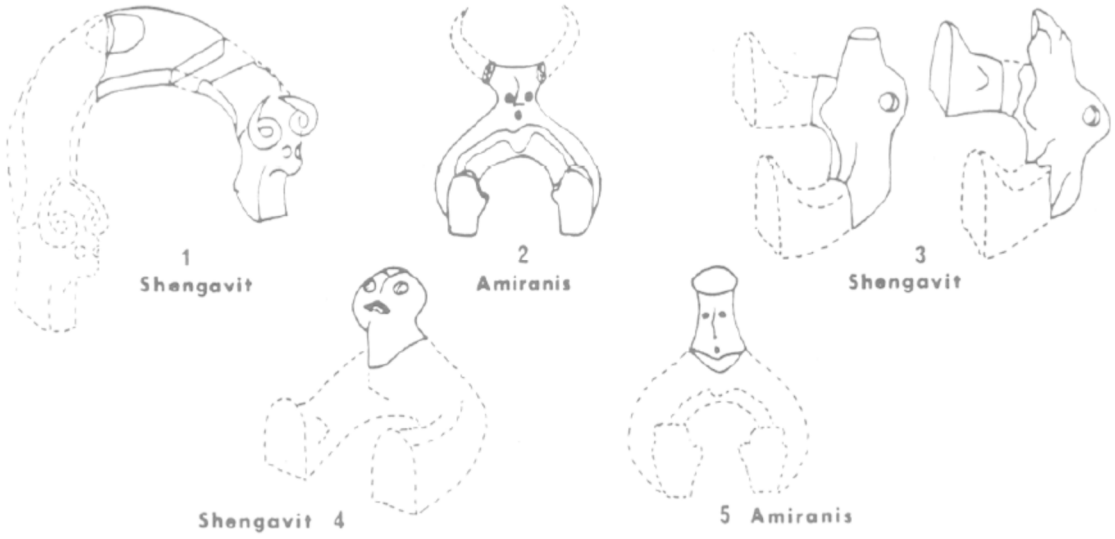
Resim E5.1 : Aşağı Pınar, II.tabakaya ait mekânın orta kesiminde yer alan ocak.
(Özdoğan, Parzinger, Karul, 1999, Res.4).

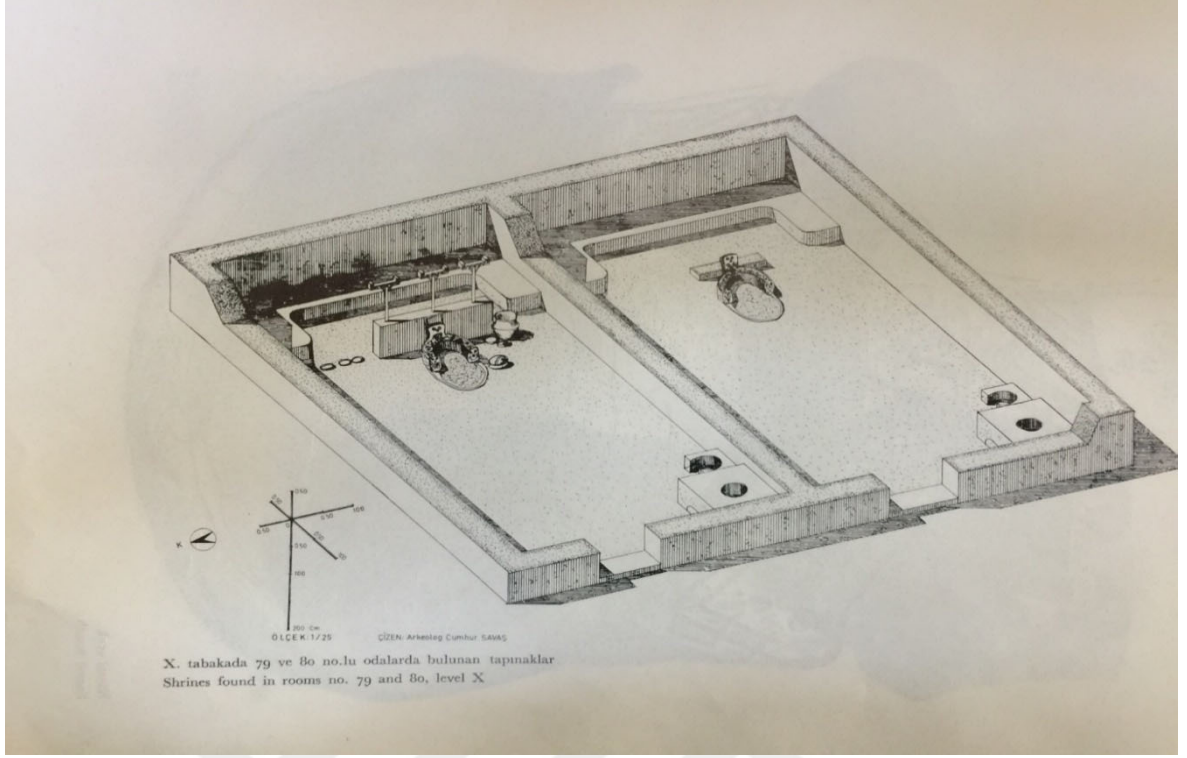
Resim E5.2 : Cinis Höyük, antropomorfik ocak. (Ceylan, 2001, Çiz.6).

Resim E6.1 : Güzelova Höyüğü antropomorfik ocaklar (Koşay, Vary, 1967, Lev. XIII-XIV).

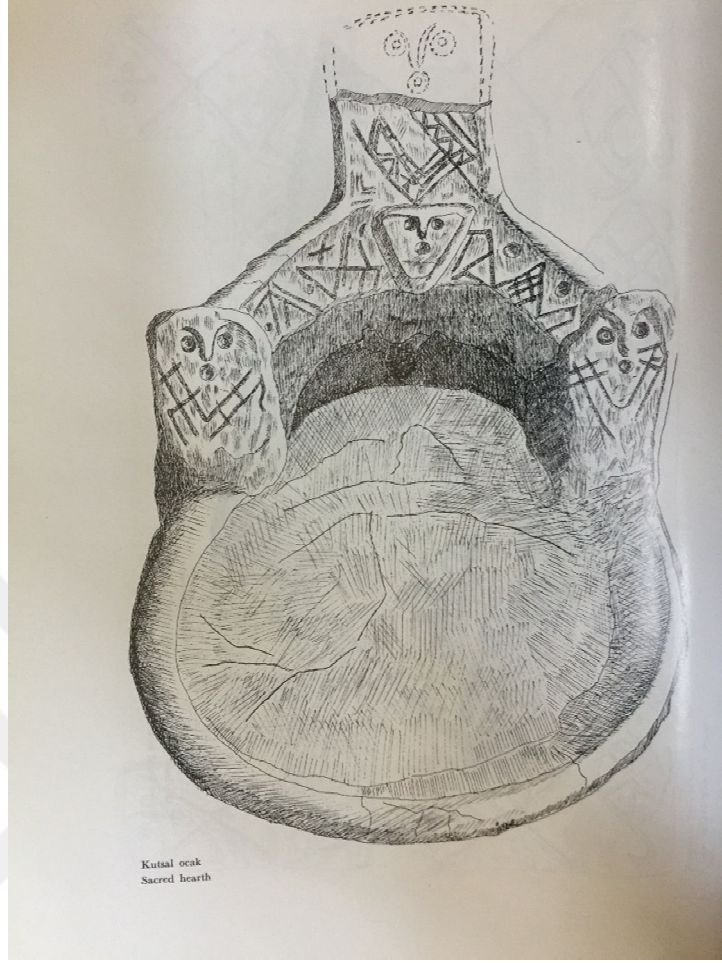
Resim E6.2 : Transkafkasya'da bulunana Karaz Kültürüne ait antropomorfik ve zoomorfik ocaklar (Miroshedji, 2000, s. 276).

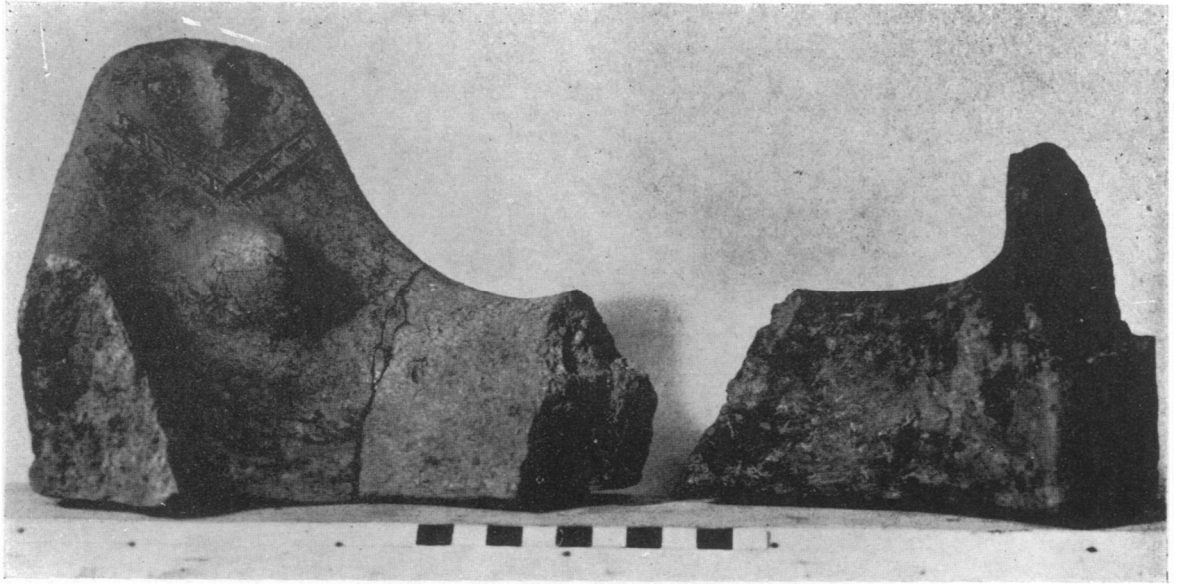
Resim E7.1 : Pulur Sakyol X. Tabakaya ait 79 ve 80 no'lu odalarda bulunan antropomorfik ocaklar (Koşay, 1976, s.37).

Resim E7.2 : Pulur Sakyol Kazı heyetinin antropomorfik ocağı buluş anları (Koşay, 1976, s.21).

Resim E8.1 : Pulur-Sakyol kutsal ocak (Koşay, 1976, s.38).

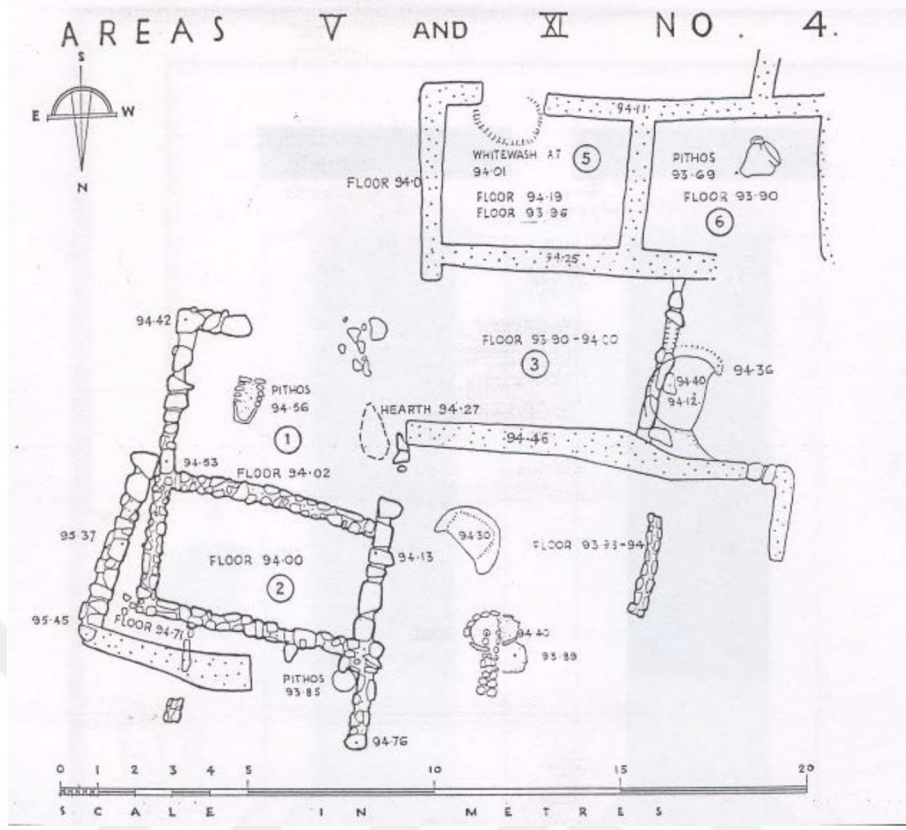
Resim E8.2 : Tabara el-Akrad kazılarında çıkan antropomorfik ocak. (Hood, 1951, Plt. XI).

Resim E9.1 : Bakla Tepe, Erken Tunç Çağı I dönemi tarihlenen mekân içerisindeki ocak. (Erkanal, Özkan, 1995, Res.1).

Resim E9.2 : Troya, Megaron A'da yer alan sahip ocak (Sazcı, 2002, s. 386).

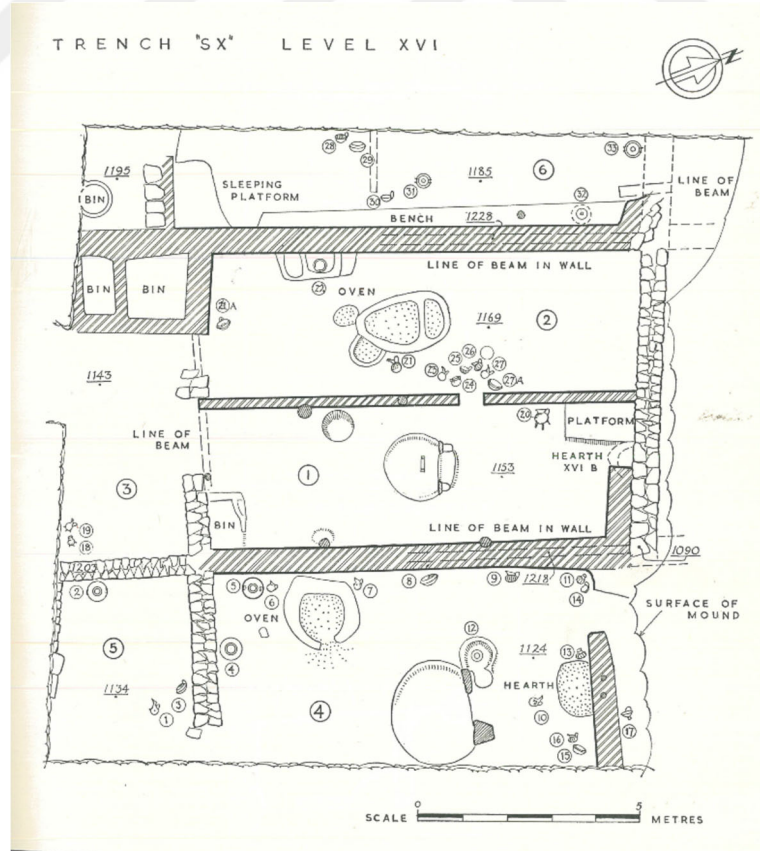
Resim E10.1 : Kusura, B evresi, Alan 5 ve 6 (Lamb, 1937, s.227).

Resim E10.2 : Seyitömer Höyük, boynuz biçimli ocak ve çevresindeki buluntuları (Bilgen vd., 2015, Fig.167).

Resim E11.1 : Seyitömer Höyük, Saray Yapısında yer alan boynuzlu ocak (Bilgen vd., 2015, Fig.155).

Resim E11.2 : Beycesultan, XVI.tabakaya ait tapınak planı ve odalar içerisindeki ocak yapıları (Lloyd,Mellaart, 1962, s.37).

Resim E12.1 : Beycesultan, XVI.tabakaya ait ikiz tapınakta yer alan ocak.
(Lloyd, Mellaart, 1962, Lev. 7).

Resim E12.2 : Alishar Höyük’de ele geçen antropomorfik ocak parçası
(von der Osten, 1937, s.270, Fig.278).

Resim E13.1 : Yozgat il sınırları içinde bulunan Mercimektepe Höyük ‘ten antropomorfik ocak (Taş, özel arşivi).

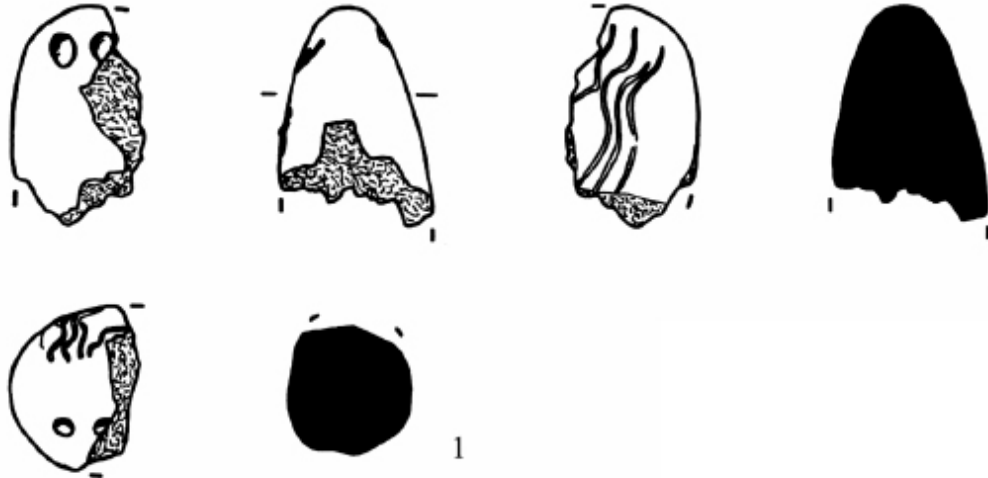

Resim E13.2 : İkiztepe Erken Tunç Çağ II’ye tarihlendirilen antropomorfik ocak

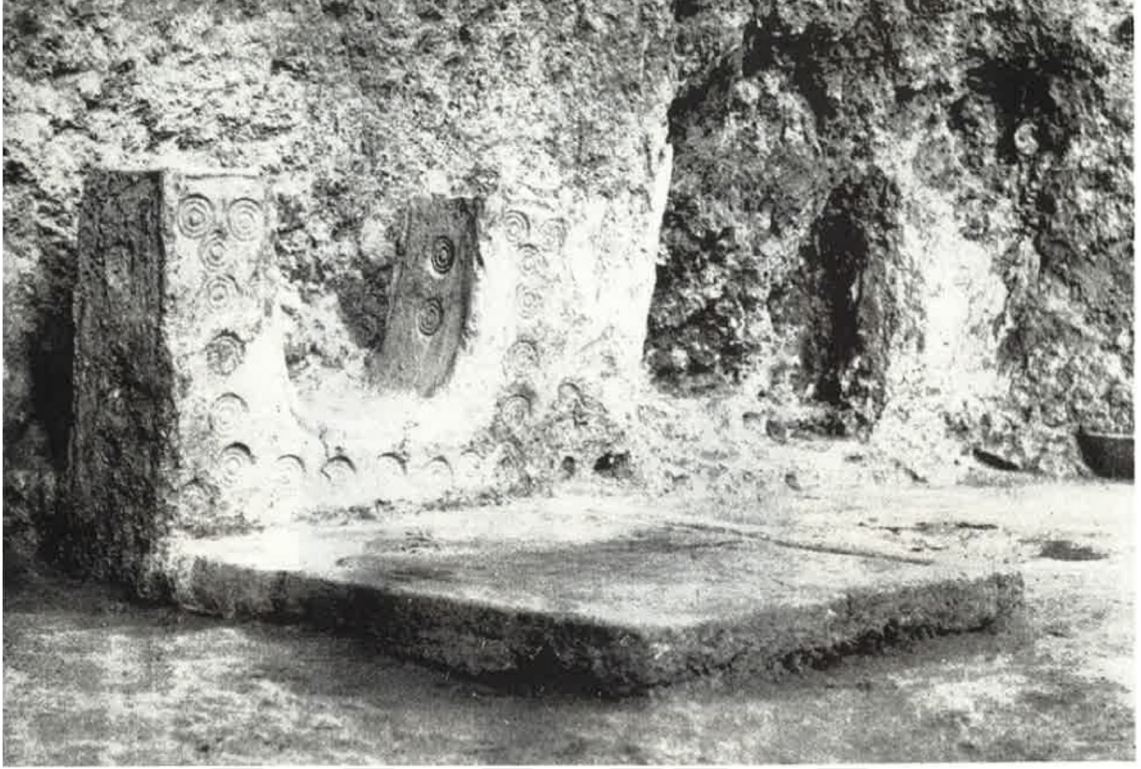
(Bilgi, 2012, s.160-161).

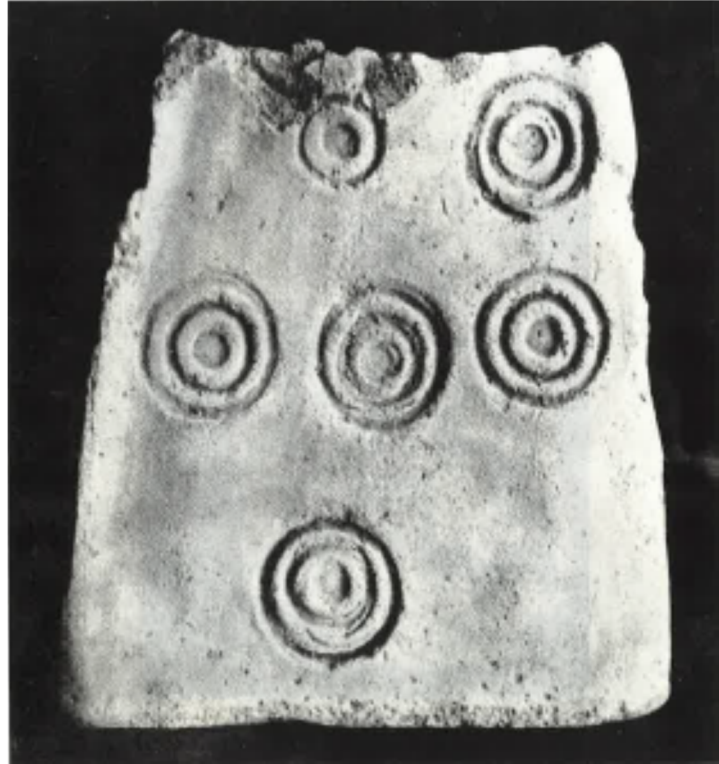
Resim E14.1 : Suluca Karahöyük Erken Tunç Çağ II'ye tarihlendirilen antropomorfik ve zoomorfik portatif ocaklar (Çizikci, 2018, Res. 9-11).

Resim E14.2 : Çayyolu Höyük Erken Tunç Çağ III dönemine tarihlenen antropomorfik ocak (Arslan, Bertram, vd. 2013, 150, Res.12/1).

Resim E15.1 : Konya Karahöyük'te çıkmış, üzerinde çok sayıda mühür basılmış ocak/altar
(Alp, 1994, s. 247).

Resim E15.2 : Konya Karahöyük'te çıkmış, üzerinde çok sayıda mühür basılmış ocak/altar detayı
(Alp, 1994, s. 247).

Resim E16.1 : Hüseyindede vazosu, siyah giyimli figür elindeki ocak (Çorum Arkeoloji ve Etnografya Müzesi).

EK-2

Tarihi Metinler		
KBo III 27 19,21	CTH 5	<i>I. Hattušili</i> fermanı
KUB XXXI 100 IV 9', 10'	CTH 257	<i>I Arnuwanda'nın</i> ^{LÜ} <i>Hazanu</i> (İlin yetkili idari amiri)'ya gönderdiği enstürüksiyonlar
Kurban Metinleri		
KUB XLV 47 I 46	CTH 494	Ay tanrıçası <i>Ningal</i> için ritüel
KBo XVII 15 Vs. 16	CTH 767	Luwili Adamlarla ilgili yeminler
KUB XXXIV 66 III 56,61	CTH 450	Cenaze ritüelleri: “ <i>Hattuša</i> 'da büyük bir felaket olduğu zaman yapılan ritüeller”
KUB XXXIX 7 III 56,61		
KBo XXXIV 57 III 56,61		
KBo XXXVIII 173 III 56,61		
KBo XXXIX 148 III 56,61		
KBo XL 22 III 56,61		
KBo 11.32	CTH 641	<i>Işhara</i> kültü
KBo 29.72 + KBo 14.96 Rs. III 11 '-17'	CTH 692	<i>witašš(ij)aš</i> Bayram metninin fragmanları
KUB 7. 10	CTH 448	Yeryüzünün Güneş tanrıçası için ritüel
KUB X 11 VI 1'-3'	CTH 660	Kral heykellerine yapılan kurbanlar.
KBo 39.88 Vs. III 6'	CTH 660	Kral heykellerine yapılan kurbanlar.
KBo 35.85 r.Kol 7'	CTH 701	<i>Hepat</i> 'ın tahtı önünde yapılan Libasyon
KBo XXIII 42 Vs. I 8		
KBo XXIV 57 Vs. I 8		

Bayram Metinleri		
KUB XX 11 VI 2 ¹	CTH 660	Kral heykellerine yapılan kurbanlar.
KBo 4.9	CTH 612	<i>AN.TAḪ.ŠUM^{SAR}</i> bayramının 16. Günü: yer altı Tanrıçası <i>Ziparwa</i> 'nın tapınağı
KUB X 23 III 13 ¹ , IV. 15 ¹		
KUB 30.23 29 ¹	CTH 450	Cenaze ritüelleri: “ <i>Ḫattuša</i> 'da büyük bir felaket olduğu zaman yapılan ritüeller”
KUB 39.13 29 ¹		
KUB 59.19 Vs. II 4-6	CTH 744	Hattice kelimeler içeren bayram ritüel fragmanları
KUB 51.1 Vs. II 6-8	CTH 638	<i>Telipinu</i> için festivaller
KUB XXX 40 II 6	CTH 628	(<i>H</i>) <i>išuwa</i> Bayramı
KUB XXVII 69 Rs. V 13	CTH 591	Ay Bayramı
KBo IX 136 Rs. 3 ¹		
KBo 45.4 8, 9 ¹		
KUB 57.99 Rs. IV 8 ¹ , 10 ¹	CTH 618	<i>AN.TAḪ.SUM^{SAR}</i> 33. ve 34. gün <i>Piškurunuwa</i> dağı
KBo XIX 128 I 27, 28, 30	CTH 625	<i>AN.TAḪ.SUM^{SAR}</i> Bayramı
KBo IV 13 III 23 ¹		
KBo IV 13 V 7		
KUB X 23 IV 5 ¹		
KUB XI 34 I 4	CTH 626	<i>Nuntarriiašḫaš</i> Hız Bayramı
KUB 25.19 Rs. VI 6, 14 ¹		
KUN 20.50 Rs. VI 6, 14 ¹		
IBoT 4.80 Rs. VI 6, 14 ¹		
KBo XXV 35 Rs. III 5 ¹	CTH 627	<i>KILAM</i> Bayramı
KBo XXV 66 Vs. I 3 ¹		
IBoT 4.208 Vs. 4 ¹ , 8		
KUB 58.48 Vs. III 4,7		
KBo 42.9 Rs. 5 ¹		
KUB XXX 40 III 14,16,17	CTH 628	(<i>H</i>) <i>išuwa</i> Bayramı
KUB LI 78 Vs. 2 ¹	CTH 630	Ay- Fırtına Bayramı

IBoT I 29 Rs. 21 ¹	CTH 633	<i>haššumaš</i> Bayramı (Dölleme bayramı geçiş töreni)
KUB XXV 9 III 22 ¹	CTH 634	<i>Arinna</i> 'nın büyük bayramı
KBo 30.58 Vs. III 13 ¹		
KBo 23.72 Rs. 22 ¹	CTH 646	Kraliçe tarafından kutlanan bayram
KUB 53.13 IV 21	CTH 647	Prens (<i>DUMU.LUGAL</i> ya da <i>DUMU-aš</i>) tarafından kutlanan bayramlar.
KBo XXV 45 r.Kol. 2 ¹	CTH 649	Bayram fragmanları (din görevlisi <i>NIN.DINGIR</i> ' in adının geçtiği)
KUB 56.50 Vs. II 4, 15 ¹	CTH 670	Bayram ritüel fragmanları
Bo 5111 Vs. III 4 ¹		
KBo IX 135 Rs. 3 ¹		
KBo 38.46 Vs. I 10 ¹ , 11 ¹	CTH 682	Koruyucu tanrılar için bayram
KUB 60.40 2 ¹	CTH 684	Nehir Tanrıları için bayram
KUB XII 8 III 9 ¹	CTH 739	<i>Tuḫumijara</i> köyü bayramları
KUB 41. 26 IV, 12	CTH 750	Tanrı <i>Ziparwa</i> için yapılan bayram ritüeli
Mitoloji Metinleri		
KUB XVII 10 I 5,9	CTH 324	<i>Telepinu</i> Mitosu (<i>Mugavar</i>)
KUB XXXIII 3 Rs. IV 11		
KUB XXXVI 44 36 ¹	CTH 323	Güneş Tanrısının kayboluşu ve geri dönüşü mitosu (<i>Mugavar</i>)
KUB XVII 10 IV 22	CTH 324	<i>Telepinu</i> Mitosu (<i>Mugavar</i>)
KUB 33. 52 Vs. II 5	CTH 336	Tanrıça <i>İnara</i> Mitosu
KUB XXXVI 44 36 ¹	CTH 323	Güneş Tanrısının kayboluşu ve geri dönüşü mitosu (<i>Mugavar</i>)

Büyü Fal metinleri		
KUB XXXII 115+ KUB XXXIV 84+ IBoT II 111+ KBo XXXIX 8 Vs. II 4',20; Vs. I 43'; Vs. II 14',20', 25'; Vs. II 40',43', Rs. III 32', 37',	CTH 404	<i>Kummannili Maštigga</i> ritüeli
KUB XV 34	CTH 483	Çağırma ritüeli
KUB 7.41+ KBo 10.45+ KUB 41.8+ KUB 12.56 7	CTH 446	Yeraltı dünyasının büyüü: Ev temizleme ritüeli
KUB 24.9 Rs. III 4', 11'	CTH 402	Büyüye karşı <i>Arzawa</i> 'lı <i>Alli'nin</i> icra ettiği ritüeller
KBo 53. 47 Vs. 6'	CTH 458	Yemin ritüellerine ait fragmanlar.
KUB XVIII 6 IV 5	CTH 575	Yılan falı
IBoT I 33 68		
IBoT I 33 104		
IBoT I 33 112		
KBo 63.61 I 12'		
KUB XVII 28 IV 40	CTH 730	Hattice ay ve rüzgar büyüleri
Tıbbi Metinler		
KUB 53.15 Vs. 12-17	CTH 772	<i>Iştanuwa</i> (bayram) ritüelleri
KBo XVII 1 Rs. 5-10	CTH 416	Kraliyet çifti için bir eski Hitit ritüeli
KUB 35.88, Rs. III 12'-17	CTH 765	Hastalığa karşı Luvice büyüleri
Ritüel Metinleri		
KUB IX 1 III 23	CTH 428	Askeri yemin metinleri fragmanı
KUB XVI 83 26	CTH 416	Kraliyet çifti için yapılan bir eski Hitit ritüeli

KUB 13.3	CTH 265	Saray memuru için düzenlenmiş talimatnameler
KUB 17.28 IV 45,46	CTH 730	Hattice ay ve rüzgar büyülleri
Bo 2039 IV 45,46		
IBoT 2.121 Rs. I	CTH 676	<i>Nerik</i> kentinde yapılan bir temizlenme ritüelinin fragmanları
KUB 53.16 VI 15	CTH 652	Hava Tanrısının adamı (LÚ ^d U) isminin geçtiği bayram fragmanları
KBo XIX 128	CTH 625	<i>AN.TAḪ.SUM^{SAR}</i> Bayramı
KUB X 33 I 9	CTH 670	Festival Ritüel parçaları
KBo XV 25 Vs. 26	CTH 396	Kötü ruh <i>Wišurijant</i> 'a karşı <i>Kanzapida</i> 'lı <i>Ḫatija</i> 'nın ritüeli
KUB XVII 28 III 39	CTH 730	Hattice ay ve rüzgar büyülleri
KUB XV 34 I 20	CTH 483	Çağırma ritüeli
KUB XLIII 49 Rs. 26	CTH 421	Büyük vekil ritüeli
KUB XXXII 123 III 1	CTH 772	<i>Ištanuwa</i> (bayram) ritüelleri
KBo XXII 142 IV 5	CTH 413	Temel taşı yerleştirme ritüeli
KUB II 2 II 20		
KUB XV 34	CTH 483	Çağırma ritüeli
KBo IV 1 Vs.I, Rs. 17-22	CTH 413	Temel taşı yerleştirme ritüeli
KBo 39 8 Vs. I. 38-43	CTH 404	<i>Kummannili Maštigga</i> ritüeli
KBo XVII 105 14-17	CTH 433	Av çantasının koruyucu tanrısı için düzenlenen ritüel
KUB 30.16+39.1 2-16	CTH 450	Cenaze ritüelleri: “ <i>Ḫattuša</i> 'da büyük bir felaket olduğu zaman yapılan ritüeller”
KUB 30.18+ KUB 39.3 Rs. IV 6		
KUB 30.25+KUB 34.68+KUB 39.4+KBo 41.117		
KBo XV 34 II 11'	CTH 330	<i>Kuliwišana</i> hava tanrısı (Mugavar ve ritüel)
KUB 43.52 Vs. II 12	CTH 390	<i>Ajatarša</i> , <i>Watti(ti)</i> , <i>Šuššumaniga</i> 'nın

		ritüel ve yeminleri
KBo 52.26 Rs. III 6'	CTH 402	Büyücülüğe karşı <i>Arzawa</i> 'lı <i>Alli</i> 'nin yaptığı ritüel
KUB XXIX 1 Rs. III 47	CTH 414	Tapınak ritüeli
KBo XVII 1 II 39	CTH 416	Kraliyet çifti için bir eski Hitit ritüeli
KUB VII 46 IV 5'	CTH 418	Bir yabancı kraliyet çiftine karşı bir Suç işlediğinde yapılan ritüel.
KBo XV 10 III 37', 42'	CTH 443	<i>Ziplantawija</i> 'nın kefaret ritüeli
KUB XXXIX 7 IV 19	CTH 450	Cenaze ritüelleri: “ <i>Hattuša</i> 'da büyük bir felaket olduğu zaman yapılan ritüeller”
KUB 53.50 I 8	CTH 463	Yataktan çıkan yılanı karşı <i>Ambazzi</i> ritüeli
KUB 46.64 2'	CTH 470	Ritüel fragmanı
KBo 53.44 4'		
KUB XX 42 III 26	CTH 491	Temizlik, arınma ritüeli
KUB XV 42 III 28		
KBo XXI 25 Vs. I 23'	CTH 631	Fırtına ritüeli
IBoT 4.213 Vs. 5'	CTH 666	<i>Arinna</i> kültü metinleri
KBo XI 4 I 11, 12	CTH 703	<i>Manuzziya</i> kenti <i>Tešup</i> 'u için <i>Kummanni</i> 'li din görevlilerinin yaptığı <i>Muwalanni</i> ritüeli
IBoT III 89 Rs. 2	CTH 732	Savaş sırasında yapılan <i>Hutuši</i> ritüeli
KUB XXIX 8 I 50, 51, 52, 53, 54, 56	CTH 777	Ağız yıkama ritüeli/ <i>idgaḫi- itkalzi</i>
KUB 58. 109 Vs. 3 25', 27'	CTH 780	<i>Allaituraḫi</i> ritüeli
KUB 45.23 Rs. IV 4	CTH 782	Şahitliğe karşı tanrıça <i>İšhara</i> ritüeli
IBoT 4.38 Rs. IV 4		

Atalar Kültü Metinleri		
KUB 30.16 +KUB 39.1 III	CTH 450	Cenaze ritüelleri: “ <i>Ḫattuša</i> ’da büyük bir felaket olduğu zaman yapılan ritüeller”
KUB 30.18+KUB 39.3 6 ¹		
KBo XVII 105 14-15 ¹ , 18-19 ¹ , 22-23 ¹	CTH 433	Av çantasının koruyucu Tanrısı için düzenlenen ritüel
Kbo III 27 23	CTH 5	<i>I. Ḫattušili</i> vasiyetnamesi
KUB VI 45 IV 38, 59	CTH 381	<i>II. Muvatalli</i> ’nin tanrılar topluluğuna yönelik duaları
Ocak Kültü İle İlgili Tanrı ve Tanrıça Metinleri		
KUB XXIX I IV I	CTH 414	Tapınak ritüeli
KBo III 27, 23	CTH 5	<i>I. Ḫattušili</i> vasiyetnamesi
KUB 43.23	CTH 820	Kral Labarna için yapılan hayır duası
KUB 12.26	CTH 441	Nehir ritüeli
KBo XXX 32, obv. 8	CTH 627	<i>KILLAM</i> Festivali
KUB II 3, I 2	CTH 627	<i>KILLAM</i> Festivali
KBo XXII 224, 7+KBo XXIII 79 III 6	CTH 675	<i>ḫešta</i> evinde festivalin parçaları
KBo XX 33 obv.17, rev.5+ KBo XXI 68 I 7	CTH 627	<i>KILLAM</i> Festivali
KUB LIX 36 I 3		
KUB XXXII 94 obv.8		
KBo XX 5 rev. 9 ¹		
KBo XXIII 61 4	CTH 670	Festival Ritüel parçaları
KBo 30.31 (2381/c)+KBo 25.51 (2071/c)+FHL 117 (AO 9411.17)+VSNF 12.53 (VAT 6195) Vs. I 13 ¹	CTH 631	Fırtına ritüeli
KUB XVII 10	CTH 324	<i>Telepinu</i> Mitosu (<i>Mugavar</i>)
KUB XX 24 III 9/12	CTH 645	Yer altı tanrıları için bayram parçaları

KBo XXXIV 189 II 5		
KUB LI 50 IV 10	CTH 570	Karaciğer falı (su)
KBo XXV 171 I 8	CTH 675	<i>hešta</i> evinde festivalin parçaları
KBo 43.70 5'	CTH 609	<i>AN.TAḪ.ŠUMSAR,</i>
KBo XXV 120 11	CTH 733	Hatti tanrılarına yakarma: Tanrıların dili, insanların dili
KUB LVIII 38 I 26	CTH 645	Yer altı tanrıları için bayram parçaları
IBoT II 74 obv. 9	CTH 669	Büyük bayram ritüel fragmanı
KUB 9. 28 Vs. II 14'-22'	CTH 442	Tanrıça Heptade (dIMIN.IMIN.BI)
KBo 37.1 3-8	CTH 726	Hatti ve Hitit temel atma töreni
KBo 37.1 22-28		
KUB LVIII 38 2-4	CTH 645	Yer altı tanrıları için bayram parçaları

Tablo E1.1: “ Ocak” ile ilgili Hititçe çivi yazılı belgelerin sınıflandırıldığı tablo.

